

د پوهنې وزارت
د تعلیمي نصاب د پراختیا، د ښوونکو د
روزنې او د ساینس د مرکز معینیت
د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي
کتابونو د تالیف لوی ریاست



پښتو

اووم ټولګی



د چاپ کال: ۱۳۹۰ هـ. ش.

پښتو
اووم ټولګی





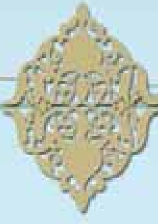
د پوهنې وزارت

د تعلیمي نصاب د پراختیا، د ښوونکو د
روزنې او د ساینس د مرکز معینیت
د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي
کتابونو د تالیف لوی ریاست

پښتو

اووم ټولګی

د چاپ کال: ۱۳۹۰ هـ.ش.



لیکوالان:

محمد قاسم هیله من، د مؤلف مرستیال محمد قدوس زکوخېل

ایډیټران:

محمد زرین انځور، پوهنمل بریالی باجوړی

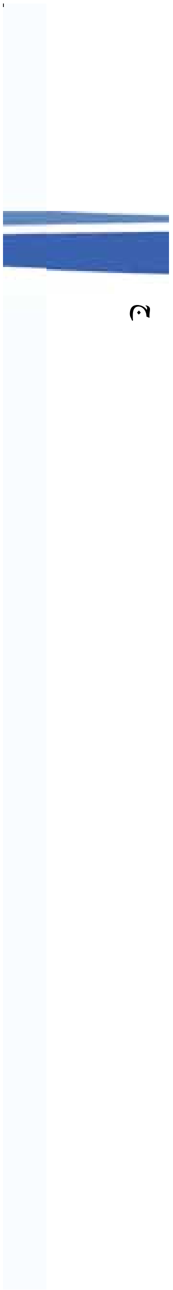
دیني، سیاسي او فرهنګي کمېټه:

- مولوي عبدالصبور عربي
- دکتور محمد یوسف نیازی
- حبیب الله راحل د پوهنې وزارت سلاکار د تعلیمي نصاب د پراختیا په ریاست کې.

د څارنې کمېټه:

- دکتور اسدالله محقق د تعلیمي نصاب د پراختیا، د ښوونکو د روزنې او د ساینس مرکز معین.
- دکتور شېرعلي ظریفي د تعلیمي نصاب د پراختیا د پروژې مسؤول.
- د سرمؤلف مرستیال عبدالظاهر ګلستاني د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي کتابونو د تالیف لوی رئیس.

کمپوز او ډیزاین: صفت الله مومند

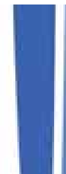






ملي سرود

دا وطن افغانستان دی — دا عزت د هر افغان دی
کور د سولې کور د تورې — هر بچی يې قهرمان دی
دا وطن د ټولو کور دی — د بلوڅو د ازبکو
د پښتون او هزاره وو — د ترکمنو د تاجکو
ورسره عرب، ګوجر دي — پاميريان، نورستانيان
براهوي دي، قزلباش دي — هم ايماق، هم پشه يان
دا هيواد به تل ځليږي — لکه لمر پر شنه آسمان
په سينه کې د آسيا به — لکه زړه وي جاويدان
نوم د حق مو دی رهبر — وايو الله اکبر وايو الله اکبر





د پوهنې د وزیر پیغام

گرانو ښوونکو او زده کوونکو،

ښوونه او روزنه د هر هېواد د پراختیا او پرمختګ بنسټ جوړوي. تعلیمي نصاب د ښوونې او روزنې مهم توکی دی چې د معاصر علمي پرمختګ او ټولنې د اړتیاوو له مخې رامنځته کېږي. څرګنده ده چې علمي پرمختګ او ټولنیزې اړتیاوې تل د بدلون په حال کې وي. له دې امله لازمه ده چې تعلیمي نصاب هم علمي او رغنده انکشاف ومومي. البته نه ښایي چې تعلیمي نصاب د سیاسي بدلونونو او د اشخاصو د نظریو او هیلو تابع شي.

دا کتاب چې نن ستاسو په لاس کې دی، پر همدې ارزښتونو چمتو او ترتیب شوی دی. علمي ګټورې موضوعګانې پکې زیاتې شوې دي. د زده کړې په بهیر کې د زده کوونکو فعال ساتل د تدریسي پلان برخه ګرځېدلې ده.

هیله من یم دا کتاب له لارښوونو او تعلیمي پلان سره سم د فعالې زده کړې د میتودونو د کارولو له لارې تدریس شي او د زده کوونکو میندې او پلرونه هم د خپلو لوڼو او زامنو په باکیفیته ښوونه او روزنه کې پرله پسې ګډه مرسته وکړي چې د پوهنې د نظام هیلې ترسره شي او زده کوونکو او هېواد ته ښې بریاوې ور په برخه کړي.

پر دې ټکي پوره باور لرم چې زموږ ګران ښوونکي د تعلیمي نصاب په رغنده پلي کولو کې خپل مسؤولیت په ریښتونې توګه سرته رسوي.

د پوهنې وزارت تل زیار کاږي چې د پوهنې تعلیمي نصاب د اسلام د سپېڅلي دین له بنسټونو، دوطن دوستۍ د پاک حس په ساتلو او علمي معیارونو سره سم د ټولنې د څرګندو اړتیاوو له مخې پراختیا ومومي.

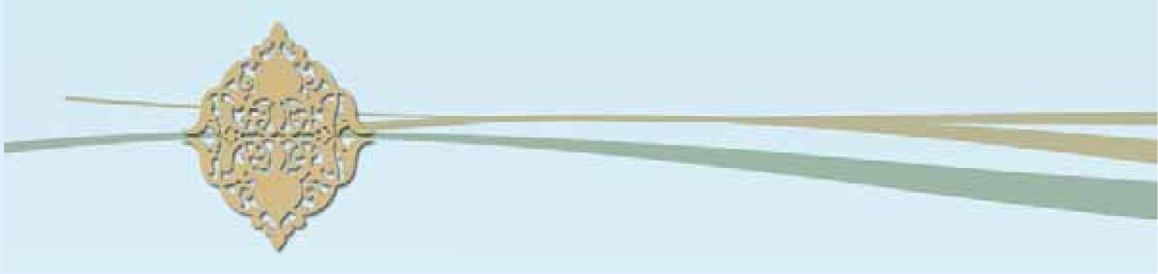
په دې ډګر کې د هېواد له ټولو علمي شخصیتونو، د ښوونې او روزنې له پوهانو او د زده کوونکو له میندو او پلرونو څخه هیله لرم چې د خپلو نظریو او رغنده وړاندیزونو له لارې زموږ له مؤلفانو سره د درسي کتابونو په لا ښه تالیف کې مرسته وکړي.

له ټولو هغو پوهانو څخه چې د دې کتاب په چمتو کولو او ترتیب کې یې مرسته کړې، له ملي او نړیوالو درنو مؤسسو او نورو دوستو هېوادونو څخه چې د نوي تعلیمي نصاب په چمتو کولو او تدوین او د درسي کتابونو په چاپ او وېش کې یې مرسته کړې ده، مننه او درناوی کوم.

ومن الله التوفیق

فاروق وردګ

د افغانستان د اسلامي جمهوریت د پوهنې وزیر



لیک لړ



لومړی لوست

د خدای ﷻ ستاینه



هر نېك كار د خدای ﷻ په پاك نامه پيل كېږي. هر كار چې د خدای ﷻ په نامه پيل شي، پای يې نېكمرغه وي. په هغه كې بركت اېښودل كېږي، ستونزې يې له منځې څخه په اسانۍ لرې كېږي او په پای كې هغه څه لاس ته راځي چې غوښتنه يې شوې وي. له خدای ﷻ سره د مينې په پيداكېدو د مسلمان زړه پياوړی كېږي.

د خدای ﷻ ستاينه په زده كوونكو كې د مينې احساس روزي او په هغوی كې د توحيد روحيه پياوړې كېږي. زده كوونكي په دې حقيقت پوهېږي چې الله ﷻ د ځمكې، اسمانونو او ټولو كايناتو خالق دی.

- موږ چا پيدا كړي يو ؟
- ځمكه، اسمان او كاينات د چا خلقت دی ؟

زما رب چې هم خالق د کل جهان دی
هم مالک دی د زمین او هم آسمان دی
جهانونه واړه ده دي پيدا کړي
دی د دواړو جهانونو نگهبان دی
که مارغه دی، که حیوان، که بنیادم دی
د الله ﷻ د عظمتونو ثنا خوان دی
د موسیٰ سره يې راز په کوه طور کړ
محمد ﷺ يې مېلمه کړی په اسمان دی
محمد ﷺ چې دی بهتر د مخلوقاتو
نازل کړی يې په ده باندې قرآن دی
د خالق صفت مخلوق کولی نه شي
ای نسیمې ستا په ځان د څه گومان دی؟

سيده حيات بيگم نسيم

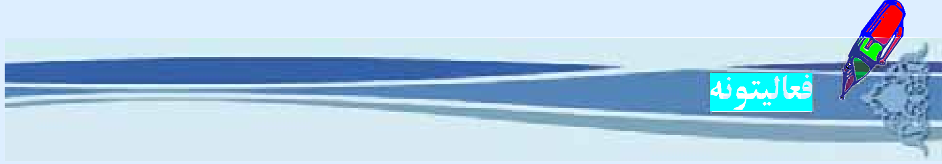
سيده حيات بيگم نسيم د الطاف گل کاکاخيل لور ده. په کال ۱۹۳۸م. کې په چترال کې زېږېدلې. سيدې قران کريم، احاديث، عربي، فارسي، اردو او پښتو لوستي وو. د شعرونو ديوان يې د "نسيم وږمې" په نامه په کال ۱۹۸۶م. کې چاپ شوی دی.

يادونه:

هغه کلمې چې د ث، ح، ذ، ص، ض، ط، ظ، ع، ف او ق توري په کې راغلي وي، عربي کلمې بللې کېږي، لکه: خالق، معبود، ثواب، طاهر، مضمون... .

د متن لنډیز:

الله ﷻ د ټولې نړۍ پیداکوونکی او خالق دی. دی د دواړو جهانونو ساتونکی دی. حیوان، پېرۍ، ماهي، مرغه او... انسان د لوی خدای ﷻ ستاینه کوي. پیغمبران یې د مخلوقاتو د لارښوونې لپاره را استولي دي. د الله ﷻ ستاینې ډېرې دي او مخلوق یې ټولې ستاینې نه شي پوره کولی.



۱ـ زده کوونکي دې لاندې پوښتنو ته ځوابونه ووایي:

- ستاسې په اند حمد ولې د کتاب په پیل کې راغلی دی؟
- حمد څه ته وایي او موږ ولې د خدای تعالی حمد وایو؟
- د حمد په ویلو زموږ په کار کې څه اساني راځي؟

۲ـ زده کوونکي دې په متن کې:

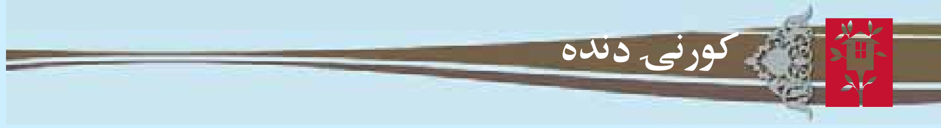
- عربي، دري او پښتو کلمې پیدا او په دریو کتارونو کې دې ولیکي.
- ورته او مشابه کلمې ولټوي او په جلا، جلا کرښو کې دې ولیکي.
- د ستاینوم، رب، کوه طور، خالق، مالک او واړه کلمې پیدا او په جملو کې وکاروي.

۳ـ زده کوونکي دې لاندې بیت په نثر واړوي:

که موسی سره یې راز په کوه طور کړ
محمد ﷺ یې میلمه کړی په آسمان دی

۴ـ زده کوونکي دې:

- پورته حمد په ګډه په خوږه ژبه او لوړ اواز ووایي.
- په څو جملو کې د خدای ﷻ په هکله د خپل احساس څرګندونه وکړي.



زده کوونکي دې راتلونکې ورځې ته د خدای ﷻ پالنې په اړه یو شعر، نثر او یا یو انځور راوړي.

د ځان پېژندل، د خدای ﷻ پېژندل دي. (حدیث شریف)



دويم لوست

زموږ ګران پيغمبر ﷺ



- تاسې د ګران پيغمبر ﷺ د مبارک نامه له اورېدو وروسته څه وايئ؟

حضرت محمد ﷺ په مکه مکرمه کې زېږېدلی او په (۴۰) کلنۍ کې په پيغمبرۍ ګومارل شوی چې انسانان د خپل ځان او خدای ﷻ پېژندلو ته راوبولي. قرآن پر هغه نازل شوی چې د انسان د دواړو جهانونو د کمال او نېکمرغۍ لارې پکې ښوول شوې دي. د اسلام پيغمبر حضرت محمد ﷺ د نيکو خويونو او غوره اخلاقو يوه بشپړه بېلګه ده. د هغه هرعمل او وينا د مسلمانانو لپاره لوی لارښود دی.

- پر کشرانو باندې د ګران پيغمبر د شفقت او مهربانۍ په هکله څه پوهېږئ؟
- د حضرت پيغمبر ﷺ وينا او کړو ته څه وايې؟

الهي راکړه وصال د خپل حبيب
زړه مې ښاد کړې په جمال د خپل حبيب
د هغو به گفتگو وي له قرآنه
چې تل اوري قيل و قال د خپل حبيب
د قيامت له حرارته يې باک نشته
هر چې نوش کاندي زلال د خپل حبيب
د صحرا د ريگ حساب راسره نشي
که هر څو شمېرم کمال د خپل حبيب
دروازې مې دواړه سترگې د ختن شوې
چې پرې وينم خط و خال د خپل حبيب
که نظر په وارو ښکلو د جهان کړم
هرگز نه وينم څوک سيال د خپل حبيب
آرام نه کړي د سرو شوندو بې جوابه
خوله مې سترې کړه په سوال د خپل حبيب
بيهوده دې شمس الدينه قيل وقال دی
څو آگاه نشې په حال د خپل حبيب

شمس الدين کاکړ

د شاعر پېژندگلوي:

دا نعتيه کلام د شمس الدين کاکړ دی. نوموړی د دیارلسمې هجري پېړۍ له تکړه شاعرانو څخه و. شمس الدين کاکړ د پیرمحمد کاکړ د سبک له پیروانو څخه و. نوموړی په اصل کې دکندهار و، خو د عمر ډېره برخه يې په هندکې تېره کړې ده. د شعرونو يو په زړه پورې ديوان لري چې په ۱۲۳۸هـ. ق. کال کې يې بشپړ کړی دی.

د متن لنډيز:

په دې نعت شريف کې د خدایﷻ د ستر پيغمبر حضرت محمدﷺ يادونه د ((خپل حبيب)) په نامه شوې ده. د شمېر له مخې د بيابان د شګو په اندازه د هغه د کمال او حکمتونو يادونې شوې دي. په دې شعر کې له ((خپل حبيب)) څخه هدف د اسلام ستر پيغمبر حضرت محمدﷺ دی او شاعر يې د ټولو ښېګڼو مالک ګڼي او په مينه يې يادوي.

څرګندونه

کمال هغه حالت دی، چې انسان په کې د خپل پيدايښت حقيقت پېژني. د خپل خدایﷻ او د هغه د بنده ګانو په وړاندې خپل مسؤوليت درک کوي.

فعاليتونه

۱_ د لاندې نوو کلمو معنا د کتاب په پای کې ولټوئ، ځان پرې وپوهوئ او په جملو کې يې راوړئ:

ښاد	زلال	قيل و قال
ختن	باك	سيال

۲_ زده کوونکي دې په وار سره نعت په لوړ اواز ولولي او بيا دې مفهوم پخپلو خبرو کې څرګند کړي.

۳_ زده کوونکي دې د ګروپي کار په ترڅ کې عربي، دري او پښتو کلمې بېلې کړي.
۴_ په متن کې ورته او مشابه کلمې ولټوئ.
۵_ څو تنه زده کوونکي دې د متن له مخې د پیغمبر د اخلاقو په اړه خبرې وکړي.
۶_ یو شمېر زده کوونکي دې لاندې بیت معنا کړي:

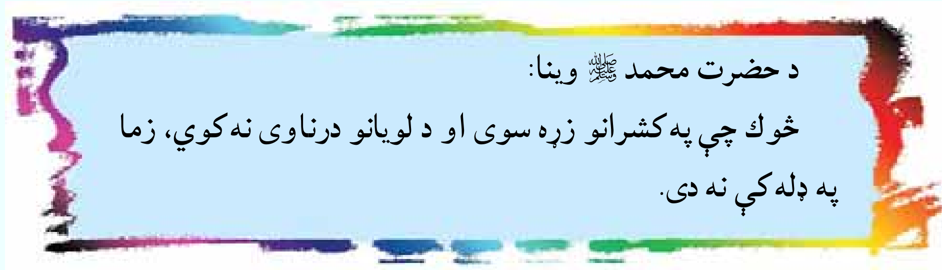
د صحرا د ریګ حساب راسره نشي
که هر څو شمېرم کمال د خپل حبیب

۷_ نور زده کوونکي دې دا بیت په ساده ژبه تحلیل او په نثر دې ولیکي:

د قیامت له حرارته یې باک نشته
هر چې نوش کاندي زلال د خپل حبیب



زده کوونکي دې د حضرت محمد ﷺ د نیکو اخلاقو په هکله د خپل مور او پلار په مرسته په خپلو کتابچو کې څو لنډې، لنډې جملې ولیکي.





دریم لوست

پسرلی او ښکلا يې



■ پسرلی د کال څويم فصل دی ؟

یو کال څلور فصله لري. پسرلی د کال لومړی فصل دی. اوړی (دوبی)، منی او ژمی د کال نور درې فصلونه دي. د نړۍ يو شمېرهېوادونه د افغانستان په څېر څلور فصلونه، نه لري. يو شمېر هېوادونه چې سمندرونو ته نژدې او يا د استوا ليکي ته څېرمه پراته دي، دوه فصله لري. يوه ته يې وچ او بل ته يې باراني فصل وايي.

■ پسرلی د عمر له کومې برخې سره پرتله کېدای شي ؟

■ د پسرلي موسم څه ځانګړتياوې لري ؟

افغانستان یو غرنی هېواد دی. سمندر ته ډېر نژدې نه دی. له دې امله بېل بېل فصلونه لري. په یو شمېر سیمو کې ژمی ډېر سوړ وي، خو یو شمېر نورې سیمې بیا معتدل ژمی لري. یو شمېر سیمې په اوړي کې ډېرې تودې او په ژمي کې ډېرې سړې وي. په لوړو سیمو کې په ژمي کې واورې او په ټیټو کې بارانونه اوري. همدا واورې او بارانونه دي چې په هېواد کې د اوبو زېرمې جوړوي.

په پسرلي کې په دښتو، غرونو ، رغونو او بڼونو کې راز راز ګلان زرغونیږي. خلك ډلې ډلې د ګلانو د سیل او د طبیعت له ښکلا څخه د خوند اخیستو لپاره دښتو، د غرونو لمنو او سیل ځایونو ته ځي. که په ژمي کې ډېرې واورې او په پسرلي کې ډېر بارانونه و اوري، نو له امله یې راتلونکی کال ښېرازه او پسرلی یې له ښکلا ډك وي.

په پسرلي کې په ځمکه کې نوې سا پو کیږي. ځمکه یا په طبیعي توګه او یا هم د بزګرانو او نورو کروندګرو د کار و زیار له امله شنه او خړوبیږي او د انسانانو د اړتیا وړ غلې دانې او ډول ډول مېوې زرغونوي. مرغان هم له یخو او سړو سیمو څخه تودو او ګرمو سیمو ته ځي. انسانان هم د نورو په څېر په خوځښت او حرکت راځي.

ځمکه تمامه شنه بخملي ده
نوی بهار دی د کال ځواني ده
دا زوړ جهان چې بېرته ځوان شوی
اغېزه ټوله د پسرلي ده
ځمکې په خپل مخ ایښې ګلونه
ونو په غاړه کړه امېلونه
د کال ځواني ده وطن سمسور دی
خوشحاله ګرځي زلمي او نجونه

سحر سبا دی غوټی غوړیږي
د ګل په پاڼو شبنم ځلیږي
عجب احوال دی نن په ګلشن کې
ګلونه خاندي بلبل کړیږي

ګل پاچا الفت

د متن لنډیز:

د طبیعت پسرلی موږ ته دا پیغام راکوي چې ژوند هم بېلا بېل پړاوونه اوموسمونه لري. کله پر انسان پسرلی وي او کله منی. د ځوانۍ دوره پسرلي ته ورته وي او منی زړښت ته. د طبیعت پسرلی د نوي کال په راتلو بیا راځي، خو د ژوند پسرلی پر انسان یو وار راځي او چې تېر شو، بیا نه راځي. له دې امله باید د ژوند له پسرلي نه چې انسان دکار و زیار وسه لري، سمه ګټه واخلي او د ژوند د مني لپاره ترې توښه برابره کړي. پسرلی زموږ د ژوند لوی او ارزښتمن لوست دی. باید هغه د خپل ژوند مشال کړو.

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې د لاندې نوو کلمو معنا دکتاب په پای کې ولټوي او په مناسبو جملو کې دې وکاروي:

زوکړه، ښیرازه ، ښکلا، مشال، خړوب

۲ـ زده کوونکي دې په متن کې ورته اومشابه کلمې پیدا او ولیکي.

۳ـ شاګردان دې یو یو دې پوښتنو ته ځوابونه ورکړي :

- پسرلی څو میاشتې او دکال کوم فصل دی؟

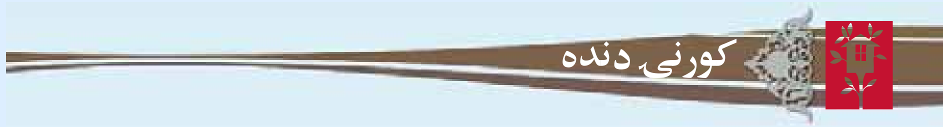
- د پسرلي او ژمي د فصلونو تر منځ توپير څه دی؟
- د پسرلي د فصل ښکلا په څه شي کې ده؟
- پسرلی د انسان د ژوندکومې برخې ته ورته دی؟

۴ـ لاندې بیت په نثر واړوئ:

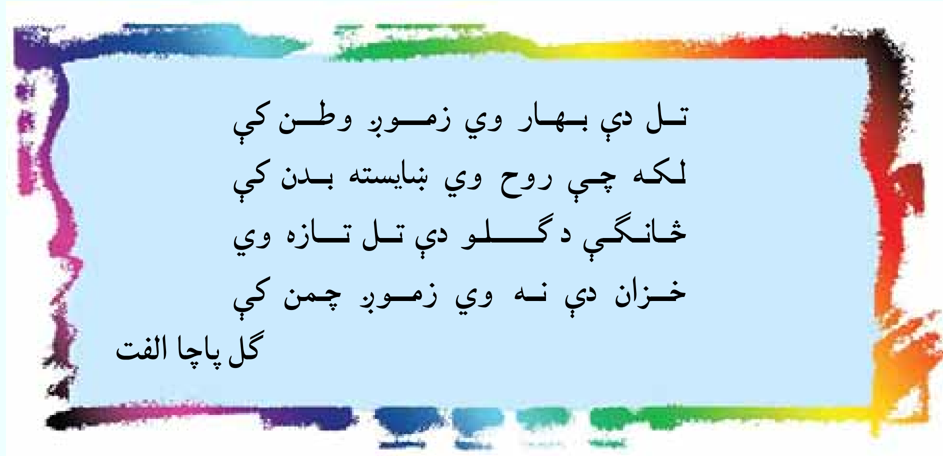
دا زوړ جهان چې بېرته ځوان شوی
اغېزه تـــــوله د پســـرلـــي ده

۵ـ زده کوونکي دې د کال د څلورو فصلونو او د نړۍ د نورو برخو د اقليمونو په هکله خبرې وکړي.

۶ـ زده کوونکي دې د پسرلي د ښکلا او په ژوندکې د ځوانۍ له موسم سره د هغې پرتله وکړي.



زده کوونکي دې د پسرلي متن ولولي، په مفهوم دې ځانونه پوه کړي او د پسرلي د ښکلا په اړه دې يو څو کرښې په کتابچو کې وليکي.





د (ی) ډولونه



■ که مو د (ی) بېلا بېل ډولونه زده نه وي، ايا يو متن سم لوستلای يا ليکلای شئ؟

هره ژبه ځانته بېل گرامر او قاعدې لري. پښتو هم د خپل جوړښت له مخې له نورو ژبو سره په غږ او ليکنه کې توپير لري. که دا بنې د چا زده نه وي، نو د يو پښتو متن په لوستلو اوليکلو کې له ستونزو سره مخامخ کيږي او هغسې چې لازمه ده، کلمې او جملې په سمه توگه نشي لوستلای. په پښتو کې (ی گانې) پنځه ليکنی بڼې لري. دلته تاسو ته په لنډ ډول درپېژندل کيږي.

■ د سرې جمع او مفرد څنگه ليکئ؟

■ هغه ليکنه به سمه وي چې د (ی گانو) توپير او سمه کارونه په کې نه وي شوې؟

لکه دمخه چې وویل شول، (ی) د پښتو ژبې یو کومکي غږ دی او پنځه ډوله ویل (تلفظ) کېږي. دا غږونه په عمومي ډول دکلمو په منځ او پای کې څرګندېږي.

۱_ نرمه (ی): دا (ی) هیڅ ټکي نه لري، بې ټکو (ی) هم ورته وایي.
زیاتره د نارینه نومونو لپاره کارول کېږي. لکه: سړی، منګی، لرګی، زلمی، توریالی.
بېلګې یې په لاندې جملو کې وګورئ:

یو سړی راروان دی او لرګی یې په لاس کې دی.
منګی یې له سره ولوید.
زلمی او توریالی نن سهار لاړل.

۲_ څرګنده (ي): د دې (ي) لاندې دوه ټکي څنګ په څنګ ایښودل کېږي. زیاتره د جمع، مغیره او د نسبتي نومونو په پای کې راځي، لکه: سړي، منګي، لرګي، دوبي، موچي، پردي، خپلوي.
بېلګې یې په لاندې جملو کې وګورئ :

سلیم او وزیر کاکا ډېر ښه سړي دي.
کله کله پردي هم په کار راځي.
خپلوي او دوستي پالل غواړي.
موچي ته مې بوټونه دګنډلو لپاره ورکړل.
دوبي ته مې کالي راوړل.

۳_ اوږده (ې): هغې (ې) ته وایي چې لاندې ترې دوه ټکي سر پر سر یا لاندې باندې راغلي وي. دا (ې) زیاتره د مؤنثو نومونو په پای کې راځي، لکه: ادې، شیدې، ناوې، مستې.
بېلګې یې په لاندې جملو کې وګورئ :

ادې شیدې تومنه کوي.
د کاکا ناوې مستې جوړوي.
زرغونې ادې ته غږ کړ.

۴_ د تانیث (ۍ) : دې (ۍ) ته لکۍ لرونکي (ۍ) یا زورکۍ واله وایي چې د مؤنثو

نومونو په پای کې راځي، لکه: ډوډۍ، خولۍ، څوکۍ، سپوږمۍ، تورپیکۍ او نور.

بېلګې يې په لاندې جملو کې وګورئ:

ګلالۍ پر څوکۍ ناسته ده.

تورپیکۍ د احمد خولۍ پرېمينځي.

هوسۍ ډوډۍ خوري.

۵ـ مخاطبه (ئ): دې (ئ) ته فعلي (ئ) وايي او په جمع امريه فعلونو کې راځي، لکه: خورئ، ځئ، کښېنئ، پاځېږئ، ودرېږئ.

بېلګې يې په لاندې جملو کې وګورئ :

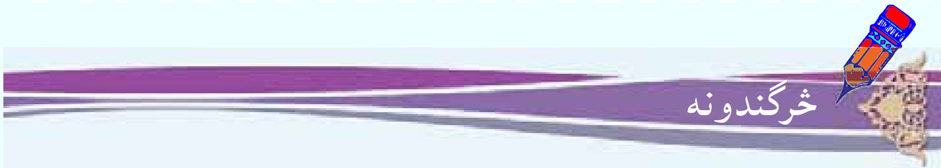
هلکانو ډوډۍ وخورئ.

ځئ لاړ شئ.

کښېنئ او درس ولولئ.

د متن لنډيز:

(ی) ګانې د پښتو ژبې غړونه دي. پنځه بېلا بېل ډولونه لري. د کلمو په پای کې راځي. په پښتو کې پنځه ډوله (ی) ګانې دي چې هره یوه يې ځانته ځانګړنې لري او په جلا جلا ځايونو کې استعماليږي. ددې تورو د ښو زده کړه د هر چا لپاره، په تېره هغو ته چې د پښتو متنونو له لیکلو او لوستلو سره سروکار لري، اړينه او ضروري خبره ده.



لکۍ لرونکې (ۍ) او فعلي (ئ) دواړه يو ډول تلفظ لري، خو لکۍ لرونکې (ۍ) په ښځينه نومونو کې اوفعلي (ئ) په فعلونو کې راځي. ددې لپاره چې د نومونو او فعلونو توپير وشي، دغه بدلون پکې راغلی دی.



فعالیتونه

۱ـ په لاندې جملو کې د (ی) تلفظي بېلابېلې بڼې وګورئ او اړوند ټکي ورلاندې کېږدئ:

- تاسی په کوم ټولګی کی یاستئ؟
- زموږ کور ډېر لوی دی.
- د احمد خپلی شکېدلې ده.

۲ـ دا لاندې جملې بشپړې کړئ:

- خپلوي او .... پالل غواړي.
- دوبي ته مې .... راوړل.
- ادې .... تومنه کوي.
- هوسی .... خوري.

۳ـ په لاندې کلمو کې نرمه (ی) په خرګنده (ي) واړوئ او بیا یې تلفظ او د معنا توپیر په ګوته کړئ:

سری	لرګی	منګی	پردی	مربی

۴ـ په لاندې کلمو کې د (ی) ګانو نومونه ولیکئ:

خولې، منګی، لرګی، لیکئ، ځي

۵ـ پنځه مؤنث نومونه ولیکئ چې په پای کې یې لکۍ لرونکې (ۍ) راغلې وي.



کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د مور او پلار د حقونو په اړه یو څو کرښې ولیکي او بیا دې په متن کې پورته ټولې نومول شوې (ی) ګانې په نښه کړي او په بله ورځ دې په ټولګي کې د نورو ترمخه ولولي.



پنځم لوست

ملي مشر، میرویس نیکه



د افغانستان د تاریخ په پاڼو کې یو شمېر داسې نومیالي څېرې شته چې کارنامې او یادونې یې په زرینو کرښو لیکل کېږي. په دغو نامتو څېرو کې د میرویس نیکه څېره ډېره ځلنده او تلپاتې ده. په دې لوست کې به د افغانستان د تاریخ د دغه نومیالي او مهم شخصیت په هکله یو مطلب ولولئ.

- د میرویس نیکه ستره ځانګړتیا کومه وه؟
- میرویس نیکه څنګه واکمن و؟
- میرویس نیکه له کومې لارې مشرۍ ته رسیدلی و؟

میرویس نیکه زموږ د هېواد ملي مشر او نومیالی واکمن و. د اټکل له مخې په ۱۰۸۴هـ. ق. (۱۶۷۳میلادي) کې زیږېدلی دی. پلار یې ښالم خان نومید. ښالم خان د کندهار د هوتکو د قبیلې یو منلی مشر و. میرویس نیکه د وخت زیاتره دیني زده کړې په کوچنیوالي کې سرته رسولې وې. په زلمیتوب کې یې د سوداګرۍ په کسب پیل وکړ. په دې توګه یې ډېرو ځایونو ته سفر وکړ. د سفرونو په ترڅ کې د بېلا بېلو خلکو او ولسونو له حال احوال څخه خبر شو. پوهه، تجربه او معلومات یې لا زیات کړل.

په ۱۱۰۶هـ. ق. کال کې د صفوي شاه حسین د واکمنۍ په پېر کې ګرګین د کندهار حاکم و. ګرګین ډېر ظالم سړی و. د کندهار پر اوسېدونکو یې زیات زور او زیاتی کاوه. د خلکو شکایتونه او عرضونه چا نه اورېدل. د افغانانو ددغه مهال زیاتره مشران او لویان صفوي یرغلګرو بندیان کړي یا وژلي وو. د خلکو سترګې یوازې میرویس خان ته اوښتې. میرویس خان چې تر دغه مهاله په سوداګرۍ بوخت و، د خلکو غوښتنو ته یې غاړه کېښوده. هغه له سوداګرۍ څخه ملي خدمت غوره وباله او د خلکو او قومونو تر منځ د اختلافونو په لیرې کولو یې پیل وکړ. خلك یې د ملي یووالي تر بیرغ لاندې راټول کړل.

میرویس خان د خپلې پوهې اوتدبیر له مخې ځان ګرګین ته نژدې او د هغه باور یې پرځان پیداکړ. له دې وروسته میرویس خان اصفهان ته سفر وکړ. هغه چې ډېر پوه، زړور او ژبور سړی و، ډېر ژر یې د اصفهان په دربار کې نفوذ وکړ. ځان یې په هغوی باندې د افغاني قبیلو د مشر او د ګرګین د سلاکار په توګه ومانه. نوموړی له یو سپارښت لیك سره بېرته کندهار ته راستون شو.

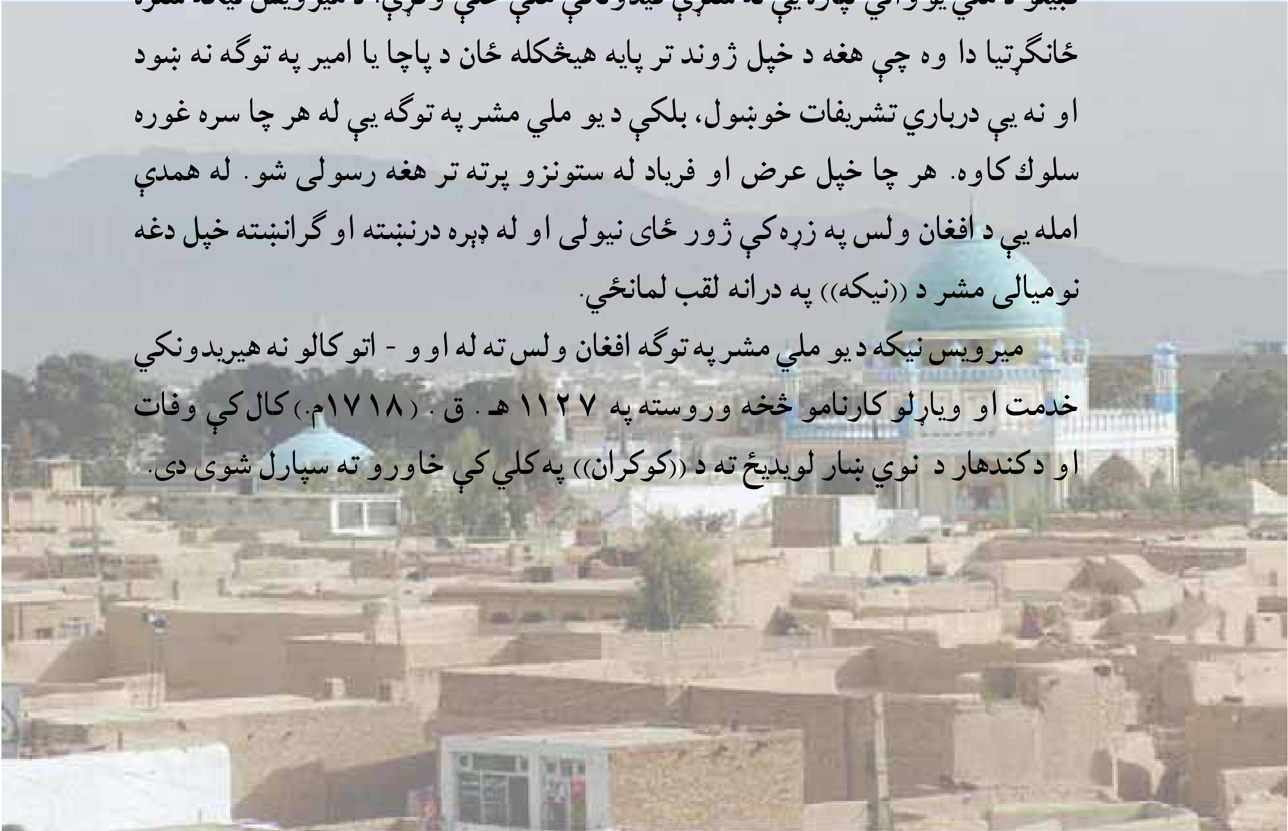
میرویس نیکه له بېرته راستنېدو وروسته د قومونو تر منځ د اختلافونو د له منځه وړلو لپاره هلې ځلې چټکې کړې. ګرګین ځان له خطر سره مخامخ ولید. وارخطا شو او میرویس خان یې بندي اصفهان ته ولیږه. میرویس خان هلته د خپلې پوهې، تدبیر، فصاحت، بلاغت او قوي منطق له لارې ډېر ژر له بند څخه خوشې او د حج د فریضې د اداکولو اجازه یې هم ترلاسه کړه. د حج پر مهال یې د هغه ځای له وتلو عالمانو سره

ولیدل او د گرگین زور زیاتی یې هغوی ته بیان کړ او له هغوی څخه یې د یو ظالم حاکم په وړاندې د یو پاڅون لپاره شرعي فتوا وغوښتله. اصفهان ته راستون او له صفوي دربار څخه یې د خپلې مشرۍ او گرگین ته د مشورې ورکولو فرمان تر لاسه کړ.

کندهار ته له راستنېدو وروسته یې یو شمېر قومونه د صفوي واکمنۍ په وړاندې مخالفتونو ته وهڅول. بیا یې د یو ملي پاڅون له لارې گرگین وواژه او د هغه لښکر یې تار و مار کړ. په دې توگه پر کندهار باندې د یرغلگرو واک پای ته ورسید. میرویس خان په هـ . ق. کال کې د کندهار په کوکران کې د افغانانو د یوې ملي جرگې له لارې په مشرۍ وټاکل شو او د یو ملي خپلواک ولسي حکومت بنسټ یې کېښود.

میرویس نیکه په ډېره پوهه اوتدبیر د هېواد د ملکي او پوځي چارو په سمبالښت پیل وکړ. شاوخوا سیمې یې په خپل حکومت پورې وتړلې. د ټولو میشتو قومونو او قبیلو د ملي یووالي لپاره یې نه ستړې کېدونکې هلې ځلې وکړې. د میرویس نیکه ستره ځانگړتیا دا وه چې هغه د خپل ژوند تر پایه هیڅکله ځان د پاچا یا امیر په توگه نه ښود او نه یې درباري تشریفات خوښول، بلکې د یو ملي مشر په توگه یې له هر چا سره غوره سلوک کاوه. هر چا خپل عرض او فریاد له ستونزو پرته تر هغه رسولی شو. له همدې امله یې د افغان ولس په زړه کې ژور ځای نیولی او له ډېره درښښته او گرانښته خپل دغه نومیالی مشر د ((نیکه)) په درانه لقب لمانځي.

میرویس نیکه د یو ملي مشر په توگه افغان ولس ته له اوو - اتو کالو نه هیریدونکې خدمت او ویاړلو کارنامو څخه وروسته په ۱۱۲۷ هـ . ق . (۱۷۱۸م.) کال کې وفات او د کندهار د نوي ښار لویدیځ ته د ((کوکران)) په کلي کې خاورو ته سپارل شوی دی.



د متن لنډيز:

ميرويس نيکه يو ملي مشر و. له کوچنيوالي په زيرکتيا او پوهې مشهور و. هغه مهال پښتانه له يو شمېر ملي ستونزو سره مخامخ وو. له يوې خوا قومي مشران په خپلو کې مخالف وو او له بلې خوا په کندهار کې د شاه حسين صفوي د حکومت حاکم، گرگين له خلکو سره ناوړه چال چلند کاوه. هغوی به يې په يو او بل نامه ځورول. يو شمېر قومي مشران يې بنديان کړي وو. لنډه دا چې وضعه ډېره کړکېچنه وه. په دې وخت کې پښتنو ميرويس نيکه ته مخ واړاوه. دغه نوميالي مېړه هم ملي خدمت له خپل شخصي خدمت څخه غوره وباله. ملا يې وتړله، د ډېرو ستونزو له گاللو وروسته يې د ولس په مرسته دښمنان مات کړل او د ملي افغاني حکومت بنسټ يې کېښود. افغانانو د يوې ملي جرگې له لارې ميرويس نيکه د هغه د غوره خدمتونو د سرته رسولو له کبله د ملي مشر په توگه وټاکه.



۱ــ په متن کې ورته او متضادې کلمې ولټوئ.

۲ــ د لاندې نو و کلمو معنا د کتاب په پای کې پيدا او په جملو کې يې وکاروئ:
واکمن، ترجيح، نوميالی، منلی، ويارړ، اټکل، يرغلگر، پاڅون، پېر.

۳ــ د جرگې په اړه خبرې وکړئ.

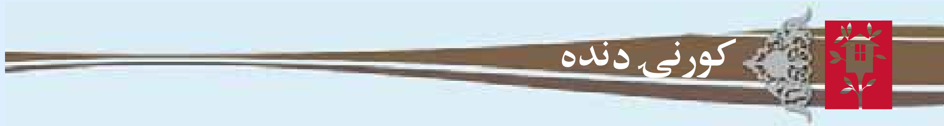
۴ــ زده کوونکي دې په دوو ډلو وويشل شي. هره ډله دې د ميرويس نيکه د ژوند په اړه خبرې اترې وکړي.

۵ــ زده کوونکي دې د پورته متن په لومړي پراګراف کې (ی ګانې) ولټوي او ودې وايي چې کوم ډول (ی ګانې) دي.

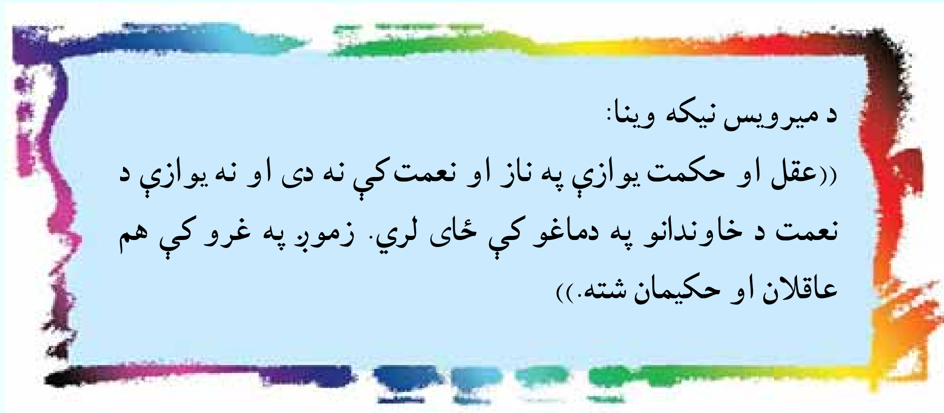
۶ــ زده کوونکي دې و وايي چې له یوه هېواد څخه د پردیو د شړلو لار د ولس په څه شي کې نغښتې ده؟

۷ــ زده کوونکي دې یوه ملي جرګه تمثیل کړي. هغوی دې موضوع پخپله یا د ښوونکي په مرسته وټاکي او د بېلا بېلو مشرانو د خبرو اترو له لارې دې د حل یوه لاره راوباسي.

۸ــ زده کوونکي دې یو یو د ملي مشر ځانګړتیاوې بیان کړي.

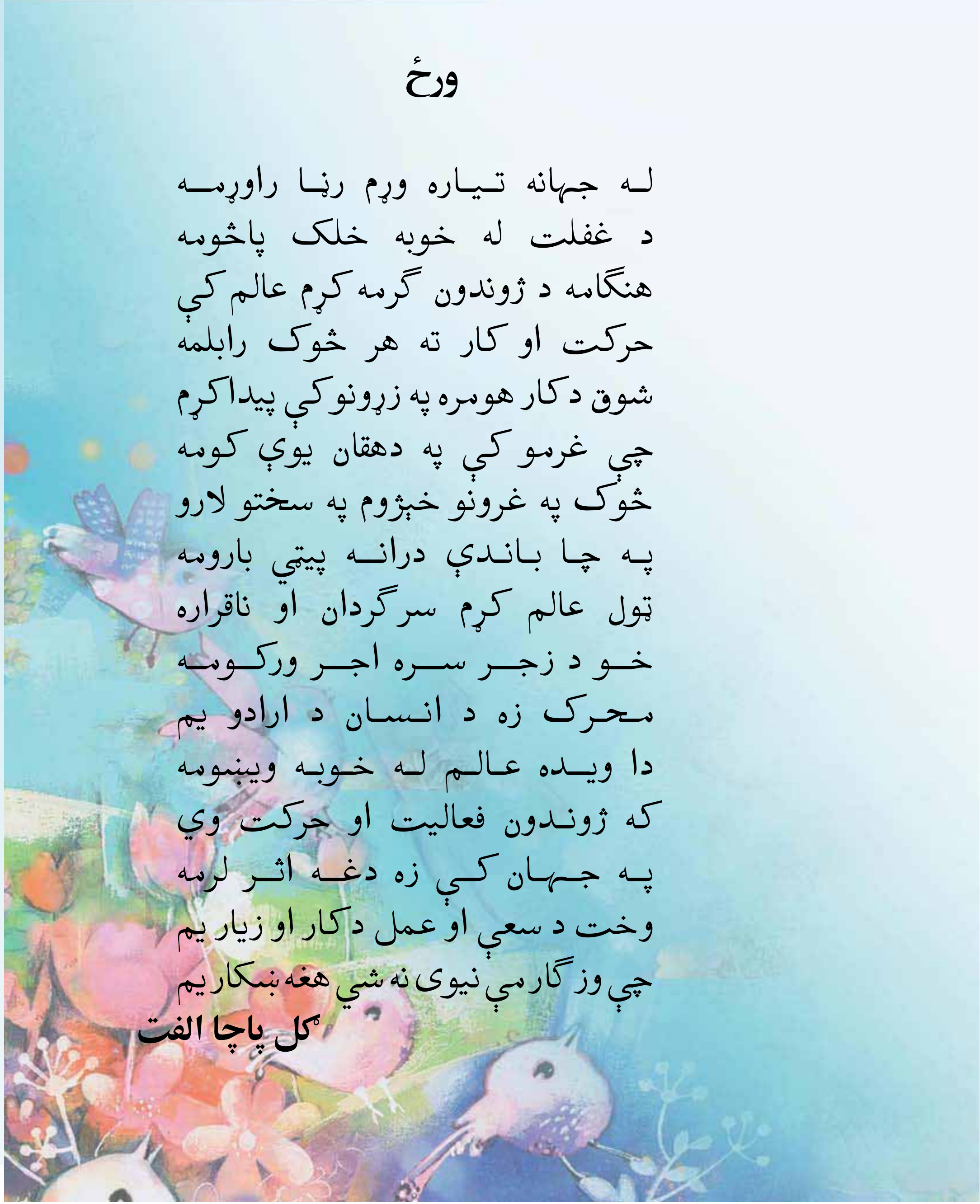


زده کوونکي دې د تر لاسه شوو معلوماتو په رڼاکې د میرویس نیکه په اړه په خپلو کتابچو کې یو څو کرښې ولیکي.


د میرویس نیکه وینا:
((عقل او حکمت یوازې په ناز او نعمت کې نه دی او نه یوازې د نعمت د خاوندانو په دماغو کې ځای لري. زموږ په غرو کې هم عاقلان او حکیمان شته.))

زده کوونکي دې لاندې شعر ولولي او خوند دې ترې واخلي:

ورځ



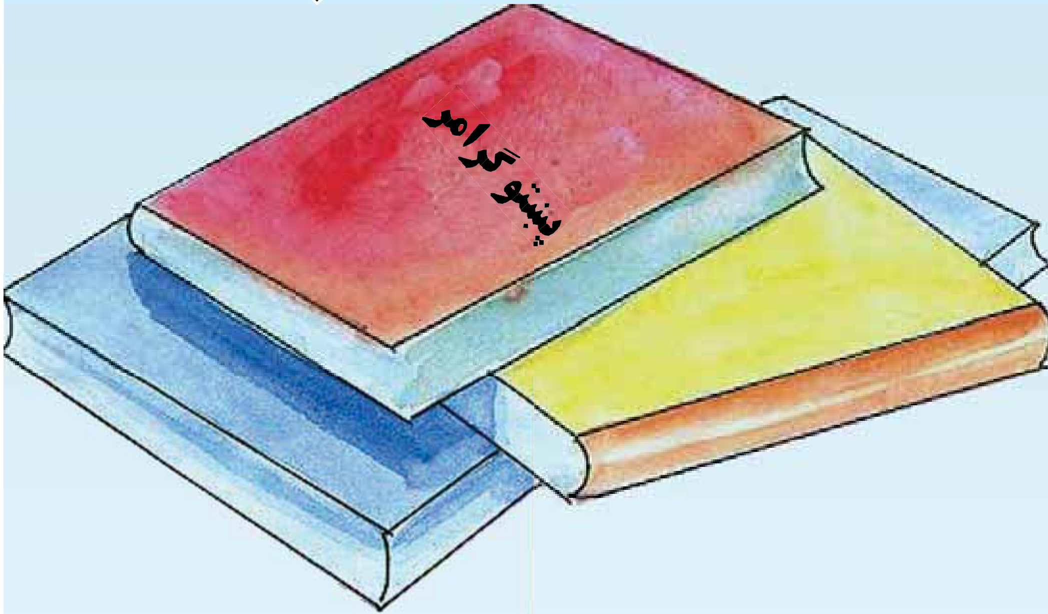
له جهانه تياره ورړم رڼا راوړمه
د غفلت له خوبه خلک پاڅومه
هنگامه د ژوندون گرمه کړم عالم کې
حرکت او کار ته هر څوک رابلمه
شوق د کار هومره په زړونو کې پيدا کړم
چې غرمو کې په دهقان يوې کومه
څوک په غرونو خېژوم په سختو لارو
په چا باندې درانه پيټي بارومه
ټول عالم کړم سرگردان او ناقراره
خو د زجر سره اجر ورکومه
محرک زه د انسان د ارادو يم
دا ويده عالم له خوبه وېښومه
که ژوندون فعاليت او حرکت وي
په جهان کې زه دغه اثر لرمه
وخت د سعې او عمل د کار او زيار يم
چې وزگار مې نيوی نه شي هغه ښکار يم

گل پاچا الفت



شپږم لوست

کلمه، نوم او ډولونه يې



- کلمه څه ته وايي او له جملې سره څه توپير لري؟

هغه لفظ چې د يوې معنا د افادې لپاره له خولې راوځي، کلمه نوميږي.

هغه کلمې چې کلام جوړوي، د کلام توکي نوميږي او د کلمې ډولونه هم ورته وايي. جمله لږ تر لږه له دوو کلمو څخه، چې معنا څرګنده کړي، جوړيږي. په پښتو کې د کلمې ډولونه يا د کلام توکي له نوم، ضمير، صفت، فعل، قيدونو او اداتو يا تورو څخه عبارت دي.

- نومونو په ژبه کې کومې اسانتياوې رامنځته کړې دي؟

نوم:

دا سړی خورا نیك خویه دی.

احمد زما پوروړی دی.

زرغونه ښه ښایست لري.

ایمل ستا پخوانی ملګری دی.

دا تیږه ډېره درنه ده.

په پورته جملو کې هغو کلمو ته پام وکړئ چې کرښه ورلاندې کښل شوې ده.

نوم هغه کلمه ده چې پرته د زمانې له ښودلو یو څوك، یو څیز او یا یو شی ونوموي، لکه په پورته کلمو کې سړی، احمد، زرغونه، ښایست، ایمل او تیږه.

نوم د معنا او مفهوم له مخې پنځه ډولونه لري، لکه: خاص نوم، عام نوم، ذات نوم، معنا نوم، جنس نوم، جمع نوم.



۱ـ خاص نوم:

په لاندې جملو کې نومونو ته پام وکړئ او وګورئ چې څه راز شیان نوموي:

احمد شاه بابا د معاصر افغانستان بنسټ ایښودونکی دی.

ننګرهار دګلو هار دی.

ملالۍ د میوند د جګړې اتله پښتنه وه.

هند ډېر لرغونی تاریخ لري.

ایران زموږ ګاونډی هېواد دی.

په پورته جملو کې احمدشاه بابا، افغانستان، ننګرهار، ملالۍ، میوند، هند او ایران

داسې نومونه دي چې د اورېدو پر مهال يې فکر هماغه لوري ته ځي او سمدلاسه هماغه خلك، ښارونه او يا هېوادونه درپه زړه کيږي.

په دې توګه خاص نوم (ځانګړی نوم) هغه نوم دی چې يو ځانګړی شخص، څيز يا ځای ونوموي.



۲_ عام نوم:

لاندې جملې ولولئ او نومونو ته پکې پام وکړئ.

دا يو تکړه هلك دی.

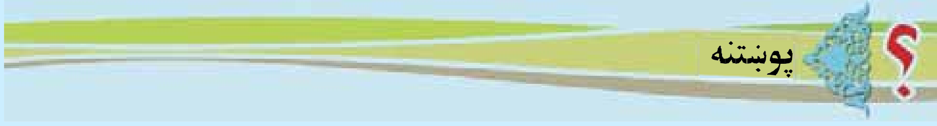
هېواد پر هر چا ګران دی.

سږکال د وچکالۍ له امله کابو ټول څاروي مړه شول.

دا ښځه او سړی څوك پېژني؟

په پورتنيو جملو کې هلك، هېواد، څاروي، ښځه او سړی داسې نومونه دي چې په يو ځانګړي شخص يا څيز باندې دلالت نه کوي او د اړوند جنس ټول غړي څرګندوي. دغو نومونو ته عام نوم ويل کېږي.

عام نوم داسې يو شی يا څيز نوموي چې ځانګړی يا خاص نه وي، لکه په پورته جملو کې درکړل شوې بېلګې.



۳_ ذات نوم:

دا جملې ولولئ او هغو کلمو ته پام وکړئ چې کرښه ورلاندې کښل شوې ده:

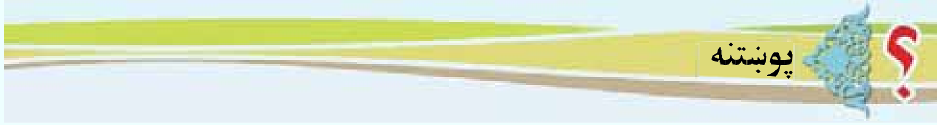
ډېره درنه ده، که مالوچ؟

د ښا اوبه ډېرې یخې وي.

دومره لوړ غړ! ستونی به دې وشکېږي.

پورته جملې وګورئ او هغو کلمو ته ځیر شئ چې کرښې ورلاندې ایستل شوې دي.

ذات نوم یو حس کېدونکی شی راښيي. یا په بله وینا داسې یو نوم نوموي چې زموږ په حواسو حس کېدای شي او بهرنی وجود ولري، لکه : ډېره، مالوچ، لرګی، ښا، اوبه، ستونی.



۴_ معنا نوم:

لاندې جملې ولولئ:

دا خپل ښایست راپورې اور شو.

روغتیا د نېکمرغه ژوند ضامنه ده.

داسي هیله مې درڅخه نه کېږه.

ننګ، پت او مېړانه پښتني دودونه دي.

رخه د خوښۍ مخه نیسي.

خدای ﷻ دې له درد، غم او اندېښنې څخه لېرې لره.

د معنا نوم په یو غیر محسوس څېز یا په یوې پدیدې پورې اړه لري او هغه نوموي، یعنې هغه څیز نوموي چې بهرنی وجود نه لري، لکه په پورته جملو کې ښایست، روغتیا، هیله، ننګ، پت، مېړانه، رخه، خوښي، درد، غم، اندېښنه.



۵_ جنس نوم:

وخت لکه سره زر دی.

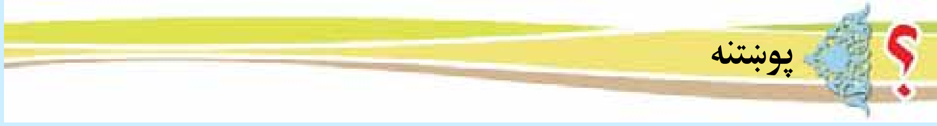
که اوبه نه وي، ژوند به نه وي.

جوار او غنم د افغانستان کرنیز محصولات دي.

بې تېلو څراغ نه بلېږي.

په پورته جملوکې د کرښې له پاسه کلمو ته ځیر شئ او وګورئ چې څه راز نومونه دي؟

هغه نوم چې نه شمېرل کیږي مفرد او جمع یې یو ډول وي، د جنس نوم ورته وایي، لکه په پورته جملو کې سره زر، اوبه، غنم، جوار او تېل.



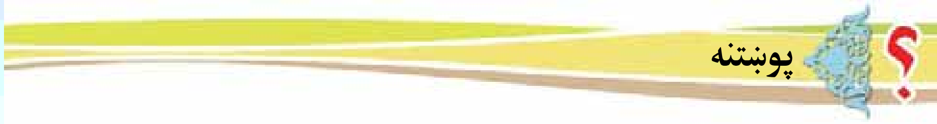
۱ـ جمع نوم:

د سرې میاشتې ملې ټولنه له بېوزلو کورنیو سره مرسته کوي.

دا رمه د باتور کاکا ده.

افغان ولس له برمه ډکه مخینه لري.

دا نوم په څرګنده د لفظ له مخې یو مفرد نوم دی، خو په معناکې یوه ډله یا ټولی نوموي او جمع نوم ورته وايي، لکه : ټولنه، ولس، رمه او نور. په پښتو کې جمع نوم د ډېرو ډلو په لحاظ بیا هم جمع کېږي، لکه : ټولنې، ولسونه، رمې.



نوم د شمېر له مخې په دوه ډوله دی، مفرد او جمع.

۱ـ مفرد نوم:

په لاندې جملو کې هغو نومونو ته پام وکړئ چې کرښه ترې لاندې ایستل شوې ده:

دا هلك ولې ځانته راغی، هغه نور څه شول؟

ددې باغ دا یوه ونه خرابه ده، هغه نورې ښې دي.

د توري او قلم خاوند، خوشحال ختک د پښتو وتلی شاعر او ادیب و.

مفرد نوم هغه نوم دی چې د يوې ډلې په يو شخص يا يو شيز دلالت وکړي، لکه په پورته جملو کې هلك، باغ، ونه، قلم، خاوند، شاعر.

۲ــ جمع نوم:

لاندې جملې ولولئ او هغو کلمو ته پام وکړئ چې کرښه ترې لاندې ایستل شوې ده:

دا هلکان څوك دي؟

زموږ د کلي باغونه خراب او ونې يې ټولې وچې شوي دي.

د مال او دولت خاوندان تل له بېوزلو سره مرسته کوي.

په پورته جملو کې هلك په هلکانو، باغ په باغونو، ونه په ونې، خاوند په خاوندان اوښتي او د جمع حالت يې نيولی دی.

په دې توګه ويلی شو، جمع نوم هغه نوم دی چې د يوې ډلې له يو څخه زيات اشخاص يا شيان ونوموي، لکه: هلکان، نجونې، ونې، قلمونه او نور.

په پښتو کې د مفرد نوم جمع کول ځانته قاعدې لري. نارينه نوم ځانته او ښځينه نوم ځانته د خپلو قاعدو له مخې جمع کېږي.





۱ــ

◆ زده کوونکي دې ووايي چې کلمه له جملې سره څه توپير لري؟ څو مثالونه دې

وړاندې کړي.

- نوم څه راز کلمه ده؟ څو مثالونه يې په ټولګي کې ووایاست.
- د نوم ډولونه کوم دي؟ یوازې نومونه يې واخلئ.

۲ _

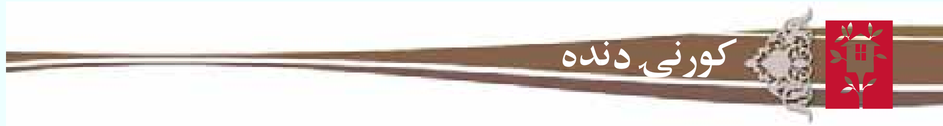
- په متن کې دا راغلي کلمې : افاده، سرېتوب، وچکالي، توکی، پوروړی، پت، توپير، چابك، مېړانه معنا او په مناسبو جملو کې يې وکاروئ.
- وګورئ، په متن کې د کلمو په پای کې د (ی ګانو) کومې بڼې راغلې، ويې ليکئ.

۳ _

- ددې لاندې مفردو نومونو جمع حالت وليکئ: کتاب، هلك، باغ، قلم، نوم، کلمه.
- د خاصو نومونو يو څو بېلګې ووايئ.
- جنس نوم څه ته وايي؟ بېلګې يې وليکئ.

۴ _

- د زده کوونکو يوه ډله دې مفرد نومونه ووايي او بله ډله دې د هغه نومونو د جمع حالت ووايي.
- زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي، يوه ډله دې له بلې څخه د عام نوم او د جنس نوم پوښتنې وکړي او هغه بله ډله دې هغه نومونه ووايي.
- لاندې څو نومونه درکړل شوي، تاسو ووایاست چې هغه کوم ډول نومونه دي:
جلال اباد، زرمينه، مالوچ، ښايست، ټولنه، هلکان، پسرلی، واوره، غنم.



زده کوونکي دې په کور کې يو متن وليکي او د پورته يادو شوو نومونو ټول ډولونه دې په کې وکاروي او په نښه دې کړي. سبا دې هغه په ټولګي کې ووايي.



اووم لوست

بلخ، د مدنیت زانگو



- بلخ ته ولې د مدنیت زانګو وایي؟

بلخ یا بخدي زموږ د هېواد یو لرغونی ښار دی. بلخ د هېواد په شمال کې د امو د سیند تر څنګ پروت دی، له ډېرو سمسورو او حاصل خېزو ولایتونو څخه ګڼل کیږي. بلخ په تاریخونو کې په ډېر ویاړ او ښه نوم یاد شوی، له دې امله ورته ام البلاد (د ښارونو مور) ویل شوی دی. بلخ د مېړنیو خاوره وه. رستم له همدې ځایه پورته شوی دی چې د فردوسي په شهنامه کې ددې سیمو اتل و. اریایان د خپل مدنیت په لومړي پړاو کې دې ځای ته رارسیدلي او دلته میشت شوي دي (۲۸۰۰ق. م.). د بلخ تاریخي ښار د هېواد تېر ویاړ را په زړه کوي.

- ستاسو په اند به بلخ څومره تاریخي مخینه ولري؟

بلخ په ځینو لیکنو کې په (باختریش) یادشوی دی. د تاریخ په ډېرو پاڼو کې بلخ د ام البلاد، یعنې د اریانا او افغانستان لومړنی ټاټوبی او د ښکلو او لوړو بیرغونو د ښار په نوم یاد شوی دی. د بلخ تاریخي مخینه له میلاد څخه دمخه څه ناڅه دوه زره اته سوه کالو ته رسیږي.

د بلخ یا بخدي کلا د وارا (ارګ) په نامه هم یاده شوې ده. دا ځای د اریانا لومړنی استوګنځی او پلازمېنه وه. دا پلازمېنه لومړنی ټاټوبی و چې اریایي پاچا، یما د هغې بنسټ ایښی و. وارا د خوندي اوسېدو ځای (پناګاه) معنا لري چې بیا وروسته د کور، ماڼۍ او معبد په نومونو هم کارول شوې ده.

د اریانا دایرة المعارف د لیکنې له مخې هغه خرابې چې د بلخ د شاوخوا په څو کیلومترۍ کې لیدل کیږي، ددغه ځای دبدبه او تاریخي عظمت په سترګو کې مجسموي. د هغې له پاته شونو او اثارو څخه د بلخ بالاحصار، د بالاحصار د مدخل برج عیاران، یو پنډ او لوی دیوال، لوی منارونه او د خاورو یوه غټه غونډۍ د یادونې وړ دي. د بلخ نهه ګونبدي جومات په بلخ کې پروت دی او د ځینو څېړونکو په وینا د افغانستان اسلامي ابداتو ډېره پخوانۍ ابده ګڼل کیږي او په اتمې پېړۍ پورې یې تړي.

اوسنی بلخ چې مزار شریف یې ولایتي مرکز دی، پخواني بلخ ته نژدې ودان شوی دی. د بلخ پخواني یادګارونه زیاتره د بلخ په ولسوالۍ کې تر سترګو کېږي. خلك یې له علم او پوهې سره مینه لري. زیاتره پخواني پوهان، عارفان او شاعران په دې لرغوني ولایت کې تېر شوي دي.

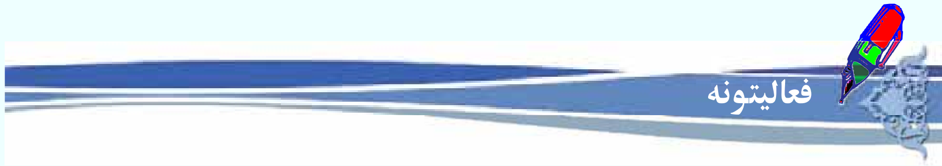
د حضرت علي کرم الله وجهه مبارکه روضه هم د مزار شریف په ښار کې موجوده ده. دا ښکلې او له شان او شوکته ډکه مقبره د هرات د تیموریانو د وخت له شاهکارونو څخه شمېرل کیږي. دا مبارکه روضه د مزار شریف د ښار د پرمختیا لامل شوه، خو د ام البلاد بلخ له ښار څخه اوس له ځینو کنډوالو او د کلا له خرابیو پرته نور څه نه دي پاتې.

د مولانا جلال الدین محمد بلخي، ناصر خسرو بلخي، رابعه بلخي، ابن سینا بلخي او نورو د زیږېدو ټاټوبی د بلخ لرغوني ولایت دی.

د بلخ په ولایت کې معارف پر مختللی دی. په هرې ولسوالۍ کې د هلکانو او نجونو ښوونځي شته او زيات شمېر زده کوونکي ورته ځي. يو پوهنتون هم لري چې د بلخ پوهنتون په نامه یادیږي.

د متن لنډيز:

بلخ د افغانستان لرغونی ښار دی. ډېر بډای مدنيت يې درلود. تاريخي مخينه يې له ميلاد څخه دمخه تر ۲۸۰۰ کلونو پورې رسېږي. بلخ هغومره ښايسته ښار و چې د ښارونو د مور يا ام البلاد په نامه يې شهرت درلود. د بلخ پخوانی ښار په ځينو ليکنو کې د (باختريش) په نامه ياد شوی دی. د تاريخ په ډېرو پاڼو کې بلخ د ام البلاد، يعنې د اريانا او افغانستان لومړنی ټاټوبی او د ښکلو او لوړو بېرغونو د ښار په نوم ياد شوی دی. هغه خرابې چې د بلخ د شاوخوا په څو کيلومترۍ کې ليدل کېږي، ددغه ځای دبدبه او تاريخي عظمت په سترګو کې مجسموي. د بلخ نهه ګونبدی جومات په بلخ کې پروت دی او د ځينو څېړونکو په وينا د افغانستان اسلامي ابداتو ډېره پخوانی ابده ګڼل کېږي او له اتمې پېړۍ سره تړاو لري.



۱ - زده کوونکي دې په پورته لوست کې:

- خاص نومونه پيدا کړي.
- مترادفې کلمې ولټوي.
- د (ی ګانو) مختلف ډولونه په نښه کړي.
- د بلخ د نوميالیو پوهانو، ليکوالو او شاعرانو نومونه واخلي.

۲- زده کوونکي دې لاندې پوښتنو ته ځوابونه ووايي:

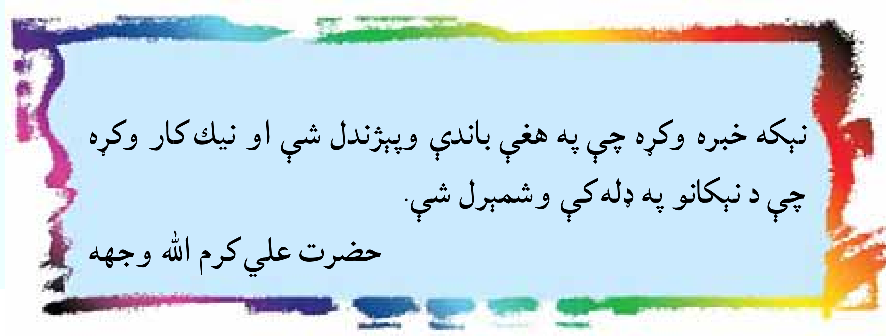
- د بلخ يا بخدي کلا په کوم نوم ياده شوې ده؟
- بلخ ته ولې د ښارونو مور يا ام البلاد ويل کېده؟
- د اريانا لومړنۍ پلازمېنه کوم ځای دی؟
- د لرغوني بلخ بېلابېل نومونه کوم دي؟
- ستاسو په اند به بلخ څومره تاريخي مخينه ولري؟
- د حضرت علي کرم الله وجهه روضه چېرته واقع ده؟

۳- زده کوونکي دې د لاندې جملو خالي ځايونه په پنسل ډک کړي:

- د بلخ نهه ګونبدي جومات .... پروت دی.
- د افغانستان د اسلامي ابداتو ډېره پخوانۍ ابده د .... يادېږي.
- د بلخ نهه ګونبدي جومات په .... پېړۍ پورې اړه لري.
- اوسنی بلخ د هېواد په .... کې د .... پروت دی.



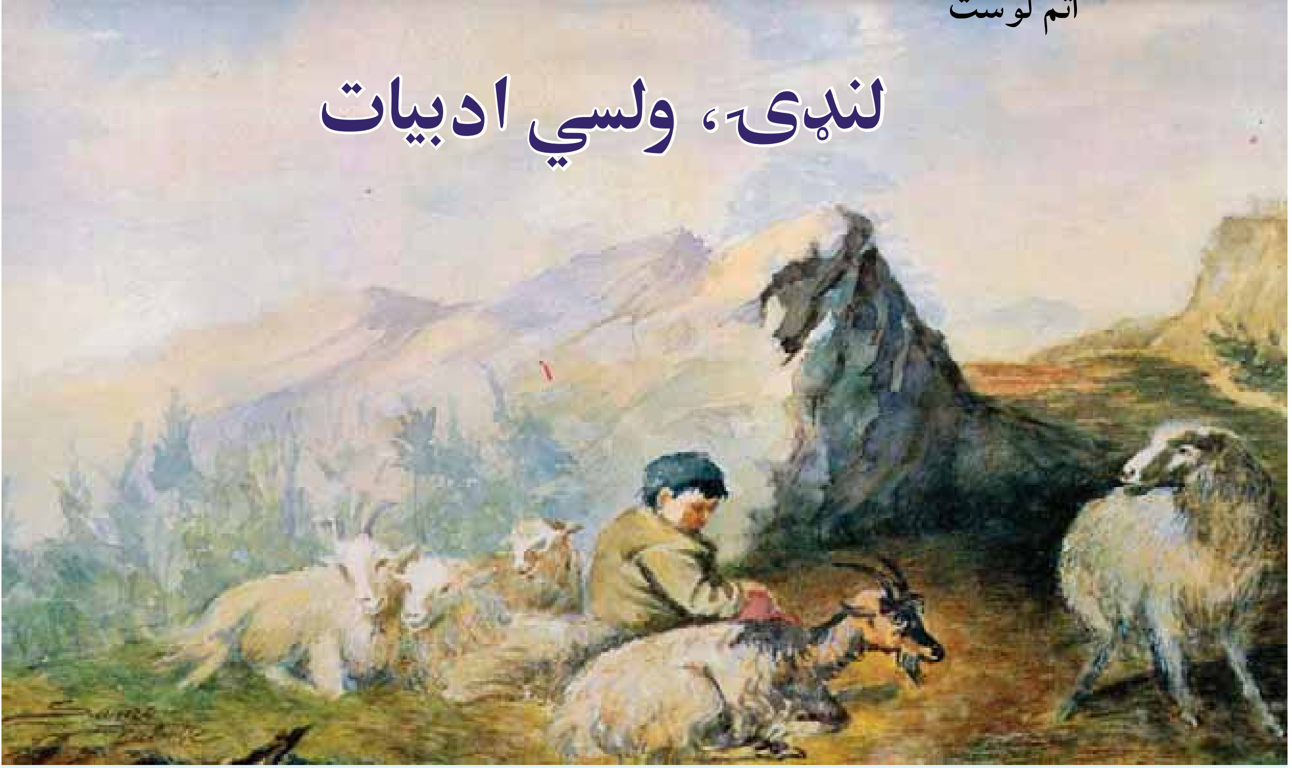
زده کوونکي دې د بلخ د لرغونتيا او د افغانستان په تاريخ کې د هغه د ارزښت او اهميت په هکله څو لنډې جملې وليکي او بيا دې په دې ليکنه کې نومونه او د (ی ګانو) بېلا بېل ډولونه وښيي.





اتم لوست

لنډۍ، ولسي ادبیات



■ ولسي ادبیات یا شفاهي ادبیات څه ته وایي؟

ولسي ادبیات د ولسي پوهې او یا ولسي زده کړې برخه ده. د ولسي پوهې لمن خورا پراخه ده او د یو ولس دودونه، عادتونه، کرنه، پوښاک، خصوصیات، کیسې، سندرې او داسې نور شیان پکې شامل دي. ولسي ادب د ټولنې د ادب هغه برخه ده، چې د خلکو په ژبه جاري وي، له یوې خولې نه بلې ته لیږدول شوي او لومړی جوړوونکی یې معلوم نه وي.

■ تاسو تر اوسه د ادم خان او درخانۍ یا د موسیٰ خان او ګل مکۍ په څېر کومه کیسه اورېدلې ده؟

■ وایې چې ولسي ادبیات د یو ولس د ژوند هینداره ده، څنګه؟

لنډۍ د ولسي ادب یوه برخه ده. جوړوونکي یې معلوم نه وي او د ټول ولس مال ګڼل کېږي. په دې ترتیب که لنډۍ واورو، نو باید د جوړوونکي د نوم فکر یې راسره پیدا نه شي، خو دومره پوهېدای شو چې دا لنډۍ د یو نارینه د زړه اواز دی، که د یوې ښځې.

لنډۍ او متلونه د ټولنې ګډ مال دی او شعر او شاعري د یو شاعرخپل مال.

د ولسي ادب په څنګ کې لیکلی ادب پروت دی. لیکلی ادب په یو ځانګړي شاعر یا لیکوال پورې اړه لري. مؤلف یې معلوم، نوم یې خوندي او حق یې ساتلی او محفوظ دی. د ولسي اثر لیکوال که څه هم لومړی یو شخص وي، خو وروسته د هغه نوم هېرېږي او اثر یې د ټول ولس د ژبې مال ګرځي.

د ولسي ادب او لیکلي ادب تر منځ یو بل مهم توپیر دادی چې په لیکلي ادب کې یو لیکوال کوښښ کوي په معیاري او نسبتاً منل شوې املاء او انشاء یو شی ولیکي، خو ولسي ادب له دغه قید او شرط څخه وتلی دی او خپله لهجوي ځانګړتیا ساتي. په بل عبارت د ولسي ادب ژبه د لیکلي ادب لپاره د خامو موادو حیثیت لري. یو لیکوال له ولسي ژبې او ادب څخه هم خام مواد اخلي او هغه په لیکلي ادب کې پخوي.

پښتو ولسي ادب د ځرنګوالي او ډول له مخې زښت ډېر ډولونه لري. په هره سیمه او هر خېل کې تقریباً خاص ډول سندرې پیداکېدای شي. موږ دلته د هغوی له ډلې څخه یوازې په لنډیو خبرې کوو.

لنډۍ

لنډۍ د پښتو د ولسي ادب یوه بېساري بډایه پانګه ده. زموږ د ټولنې د ژوند او فکر داسې خوا نشته چې په لنډیو کې غبرګه شوې نه وي. مینه، ښکلا، وصال، بېلتون، خوښي، خواشیني، تېرى، عدالت، سربښندنه، هېوادپالنه او داسې نور په لنډیو کې ځای شوي دي. لنډۍ چې د ټپې، مسرۍ او ټیکې په نومونو هم یادېږي، د پښتنو په هره سیمه، هر کلي او کور کې د ولسي ادب یوه مهمه برخه ده. په هره سیمه کې په خاصو غږونو او

ټاکلي ډول ویل کیږي.

پښتو لنډۍ دومره ستره زېرمه لري چې د نړۍ په بله ژبه کې به ساری ونه لري. که څه هم تر اوسه په زرګونو لنډۍ راټولې شوي دي، خو بشپړ باور دی چې په ولس کې د هغو شمېر په سلګونو زره دی.

لنډۍ د جوړښت له مخې دوه مسرۍ لري. لومړۍ مسرۍ یې نهه او دویمه یې دیارلس سپلابه وي.

د پښتو په ولسي ادب، په تېره بیا په لنډیو کې د ښځو ونډه ډېره زیاته ده. همدغه لنډۍ دي چې د ویرونو، ودونو او د غم او خوښیو په وختونوکې یې وایي. د لنډیو جوړوونکي هم زیاتره ښځې دي. زیات شمېر لنډۍ د هغوی د زړونو د ژورو تاثراتو، خواشینیو او خپګانونو انعکاس کوي. دا لنډۍ د هغوی د زړونو اواز دی، د هغوی د دردمند زړه ځګېروی دی او د هغوی د غمځپلې سینې اه دی.

دلته د لنډیو یو څو بېلګې وګورئ:

د نتکۍ لال به پرې خیرات کړم
که مې اشنا په دښمن مات کړل سنګرونه
***
زما د زړه صدف دې مات کړ
څکه تر سترګو مرغلرې تویومه
***
له مانه ولې مرور یې
کم عقله یاره په پردي اختیار کې یمه
***
ګریوان مې ټول په اوښکو لوند دی
ما د جانان له غمه ډېر ژړلي دینه

سترگي به ولي اوښکي نه کړي
چي په موسم د خوشحالۍ راغلل غمونه
***
تر توريالي مين به جار شم
چي د غليم په وينو سره کاندي لاسونه
***
په ناموس ننگ په وطن جنگ دی
د وطن جنگ ته په غورځنگ ورځه مينه

څپه

پورته مو د لنډۍ په جوړښت کې څپې يا هجا او سيلاب يادکړل، دلته يې په لنډه توگه درپېژنو.

څپه، هغه ژبنی واحد دی چې يا يو خپلواك (vowel) وي او يا له يو خپلواك او يو ياڅو بېواکو (consonant) څخه جوړه او په يوځايي ډول له خولې راوځي، لکه ابا، چې دوه څپې لري. لومړۍ يې يوه څپه او يو خپلواك دی او دويمه څپه يې (با) ده، چې له يو بيواك او يو خپلواك څخه جوړه شوې ده او په گډه دواړه يوه کلمه جوړوي.

څپه	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳
لومړۍ مسره	که	په	مې	وند	کې	ش	هيد	نه	شوې				
دويمه مسره	خدای	ږو	لا	له	يه	بې	نن	گی	ته	دې	سا	تې	نه

د متن لنډيز:

پښتو ډېر پراخ ولسي ادبيات لري. دغه ولسي ادب چې له ليکني يا تحريري ادب سره توپير لري، د ولسونو او پرګنو د ربښتينو هيلو ښکارندوی دی. لنډۍ زموږ د ولسي ادب يوه ډېره په زړه پورې برخه ده. د لنډيو ځانګړی شاعر يا وينا وال نه دی څرګند او د ټول ولس شريکه پانګه ګڼل کيږي. د منځپانګې له پلوه لنډۍ بېلابېلې موضوعګانې په خپله غولۍ کې رانغاړي.



۱ـ زده کوونکي دې د لاندې پوښتنو ځوابونه ووايي:

- ولسي ادبيات د څه شي برخه ده؟
- په ولسي پوهه کې کوم شيان شامل دي؟
- ولسي ادب يا شفاهي ادب څنګه له يوه نسل څخه بل نسل ته لېږدول کيږي؟
- ايا د ولسي ادب جوړوونکي يا ويونکي څرګند دي؟
- د ولسي او ليکلي ادب تر منځ مهم توپير څه دی؟
- د ملالۍ لنډۍ ټول په يادو ياده کړئ او ووايئ چې دغه لنډۍ زموږ په تاريخ کې څه مقام لري.

۲- زده کوونکي دې دا لاندې جملې په پنسل بشپړې کړي:

- لنډۍ، چاربيتې د .... مال او غزل او شعر د ... مال دی.
- د ولسي ادب په ښنګ کې .... ادب پروت دی.
- ليکوال خپل خام مواد له .... اخلي.
- ځېه په .... ډوله ده، يوه .... او بله ....

۳- زده کوونکي دې په څلورو ډلو وویشل شي:

لومړۍ ډله دې د لنډۍ جوړښت ووايي او په خو بېلګو کې دې بيان کړي.

دويمه ډله دې د لنډۍ برخې بيان او په څو لنډيو کې دې وښيي.

درېمه ډله دې دا لاندې لنډۍ هجا کړي:

د بنې غر رابانديې وشو

لکه ډوډۍ په تناره کې وربته شومه

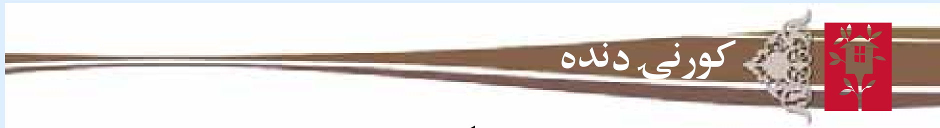
څلورمه ډله دې دا لاندې لنډۍ بشپړې کړي:

۱_ که په ميوند کې شهيد نه شوې

....

۲_ جانان مې سر په وطن کيښود

....



زده کوونکي دې د خپل کور له خلکو او ګاونډيانو څخه لږ ترلږه لس لنډۍ زده کړي، په کتابچه کې يې وليکي او سبا دې په ټولګي کې ووايي.





نهم لوست

زده کړه: د ژوند اړتیا



■ موږ ولې لیك او لوست زده کوو؟

لیك لوست د زده کړې په معنا دی. زده کړه سړي ته د یوې موضوع د لیکلو او لوستلو وړتیا ورکوي. هغسې چې د بدن د پیاوړتیا او ودې لپاره بدني روزنه (ورزش)، خواړه اهمیت او ارزښت لري، د ذهن او فکر د ودې او پیاوړتیا لپاره زده کړه ارزښت لري. د زده کړې له لارې سړی ځان او جهان پېژني، خپل خدای ﷻ پېژني، د خپل شاوخوا شیان پېژني، ښه له بدو او بد له ښو څخه بېلولای او د دوست او دښمن توپیر کولای شي. د خپل ځان، خپلې کورنۍ او خپلې ټولنې د سوکالۍ او هوساینې لپاره کار کولای شي، خپل وطن ودانولای شي او د خپلو خلکو او هېوادوالو لپاره د ښه خدمت جوګه کېدای شي.

■ زده کړه د انسان په ژوندکې څه ارزښت لري؟

■ لوستي او نالوستي خلك یو له بله څه توپیر لري؟

زموږ په هېواد کې د زده کړې بهیر په دودیز ډول له ډېر پخوا څخه پیل شوی او په بېلابېلو لارو یې وده او پراختیا موندلې ده. پخوا به هلکانو او نجونو په جوماتونو کې دیني زده کړې کولې. قرآن کریم به یې زده کولو، د هغه په معنا او تفسیر به یې ځان پوهولو او نورې دیني او مذهبي پوهې به یې تر لاسه کولې، د وخت دودېز کتابونه به یې لوستل چې لیکل او لوستل زده کړي. دې زده کړو ته غیر رسمي زده کړې ویل کېږي.

د وخت په تېرېدو، ددې زده کړو ترڅنګ رسمي زده کړې پیل شوې. د زده کړې منظمې دورې رامنځته شوې. لکه لومړنې ښوونځي، منځنې ښوونځي او نور. په دې ښوونځیو کې د ټولنې د اړتیاوو له مخې د ټاکلو هدفونو او موخو د تر لاسه کولو لپاره ټاکلي درسي کتابونه لوستل کېدل. کله چې به له دې ښوونځیو څخه څوک فارغ شو، نو په ښه ډول به په لیك او لوست پوهیدل او خپلې اړتیاوې به یې پوره کولې.

په هېواد کې عصري زده کړې د امیر شیر علي خان په وخت کې پیل او د امیر حبیب الله خان د پاچاهۍ پر مهال په ۱۲۸۲ هـ . ش . کال (۱۹۰۳ م.) په هېواد کې د حبیبیې د لیسې په جوړېدو د رسمي او اساسي زده کړو بنسټ کېښودل شو. اوس دا زده کړې ډېرې پراخې شوې. پر لومړنیو او منځنیو زده کړو سربېره ثانوي زده کړې، مسلکي زده کړې، د لویانو زده کړې او لوړې زده کړې شته. په ملیونونو هلکان او نجونې پکې لوست لولي او د هېواد لپاره دیني عالمان، قاضیان، ښوونکي، طبیبان (ډاکټران)، انجینران، اقتصاد پوهان او نور روزي.

همدا زده کړې د هېواد د ودانۍ، پرمختګ او د هغې د اوسیدونکو د هوسا او سوکاله ژوند بنسټ او تهداب جوړوي.

د متن لنډیز:

زده کړه د انساني ژوند د نېکمرغۍ کونجي ده. هغسې چې ورزش د بدن د ودې لپاره ارزښت لري، همداشان زده کړه د انسان د فکر او ذهن له ودې او پراختیا سره مرسته کوي. زده کړه له انسان سره مرسته کوي چې ښه له بدو څخه توپیر کړي. زده کړه انسان لوړو پوړیو (مدارجو) ته رسوي. زده کړه د ژوند یوه ډېره مهمه اړتیا

ده. بې زده کړې ژوند په تورتم کې اوسېدو ته پاتې کېږي. په تورتم کې سړی خپله شاوخوا نه شي لیدلای. د شیانو د لیدلو لپاره رڼا ته اړتیا ده. ژوند لکه تیاره ډګر او زده کړه لکه ډېوه ده، چې په برکت یې سړی هرڅه لیدلای شي. زموږ په هېواد کې د زده کړې بهیر په دودیز ډول له ډېر پخوا څخه پیل شوی او په بېلا بېلو لارو یې وده او پراختیا موندلې او تر اوسنۍ کچې رارسېدلې دی. لنډه داچې د ژوند ټولې نېکمرغۍ او خوشحالۍ په زده کړې کې نغښتې دي. موږ ټول باید هم پخپله او هم د کور او ګاوند نجونې او هلکان زده کړې ته وهڅوو او د هغې په ګټو یې وپوهوو. پرې نه ږدو چې یو هلك او نجلۍ هم له زده کړو بې برخې پاتې شي.



فعالیتونه

۱- زده کوونکي دې لاندې پوښتنو ته ځوابونه ووایي:

- که د بدن ودې ته ورزش ارزښت لري، د ذهن ودې ته څه شی ارزښت لري؟
- د انساني ژوند د نېکمرغۍ کونجي څه شی ده؟
- دودیزې زده کړې څه ته وايي؟
- موږ ولې زده کړه کوو؟

۲- زده کوونکي دې په څلورو ډلو وویشل شي او هره ډله دې د لاندې پوښتنو یوې ته تشریحي ځواب ووایي:

لومړۍ ډله: د پوهو او ناپوهو خلکو توپیر په څه کې دی؟ ایا هغوی یو تر بله برابر دي؟ بیان یې کړئ.

دویمه ډله: زموږ په هېواد کې د زده کړې بهیر څنګه وده موندلې ده؟ په خپله ژبه یې بیان کړئ.

درېمه ډله: د اوسنیو زده کړو بهیر او د هغې له لارې د ټولنې د اړتیاوو د پوره کولو

په اړه خبرې وکړئ.

څلورمه ډله: ستاسو په اند يو انسان ولې بايد تل د زده کړې لورته هڅه وکړي، څه ګټه لري؟ په تفصيل پرې خبرې وکړئ.

۳- هر زده کوونکی دې په پورته لوست کې د معنا نومونه ولټوي او ودې يې ليکي.



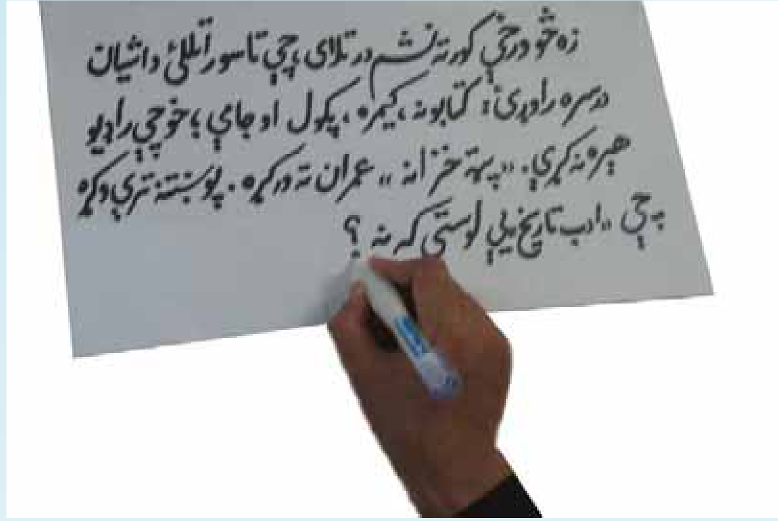
زده کوونکي دې په خپلو کورونو کې د زده کړې د ارزښت په هکله پنځه کرښې مقاله وليکي او بله ورځ دې د ټولګيوالو په وړاندې ولولي.

زده کړه له کوره تر ګوره

وايي: يو دوست د يوعالم د ناروغۍ پر مهال د پوښتنې لپاره د هغه کور ته ورغی. عالم چې د ځنکدن په حالت کې و، له خپل دوست څخه يې د يوې مسئلې پوښتنه وکړه. دوست يې ورته وويل، ته د ځنکدن په حالت کې يې، په مسئله څه کوې؟ عالم ورته وويل: ((دا به ښه وي، چې پر دې مسئلې باندې پوه شم او بيا مړ شم.))



لیکدود او اړتیا یې



په تېرو ټولګیو کې مو یو شمېر کلمې او د هغو د کره لیکلو بنې ولیدې. دا هم درته څرګنده شوه چې د زده کړې لپاره باید په سم او کره لیکلو او لوستلو وپوهېږئ. په هره ژبه کې د وینا او لیک تر منځ توپیر شته. هغسې چې خلک خبرې کوي، په لیک کې نه لیکل کېږي. سم لیکل ځانته یو معیار لري او دا معیار د ژبې د قاعدو له مخې رامنځته کېږي. ددې لپاره چې په لیک او لوست کې له ګډوډۍ سره مخامخ نشو، نو لا زمه ده چې دغه معیارونه زده او په لیک لوست کې یې په پام کې ونیسو.

- که مو د کلمو سم لیکل زده نه وي، ایا سمه لیکنه کولای شو؟
- څنګه کولای شو چې د سم لیکلو او سم لوستلو ژبنۍ وړتیا ولرو؟

د تورو، کلمو، اشارو او لیك نښو د لیکلو طریقې ته املاء وایي چې په پښتو کې یې لیکدود بولي. په بله معنا په سمه بڼه د خپلو خبرو یا د بل د خبرو لیکلو ته املاء وایي. سم لیکل د سم تلفظ له مخې کیږي. ناسم تلفظ ناسم لیکل رامنځته کوي. په هره ټولنه کې د خلکو وینا او لیکنې تلفظ یو څه توپیر لري.

څرنګه چې لیکلې ژبه د لیکلو د طرز او د هغو د نښو له پېژندنې پرته منځ ته نشي راتلای، له دې امله باید د هغې لارې چارې زده کړو.

کلمې چې د انسان له خولې راوځي، که د تورو په بڼه ولیکل شي، لیکنه بلل کېږي.

خروشتي او یوناني لیك چې تر اسلام دمخه په افغانستان کې دود و، د اسلام د سپېڅلي دین په راتګ سره له منځه لاړ او خپل ځای یې عربي لیکدود ته پرېښود.

د عربي لیکونو له ډلې څخه دوه ډوله لیك، یعنې نسخ او نستعلیق د پښتو غږونو لپاره ومنل شو او د سلطان محمود غزنوي په وخت کې د هغه د وزیر حسن میمندي په لارښوونه د قاضي سیف الله په وسیله د پښتو د ځانګړو تورو لپاره مخصوصې نښې تنظیم شوې . د پښتو د غږونو د بڼو په لیکلو کې وخت په وخت بدلونونه راغلي دي. کله کله په دې برخه کې ځینې اختلافات هم رامنځته شوي، خو د پښتو ژبپوهانو او عالمانو د هڅو او پاملرنو له امله دغه اختلافات ډېر ژر له منځه تللي او د پښتو د غږونو او کلمو د لیکنې لپاره یو کره او واحده بڼه رامنځته شوې ده.

پښتو الفبې دا لاندې دېرش توري لري:

ا، ب، پ، ت، ټ، ج، ځ، څ، خ، د، ډ، ر، ړ، ز، ژ، ږ، س، ش، ښ، غ، ك، ګ، ل، م، ن، ڼ، و، هـ، ی، ي، ې، ۍ، ئ.

د عربي ژبې دا لاندې لس توري هم په پښتوکې په دخیلو کلمو کې کاریږي:

ث، ح، ذ، ص، ض، ط، ظ، ع، ف، ق

پښتو داسې اته توري لري، چې هغه په دري او عربي ژبو کې نشته او هغه دا دي:

ټ، څ، ځ، ړ، ږ، ډ، ښ، ڼ

د متن لنډيز:

املا او ليك د يوې ژبې د سمې ليکنې لارې ته وايي. هره ژبه ځانته ليكدود لري. دا ليكدود د هغې ژبې په ټولو ليکنو كې كارول كيږي. موږ په خپل ګړ دود او لهجه كې يو راز خبرې كوو، خو په ليکنو كې بيا هغه ډول نه ليكو، لكه: ((څه کی؟)) سمه او ليکنۍ بڼه يې (څه کوې؟) ده. ((الکه التە ورشه)) سمه او ليکنۍ بڼه يې ((هلکه هلته ورشه.)) دې ته ليکنۍ بڼه وايي. په واحد ليكدود كې د ژبې له لهجو او ځانګو څخه هغه بڼه را اخلي چې ليكل يې اسانه وي او له بلې كلمې سره يې معناګډه نشي.



۱ـ زده کوونکي دې لاندې پوښتنو ته ځوابونه ووايي:

- املا څه ته وايي؟
- له اسلام دمخه په پښتونخوا كې كوم ليك مشهور و؟
- په افغانستان كې د اسلام تر راتګ وروسته كوم ليك دود شو؟
- ايا د ولس ژبې ته ليکنۍ ژبه ويلی شو؟
- ليکلې ژبه څه شي ته وايي؟

۲ـ زده کوونکي دې د لاندې جملو تش ځايونه په مناسو كلمو په پنسل ډك كړي:

- پښتو الفبې .... توري لري.
- د پښتو ژبې .... توري په درې كې نه كارول كيږي.
- د عربي ژبې .... توري په پښتو ليك كې كارول كيږي.
- ليك تر ژبې .... راپيدا شوی؟

۳_ د زده کوونکو:

لومړۍ ډله دې په لوست کې بېلا بېلې (ی ګانې) په نښه کړي.

دویمه ډله دې په پورته لوست کې خاص نومونه په ګوته او د نورو ترمخه دې یې ووایي او دریمه ډله دې په پورته لوست کې پنځه عام نومونه په نښه او په ټولګي کې دې یې ولولي.



کورنۍ دنده

زده کوونکي دې هڅه وکړي، د کورنۍ د غړو په مرسته داسې کلمې پیدا کړي چې د تلفظ او لیکلو تر منځ یې توپیر وي. دا کلمې دې یو په بل پسې ولیکي او ټولګي ته دې یې راوړي.

له ګناهه تـل پرهېز کړه	له فساده ډېر ګـــرېز کړه
ګـناه مـه ګڼه حقـــیره	که کمکۍ وي که کبیره
استخفاف[1] د ګناه جانه	سـرۍ باســي له ایمـانه

ملا فیض محمد مرحوم (د موسهي اخوندزاده)

((فیض محمد اخونزاده د لوګر د موسهي او سیدونکی او د دیارلسمې هجري پېړۍ له نومیالیو دیني پوهانو، ملي غازیانو، لیکوالو او شاعرانو له ډلې څخه دی. د امیر شیر علي خان معاصر او د روضة المجاهدین په نوم خپل یو منظوم کتاب یې هغه ته ډالۍ کړی دی.))

۱ _ استخفاف: خفیفه او سپکه ګڼل



يو ولسم لوست

ورځپاڼه: د معلوماتو چينه



- د رسنيو په اړه څه معلومات لرئ؟
- ورځپاڼه څه ډول رسنۍ ده؟
- د کتاب، مجلې او ورځپاڼې توپير څه دی؟

نن ورځ رسنۍ په ټوله نړۍ کې ډېر اهميت او ارزښت لري. رسنۍ چې د ټولنيزو اړيکو د وسيلو په نوم هم يادېږي، د ورځپاڼې، جريدې، مجلې، راډيو، تلويزيون او د نورو په بڼه خپرونې کوي. اوس نړۍ له تخنيکي پلوه ډېره پرمختللې ده او د رسنيو نوې بڼه رامنځته شوې چې بريښنايي رسنۍ ورته وايي او د انټرنيټ، راډيو، تلويزيون په بڼه دي. ورځپاڼه د رسنيو په لړ کې خپل ځانګړی ځای لري. په دې لوست کې د ورځپاڼې په هکله له تاسو سره خبرې لرو.

ورځپاڼه هغه خپروني ته وايي چې هره ورځ د سهار يا مازيگر يا په اوونۍ کې درې ځلې خپرېږي. ورځپاڼې بېلا بېل معلومات، ورځني او تازه خبرونه، نړيوالې سياسي، پوځي او اقتصادي موضوعگانې ، ورزشي لوبې اعلانونه او نور رنگارنگ معلومات خپروي. ورځپاڼه د سرمقالې لپاره ځانگړی ځای لري چې مسؤول چلوونکی پکې د روانو چارو په اړه د خپلې ادارې نظريات څرگندوي. په پرمختللو هېوادونو کې د يوې ورځپاڼې د مخونو شمېر کله کله ډېر زيات وي. د هرې موضوع لپاره بېلې بېلې پاڼې او يا ځانگړي ستونونه لري.

په افغانستان کې لومړۍ خپرونه د امير شېرعلي خان د واکمنۍ (۱۲۴۷ – ۱۲۵۸ هـ . ش.) په پېر کې رامنځته شوه. دا خپرونه شمس النهار نومېده چې کله په اوونۍ او کله هم په پنځلسو ورځو کې يو وار خپرېده. ددې خپرونې مسؤول مدير او مهتمم ميرزاعبدالعلي نوميد. دې خپرونې د بېلا بېلو موضوعگانو لپاره ځانگړي مخونه او خبريالان درلودل. بهرني خبرونه هم پکې خپرېدل.

له شمس النهار وروسته بيا ((سراج الاخبار افغانستان)) رامنځته شو. دا اخبار د هېواد د پياوړي ليکوال مولوي عبدالرؤف خاکي کندهاري په مديريت د اميرحبيب الله خان په واکمنۍ کې پيل شو، خو يوازې يوه گڼه خپور شو. وروسته د ((سراج الاخبار افغانيه)) په نامه يوه مهمه جريده د نوميالي ژورناليست او ليکوال محمود طرزي له خوا د ۱۲۹۰ هـ .ش. کال د تلې په مياشت کې تاسيس شوه. لومړی په ډبرينه چاپخونه او وروسته په حروفي بڼه په دولسو اوخوارلسو مخونو کې مصوره خپرېده.

په ۱۹۱۹م. کال کې له خپلواکۍ اخيستلو وروسته په هېواد کې خپرونې زياتې شوې. د هېواد پر پلازمېنې کابل سربېره د هېواد په نورو ولايتونو کې د خپرونو شمېر تر درويشتو پورې ورسېد.

په افغانستان کې له ۲۰۰۱م. کال راوروسته د نوې ادارې له جوړېدو او د رسنيو (مطبوعاتو) او د بيان د ازادۍ له رامنځته کېدو وروسته د ورځپاڼو او خپرونو په شمېر کې بې کچې زياتوالی راغی اوهغه دا چې يوازې په پلازمېنې کې له درېو سوو

څخه زیاتي ورځپاڼې، اوونیزې، میاشتنۍ او نورې رامنځته شوې. همداسې د هېواد لوی ښارونه دروا خلئ. د دغو خپرونو په لړکې له ورځپاڼې، جرېدې، مجلې، راډیو او تلویزیون څخه نیولې تر برېښنایي رسنیو پورې ټولې شاملې دي. یو شمېر یې رسمي او دولتي دي، یو شمېر یې په بېلا بېلو ټولنو او سازمانونو پورې ترلې دي او نورې یې ازادې او شخصي بڼه لري.

زموږ په هېواد کې ورځپاڼې له څلورو څخه تر اتو او دولسو پورې مخونه لري. زیاتره یې په اخباري کاغذ باندې چاپېږي. د لیك او لوست د کچې د ټیټوالي له امله زموږ په هېواد کې ورځپاڼې لږ شمېر لوستونکي لري. هېواد، انیس او اصلاح نامتو ورځپاڼې دي او کابل ټایمز په انګلیسي ژبه خپرېږي. باید وو ایو چې کتابونه او رسالې په مهالنۍ بڼه نه خپرېږي، خو رسنۍ یعنې ورځپاڼې، جریدې او مجلې په یوه ځانګړي مهال په پرله پسې توګه خپرونې کوي.

د متن لنډیز:

ورځپاڼې او اخبارونه داسې معلومات او خبرونه خپروي چې سړی ورته په هماغه شېبه او مهال اړتیا لري. ورځپاڼې او رسنۍ موږ د نړۍ له ورځنیو پېښو او د علم او تخنیك له پرمختیاو وخبروي. ورځپاڼه د لوستونکي معلومات زیاتوي او د نړۍ له روانو او جاري حالتونو څخه یې خبروي. راډیو اوتلویزیون هم انسان ته د ورځنیو معلوماتو او نوو څېړنو او پرمختیاوو په هکله په زړه پورې پروګرامونه خپروي. باید د تلویزیون د مثبتو، علمي او معلوماتي پروګرامونو ننداره وکړو او له هغو څخه لازم معلومات تر لاسه کړو. له مطالعې سره عادت او په هغې باندې روږدېدل، د انسان لپاره ډېر ضروري دي . ګرانو زده کوونکو ته سپارښتنه کېږي چې له مطالعې سره مینه پیدا کړي او لږ ترلږه په یوې ورځپاڼې کې ګډون وکړي او د هغې له موضوعګانو څخه ګټه واخلي.



۱ـ لاندې پوښتنو ته تشریحي ځوابونه ووایاست:

- د ورځنیو معلوماتو په انتقال کې د ورځپاڼو د ارزښت په اړه خبرې وکړئ.
- زموږ په هېواد کې لومړۍ خپرونه په کوم وخت کې او د چا له خوا رامنځته شوه؟
- د کتاب، مجلې او ورځپاڼې توپیر څه دی؟

۲- لاندې پوښتنو ته سم ځوابونه ووایاست:

- له شمس النهار وروسته کومه خپرونه رامنځته شوه؟
- ورځپاڼه څه راز خپرونه ده؟
- په ورځپاڼې کې کوم ډول موضوعگانې خپرېږي؟
- د هېواد د څو ورځپاڼو نومونه واخلئ .

۳- د لاندې جملو تش ځایونه په مناسبو کلمو ډک کړئ :

- په .... کال کې له خپلواکۍ اخیستلو وروسته په هېواد کې د خپرونو شمېر زیات شو.
- سراج الاخبار افغانیه د .... له خوا رامنځته شوه.

۴- زده کوونکي دې په درېو ډلو وویشل شي.

لومړۍ ډله دې په پورته لوست کې خاص نومونه په نښه او په یو لست کې دې یې ولیکي.

دویمه ډله دې په لوست کې اوږدې (ې گانې) په نښه او د هغوی اړوندې کلمې دې په یو لست کې ولیکي.

درېمه ډله دې دا لاندې کلمې معنا او په جملو کې وکاروي:

ارزښت، مطالعه، ځانگړی، ورځپاڼه، خبریال، پیاوړی، پلازمېنه



الف: زده کوونکي دې له ورځپاڼو څخه د خپلې خوښې يوه موضوع قيچي (پرې کړي) بله ورځ دې يې له ځان سره راوړي. هر زده کوونکی دې د خپلې موضوع په اړه نورو ته معلومات ورکړي.

ب : ايا تاسو مينه لرئ چې کومه مقاله يا مضمون مو په ورځپاڼه کې خپور شي؟ ايا تاسو غواړئ ليکوال شئ؟ همدا مو وخت دی. لستوڼي بډ وهئ، د ښوونکو، مور پلار يا نورو انډيوالانو په مرسته په ليکنه پيل وکړئ.



کتاب د بشر د روح خواړه دي.

حضرت علي کرم الله وجهه

د شلمې پېړۍ د تمدن ستنه کتاب او رسنۍ دي.

روزولت

لاندې جدول په بله سپینه پاڼه کې ولیکئ او په متن کې یې د ((پوهنه)) کلمه پیدا او په خپله خوښه یې رنګه کړئ.

س	ر	و	ف	ح	د	ح
چ	ز	ع		ا	ي	س
خ	ر	ا		س	ع	ط
ط	هـ	ن	هـ	و	پ	ب
ا	ع	ف	ا	ک	م	د
ظ	خ	ر	ښ	ز	ځ	ډ



ليکوال او ښوونکی: صالح محمد هوتك



■ د صالح محمد هوتك نوم مو اورېدلی دی؟

لکه چې دمخه مو لوستي دي، زموږ د هېواد د علم او ادب د ډګر د اتلانو شمېر زيات دی. د دغو پوهانو په ډله کې يو هم مولوي صالح محمد هوتك دی. صالح محمد هوتك پر شعر او شاعرۍ سربېره ښوونکی هم و. د خلکو په درد ښه پوهېده او د خلکو د خوږ او درد د لیرې کولو لارې چارې ورته ښې څرګندې وې. دلته د نوموړي په اړه له تاسو سره خبرې کوو.

■ د شاعرانو او ليکوالو له شعري پيغامونو څخه څه انتباه اخيستلی شو؟

■ ولې موږ دګران هېواد په پوهانو، شاعرانو او ليکوالانو وياړو او د هغوی له لاربښوونو څه ګټه اخلو؟

مولوي صالح محمد هوتك کندهاری د فیض محمد زوی په ۱۲۶۹ هـ. ش. کال په کندهار کې زېږېدلی دی. لومړنۍ زده کړې یې د کابل په حبیبیې ښوونځي کې تر سره کړې دي. وروسته په همدې ښوونځي کې د ښوونکي په توګه ټاکل شوی دی. د پښتو ژبې د لوست تدریس یې کاوه او د پښتو ژبې درسي کتابونه یې لیکل.

د هغه زیاتره لیکنو تعلیمي او درسي بڼه درلوده. مثنوي یې یو ادبي اثر دی. دا اثر درې زره بیتونه لري او د مولوي جلال الدین محمد بلخي د مثنوي له ځینو برخو څخه په ازاده توګه ژباړل شوې دي. مولوي صالح محمد هوتك د پښتو د اوسني ادب د يوې مخکښې څېرې په توګه نه هېرېدونکي خدمتونه کړي دي.

د نوموړي د ((بلبل ژړا)) یا په ((قفس کې بلبل)) شعر د عبدالهادي داوي د شعر ژباړه ده. دې شعر زيات شهرت وموند، ځکه په ژباړه کې یې له دومره ظرافت څخه کار اخیستی چې ځانګړې ادبي ښکلا لري. د امیرحبیب الله د واکمنۍ په وخت کې په سراج الاخبار کې خپور شوی دی، د خپلواکۍ د ولولو په پیدا کولو کې یې هم په خپل وخت کې ستره ونډه اخیستې ده. موږ یې د نمونې په توګه څو بیته را اخلو:



یو سحر زما تر غوږ شوله بلبله
په قفس کې بې ژړل دا یې ویله
چې بندي شوم د صیاد له سخته دله
ولې نه پوښتي څوک حال زما یوله بله
ولې نشته بې فغانه کاروبار زما
ولې حبس ابدي راغی په وار زما
نه محرم چې د زړه حال ورته بیان کړم
نه مې وس چې خبرداره بلبلان کړم

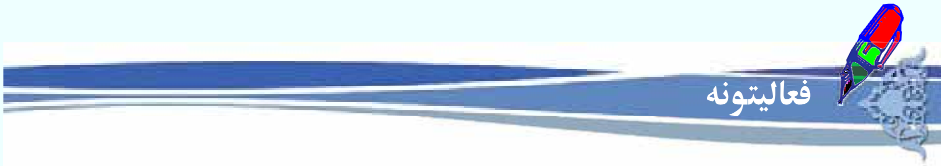
((په قفس کې بلبل)) د پښتو د معاصر ادب يوه غوره بېلګه ده. يو ملي ارمان په کې په ښکلي عاطفي رنګ کې غبرګ شوی دی.

نوموړي لاندي اثار ليکلي دي:

۱- خود اموز پښتو (دوه ټوکه)، د پښتو لومړی کتاب، پښتو ژبه، (دوه ټوکه)، د پښتو تدريسي کتاب، پښتو صرف و نحو (ژباړه)، اطاعت اولو الامر، پښتو مثنوي، تذکره الشعراء او يو شمېر نور. مولوي صالح محمد هوتک په ۱۳۳۹ هـ . ش . کال په کابل کې وفات شوی دی.

د متن لنډيز:

صالح محمد هوتك د پښتو خوږ ژبې شاعر، ليکوال او ښوونکی و. دی د خپلواکۍ سخت لېوال و او له همدې کبله د ده شعرونه ټول د وطن له مينې ډك دي. په شعر او ليکوالۍ او همدارنګه د شعر په ژباړه کې يې لوی لاس درلود. د ده د شعر ژبه تونده وه. له دې امله د هېواد غليمان ترې ډارېدل. لکه چې دمخه مو ولوستل صالح محمد هوتك زيات شمېر ليکنې کړې دي چې هره يوه يې ځانګړې ارزښت لري.



فعاليتونه

۱ـ زده کوونکي دې لاندې پوښتنو ته ځواب ووايي:

- د مولوي صالح محمد هوتك د شعرونو موضوعګانې څه دي؟
- د صالح محمد هوتك د شعر کوم اړخ ډېر غښتلی و؟
- د صالح محمد هوتک د څو کتابونو نومونه واخلئ.

- ستاسې په نظر مولوي صالح محمد هوتک د پښتو ژبې ودې ته څه خدمت کړی دی؟

۲- زده کوونکي دې د لاندې جملو خالي ځايونه په مناسبو کلمو پر پنسل ډک کړي:

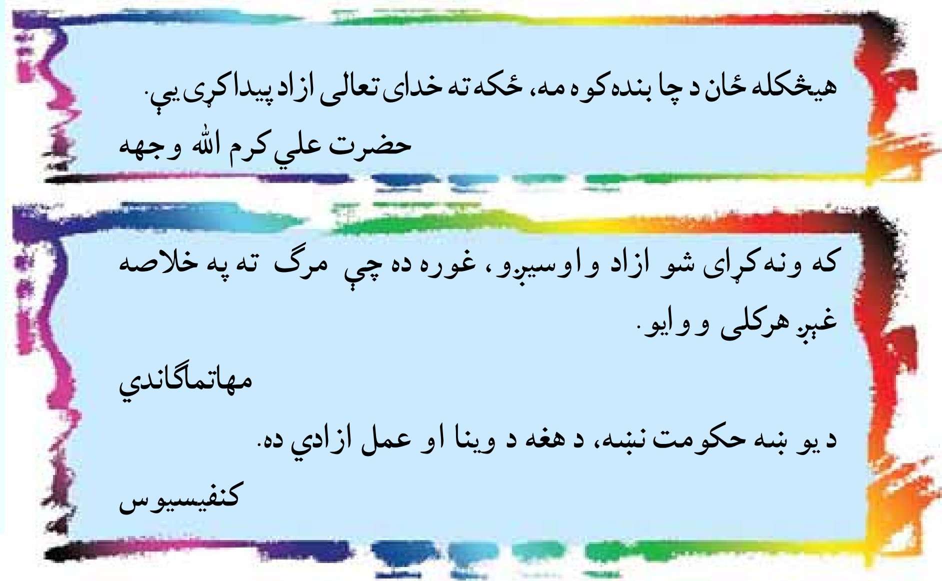
- مولوي صالح محمد هوتك خپلې زده کړې په ...... کې ترسره کړې دي.
- د صالح محمد هوتك مثنوي .... بيته لري.
- صالح محمد .... په پښتو ژباړلی دی؟

۳- زده کوونکي دې د لاندې پوښتنې تشريحي ځواب ووايي:

- په قفس کې د بلبل د ژړا شعر څه شی څرګندوي؟ بيان يې کړئ.

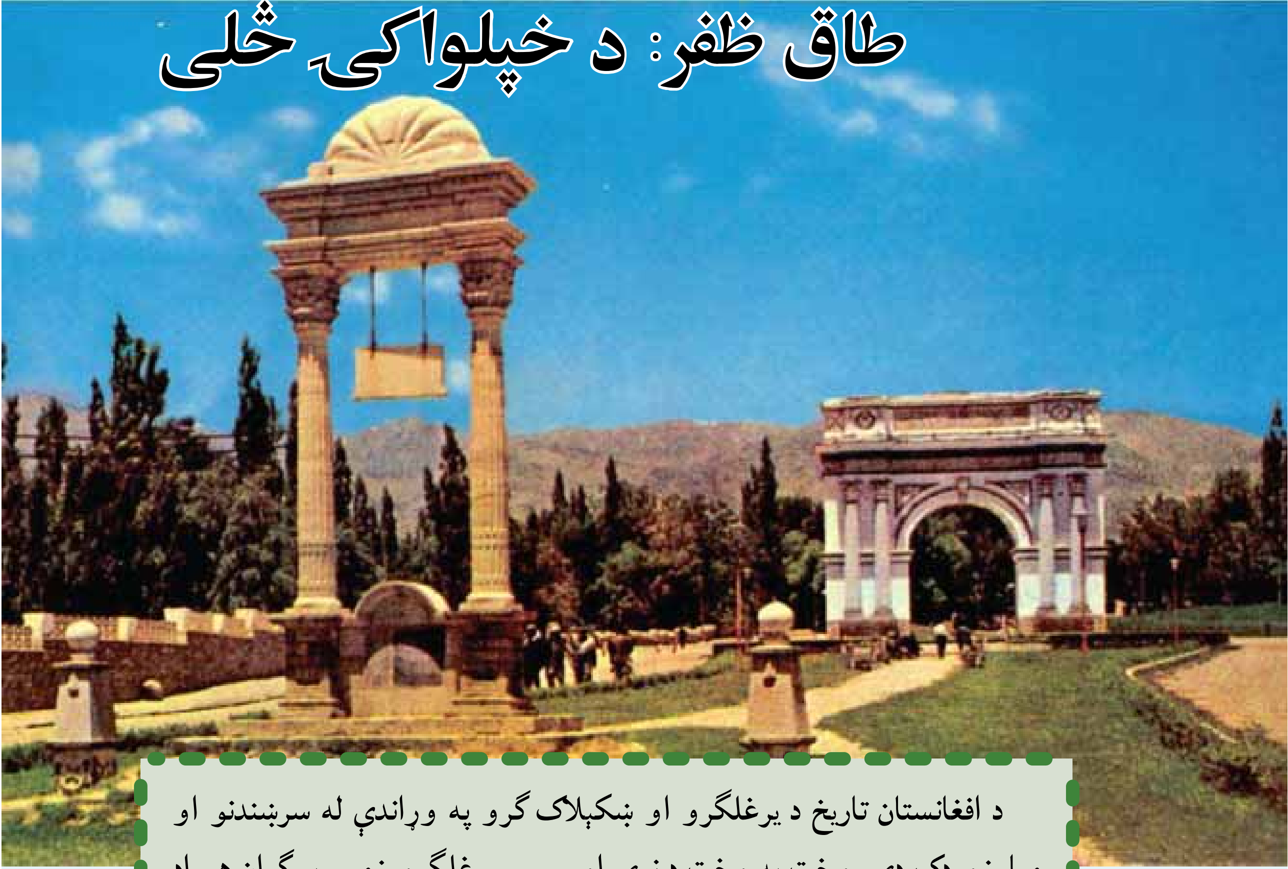


تاسې په ټولنه کې د شاعر او ليکوال په ارزښت څومره پوهېږئ؟ په دې اړه څو کرښې وليکئ. د ليکلو په وخت کې مو د مولوي صالح محمد هوتک د شعر په هکله خبرې په پام کې وي.





طاق ظفر: د خپلواکۍ څلی



د افغانستان تاریخ د یرغلگرو او ښکېلاک گرو په وړاندې له سرښندنو او مبارزو ډک دی. وخت په وخت د نړۍ او سیمې یرغلگرو زموږ پر گران هېواد تیری کړی دی، خو زموږ خلکو یې هم په مېړانه مقابله کړې ده.

د پغمان د بري څلی (طاق ظفر) د افغانستان د خپلواکۍ د بېرته گټلو یوه ښه نښه ده، دا د هېواد د مېړنیو د یاد څلی دی.

- تاسو د پغمان د طاق ظفر نوم اورېدلی؟
- د یادگار څلي او منارونه د څه شي استازیتوب کوي؟
- د خپلواکۍ د درسونو زده کړه څه گټه لري؟

د پغمان طاق ظفر یا د بري څلی زموږ د هېواد د تاریخي کارنامو د ویاړ نښه او یادګار دی. د پغمان طاق ظفر د هېواد د خپلواکۍ د شهېدانو د یادونې په موخه له کابل څخه ۲۷ کیلو متره لیرې په پغمان کې جوړ شوی او ډېر عظمت او دبدبه لري.

نوموړی څلی د افغانستان د خپلواکۍ د ستر اتل غازي امان الله خان د پاچاهۍ په پېر کې جوړ شوی دی. کله چې امیر امان الله خان د سلطنت واګې په لاس کې واخیستل، د هېواد د خپلواکۍ اخیستل یې پر ځان لازم وګڼل. په ټینګ هوډ او کلکې ارادې یې د ۱۲۹۸هـ. ش. کال د زمري میاشتې په اته ویشتمه د افغانستان خپلواکي له انګرېزانو څخه واخیسته. طاق ظفر د نوموړي هېوادپال پاچا د ویاړلو کارنامو لپاره په پغمان کې جوړ شوی دی. د هغو ځوانانو نومونه چې د خپلواکۍ په لار کې قرباني شوي او د هېواد د ازادۍ لپاره یې خپلې وینې تویې کړې دي، د نوموړې ابدې په غاړو مورګو کې لیکل شوي دي. دا نومونه د دې زړور او سرتېر ولس لپاره د خپل تېر تاریخ روښانه هنداره ده.

کومې تاریخي ابدې چې د افغانانو د لرغوني تاریخ د حماسو، کارنامو او یادګارونو انځور وړاندې کوي، یو یې هم منارونه دي. منارونه او ابدې د برغلګرو په وړاندې زموږ د نیکونو د مېړانو، اتلولیو، سرښندنو، بریالیتوبونو او زړورتیا ځلانده نښې دي.

د هېواد په ډېرو ځایونو او ښارونو کې یادګاري منارونه او څلي جوړ شوي دي. په کابل ښارکې د میوند د ډګر د اتلې ملالۍ په یاد د میوند څلی، د جمهوري ارګ په وړاندې د خپلواکۍ منار او نور یادولای شو.

د متن لنډیز:

افغانان د تاریخ په اوږدو کې له ویاړ او برمه ډکې ورځې لري. د دغو ویاړونو د تلپاتې یاد لپاره یې د ځینو په یاد منارونه او څلي جوړ کړي دي. هر څلی موږ ته د خپلو نیکونو او پلرونو د سرښندنو یادونه کوي. د خپلواکۍ د اخیستلو د لارې شهیدانو اتلولي راپه زړه کوي. له هېواد سره مینه او د وطن د ساتنې او ودانولو

لپاره د هاند او هڅو مینه راسره پیداکوي. موږ ته د دې درس راکوي چې د خپلو نیکونو او پلرونو میراث په مېړانه وساتو او د هغه درناوی وکړو.





فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې لاندې پوښتنو ته تشریحي ځوابونه ووایي:

- طاق ظفر د څه شي نښه ده؟
- منارونه او یادګاري ځلي موږ ته څه را په زړه کوي؟ څرګند یې کړئ.
- د نیکونو او پلرونو میراث څنګه ساتلی شو؟ خبرې پرې وکړئ.

۲ـ د لاندې پوښتنو درې ځوابونه لیکل شوي، تاسو یې سم ځواب په نښه کړئ:

خپلواکي څنګه ساتل کېږي؟

- خپلواکي د یو ولس په وینو ساتل کېږي.
- خپلواکي د پخلاینې له لارې ساتل کېږي.

- خپلواکي د ولس په اتحاد او يووالي ساتل کېږي.

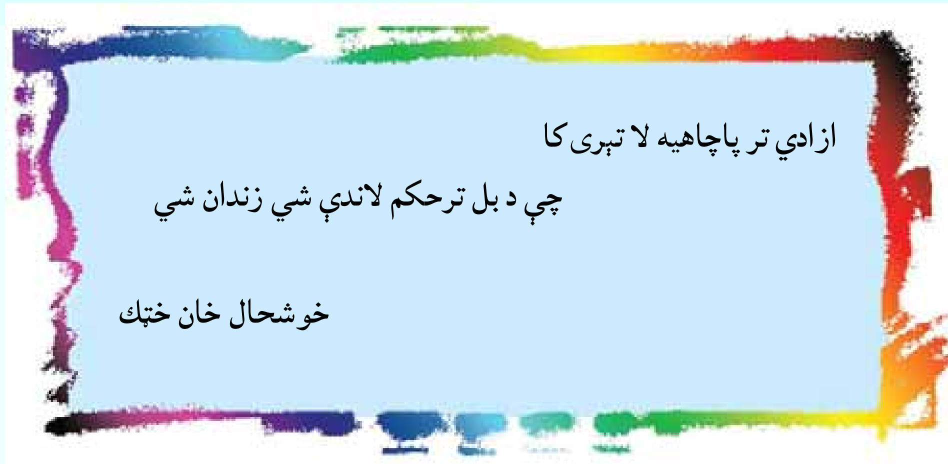
۳ـ د خپلواکۍ دګټلو يادګاري څلي ولې جوړېږي؟

- چې د هېواد ښارونه ښايسته شي.
- چې څرګنده کړي موږ خپلواکي اخيستې.
- چې پرې وياړو او د ساتلو لپاره يې سرونه وښندو.

۴ـ زده کوونکي دې په دوو ډلو وويشل شي. د يوې ډلې غړي دې په وار د پورته لوست په اړه پوښتنې وکړي او د بلې ډلې غړي دې په خپل وار هغې ته ځوابونه ووايي. ښوونکی دې د بهير څارنه وکړي.



زده کوونکي دې د هېواد د خپلواکۍ دګټلو په اړه د مور او پلار يا نورو لويانو په مرسته خپل معلومات بشپړ او بله ورځ دې يې په ټولګي کې په خپله ژبه ووايي.





قاضي او نوکر



- له بېکارانو او بدکارو سره ناسته ولاړه څه زيان لري؟

دا يوه اخلاقي کيسه ده. زده کوونکي ښايي د لوست او زده کړې تر څنګ روزنيز او اخلاقي لوستونه هم زده کړي چې په پای کې په ښو او نيکو اخلاقو يو سمبال انسان ترې جوړ او د ټولنې او ولس د ښه خدمت جوګه شي. له نيکانو او ښو خلکو سره ناسته ولاړه سړی سمې او نيکې لارې ته رابولي، خو له بدانو او بېکارانو سره سړی د بدمرغۍ کندې ته لوېږي.

- ايا تاسې له ښو خلکو سره د ناستې ولاړې په ګټه پوهېدلي ياست؟
- دا څه معنا لري چې د ديګ تر څنګ ناسته د سرې جامې، لاسونه او پښې توروي؟

یو سړی له قاضي سره نوکر و. په ډېر اخلاص او ایمانداریٔ یې د قاضي خدمت کاوه. قاضي هم ترې خوښ و او هر ډول مرسته به یې ورسره کوله.

یوه ورځ نوکر د قاضي د ځمکې په اړولو بوخت و. په ځمکه کې یې له سرو زرو یوه ډکه کټوه ومونده او نېغه یې قاضي ته راوړه. ورته ویې ویل: قاضي صاحبه! دا د سرو زرو کټوه مې ستا په پټي کې وموندله. قاضي ډېر زیات خوشحاله شو او مزدوري یې ورزیاته کړه. هر وخت یې مرستې ورسره کولې.

څه موده وروسته هغه سړي د قاضي مزدوري پرېښوده او بېکاره شو. له یوه او بل سره به ګرځېده. د خدای ﷻ کړه و و، له غلو او بدکارو سره ملګری شو. یوه ورځ یې د یوې ښځې غوږوالۍ پټې کړې. خلکو هغه ونیو او د غلا په تور یې محکمې ته راوست. په محکمه کې همغه قاضي ناست و چې دی ورسره څه موده د مخه نوکر و. غل یې قاضي ته وړاندې کړ.

قاضي چې مزدور ولید، نو ډېر خپه شو. له ځان سره یې و ویل دا خو ډېر نیک سړی و. د یو بل چا په تور به یې دلته راوستی وي. که هغه غلا کولای، نو هغه زما په ځمکه کې موندلي سره زر به یې پټ کړي وو.

قاضي ترې پوښتنه وکړه چې درواغ او رښتیا څرګند شي. هغه هم ورته رښتیا و ویل او خپل جرم یې ومانه. قاضي ورته و ویل: ((زما په ځمکه کې دې ددې غوږوالیو سل هومره سره زر وموندل، خو بې خیانته دې راکړل. اوس دې دا ناڅیزه غوږوالۍ پټې کړې دي. ولې؟))

مزدور ورته و ویل: ((لومړی مې له ښو خلکو سره ناسته او ولاړه وه. په غلا نه پوهېدم او نه مې بدکارونه کول. اوس له وزګارو او بدکارانو سره مل یم، ځکه په غلا او بدو کارونو روږدی شوم.))

له پورته کیسې څخه مو دا نتیجه واخیسته چې هیڅ وخت باید له بدکارانو او وزګارو خلکو سره ناسته ولاړه ونه کړو. که کله له هغوی سره ناستې ته اړ شو، باید د هغوی له بدو کارونو څخه پند او عبرت واخلو.

له بدانو سره مه کښېنه هوښياره
بدان تا باسي له ژونده له روزګاره
څو دې توان وي له بدانو لېرې ګرځه
چې بد ګرځې، بد به پرځې بدکرداره

د متن لنډيز:

په ډېرو ټولنو کې دا وينا موجوده ده چې سړی بايد له بدو خلکو سره له ناستې ولاړې ځان وژغوري. انسان د طبيعت له مخې منونکی خوی لري. ددې لپاره چې سړی له ناوړو او بدو کارونو خوندي پاتې شي، بايد له بدانو سره خپله ناسته ولاړه کمه کړي. له پوهانو او عالمانو سره ناسته ولاړه سړی د نېکمرغۍ او له بدانو سره د بدمرغۍ خوا ته بيايي. اوس نو د هرچا خوښه چې ځان د بدمرغۍ کندې ته غورځوي او که له ځانه غوره او نېک انسان جوړوي ! ؟ غوره او نېک انسان خپله هم نېکمرغه دی او ټولنه هم ورسره نېکمرغه کېږي.



فعاليتونه

۱ـ زده کوونکي دې دا لوست په پوره پام ولولي او که داسې کومه ورته کيسه يې په زړه وي، نورو زده کوونکو ته دې يې ووايي.

۲ـ له لوست څخه تر لاسه شوی پند دې په خپله ژبه ووايي.

۳ـ زده کوونکي دې په پورته لوست کې د پنځه ګونو (ی) ګانو لرونکې کلمې بېلې او هره ډله دې په يو لست کې وليکي.



کورنۍ دنده

زده کوونکي دې پام وکړي چې د لوبو او ساعت تېرۍ پرمهال له چا سره ناسته ولاړه لري.

په خپلو ملګرو او همزولو کې دې په پام کې ولري او دې ته یوه ورته کیسه دې سباته په ټولګي کې ووایي.

که خپلو اولادونو ته ادب ورزده کړئ، داکار تر هرې ورځې صدقې ورکولو غوره دی.

حضرت محمد ﷺ

که سپین اوسره يې په کور کې تل وي
چې نه يې علم نه يې عمل وي
بنیاد يې نشته اخر به خوار شي
بخت به ترکومه ورسره مل وي

عبدالقادر ختک

ښوونه او روزنه يوه لړۍ ده چې پيل يې د پلار او مور په لاسونو کې دی.

جان ديوي



پنځلسم لوست

عبدالقادر خان خټك: نامتو شاعر



■ د پښتو ژبې د کلاسیکو یا پخوانیو شاعرانو او لیکوالو په اړه څه معلومات لرئ؟

د پښتو ژبې په ادب کې ډېر نومیالي شاعران تیر شوي دي چې زموږ ژبه او ادب یې غني کړی دی. د شعرونو دیوانونه لري او د ادب په نورو برخو کې یې هم په سلګونو کتابونه لیکلي او موږ ته یې راپرېښي دي. د خوشحال خان خټک کورنۍ په دې لړ کې ډېر خدمتونه کړي دي. د دې لویې کورنۍ یوه څېره عبدالقادر خان خټک ده چې په دې لوست کې د هغه ژوند لیک او شعرونه لولو.

عبدالقادر ختټک د پښتو ژبې د ستر لیکوال او د توري او قلم خاوند خوشحال خان ختټک زوی دی. د زېږېدو نېټه يې ۱۰۶۳ هـ . ق. ده. د ژوند ښایسته ډېره برخه يې د وخت په تیارو کې پټه پاتې ده. له کوچنیوالي څخه يې په دودیزې زده کړې پیل کړی و. د عبدالقادرخان د وینا له مخې لومړنی استاد يې خپل پلار، خوشحال خان و.

د عبدالقادر خان ختټک له اثارو داسې جوتیږي چې هغه لوړ علمي او ادبي صلاحیت درلود. خدایﷻ ښه استعداد ورپېرزو کړی و. پر پښتو سربېره په فارسي او عربي ژبو ډېر ښه پوهېده. عبدالقادر خان په دیني او ادبي پوهنو کې لوی لاس درلود او د همدې پوهنو تدریس يې هم کاوه.

عبدالقادر خان ختټک د خپل علمي، ادبي او فرهنګي ژوند ترڅنګ سیاست ته هم لاس ورغځولی دی. د ملي او سیاسي هڅو په لړکې يې له خپل پلار، خوشحال خان سره په ځینو مشهورو جګړو کې برخه اخیستې وه.

د عبدالقادر خان ختټک شعرونه تصوفي او عرفاني اړخ هم لري.

زموږ د دغه شاعر د مړینې کره نېټه څرګنده نه ده، خو د ځینو شواهدو او تاریخي پېښو له مخې يې مړینه د ۱۱۲۵هـ . ق. کال په شاوخوا کې اټکل شوې ده.

د عبدالقادر خان د اثارو شمېره د ۶۰ په شاوخوا کې ښودل شوې ده چې د اشعارو دیوان، نصیحت نامه، ځلوېښت حدیثونه، قصیده برده، یوسف زلیخا اوګلدسته تر لاسه شوي او د ادم خان درخانۍ او د معماوو د رسالې نومونه يې اخیستل شوي دي.

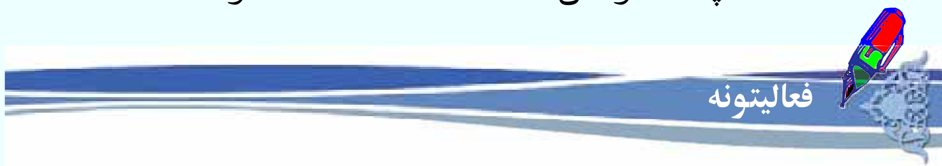
د متن لنډیز:

عبدالقادر خان ختټک خپلې زده کړې له خپل پلار خوشحال ختټک څخه ترلاسه کړې دي. د هغه له اثارو څخه داسې جوتیږي چې هغه یو پوه او د ادبي واک او ښه استعداد خاوند و. په فارسي او عربي ژبو ډېر ښه پوهېده. عبدالقادر خان په دیني او ادبي پوهنو کې لوی لاس درلود او د همدې پوهنو تدریس يې هم کاوه. نوموړي زیات شمېر کتابونه لیکلي یا ژباړلي دي.

د عبدالقادر خټک د شعر دغه بېلګه ولولئ:

غزل

مه شه خوښ د پادشاهۍ په تخت ختلو
همېشه يې غم کوه د پرېوتلو
چې مو اوس کړې په مظلومو ردې ردې
غافل مه شه ددې سترګو د وتلو
چې پېشه يې همېشه دل ازاري وي
د هغو مخونه نه دي د کتلو
ځکه تل کړې په زردوزو جامو کبر
چې غافل يې د کفن د اغوستلو
د اجل د سورو تاخت ناګهاني دی
چې هيڅ کور يې نه خلاصيږي له نتلو
هغه زړه عبدالقادره چې مرده وي
په ګوګل دننه نه دی د ساتلو



زده کوونکي دې:

- په خپل وار پورته شعر په ډېره ښه او ادبي ژبه و وايي. (ديکلمه دې يې کړي.)

- د لوست نوي لغتونه وار په وار په مناسبو او معنا لرونکو جملو کې وکاروي.
- دا بیت په خپله ژبه معنا کړي:

مه شه خوښ د پادشاهۍ په تخت ختلو
همېشه یې غم کوه د پرېوتلو

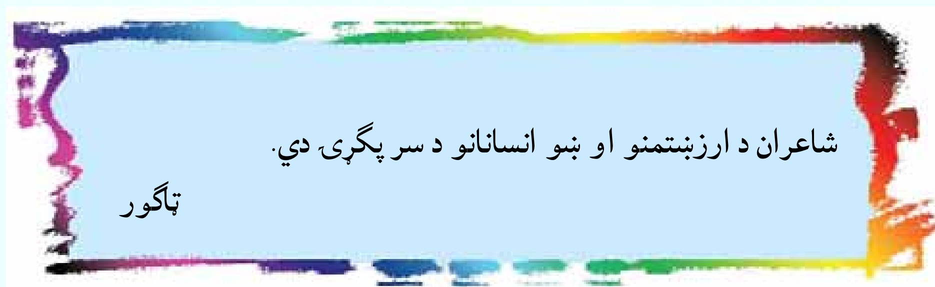
- دا بیت په نثر واړوئ:

چې مو اوس کړې په مظلومو ردې ردې
غافل مه شه ددې سترګو د وتلو

- و وایي چې له ګلستان څخه پر پښتو د ژباړل شوي کتاب نوم څه شی دی او چا ژباړلی دی؟



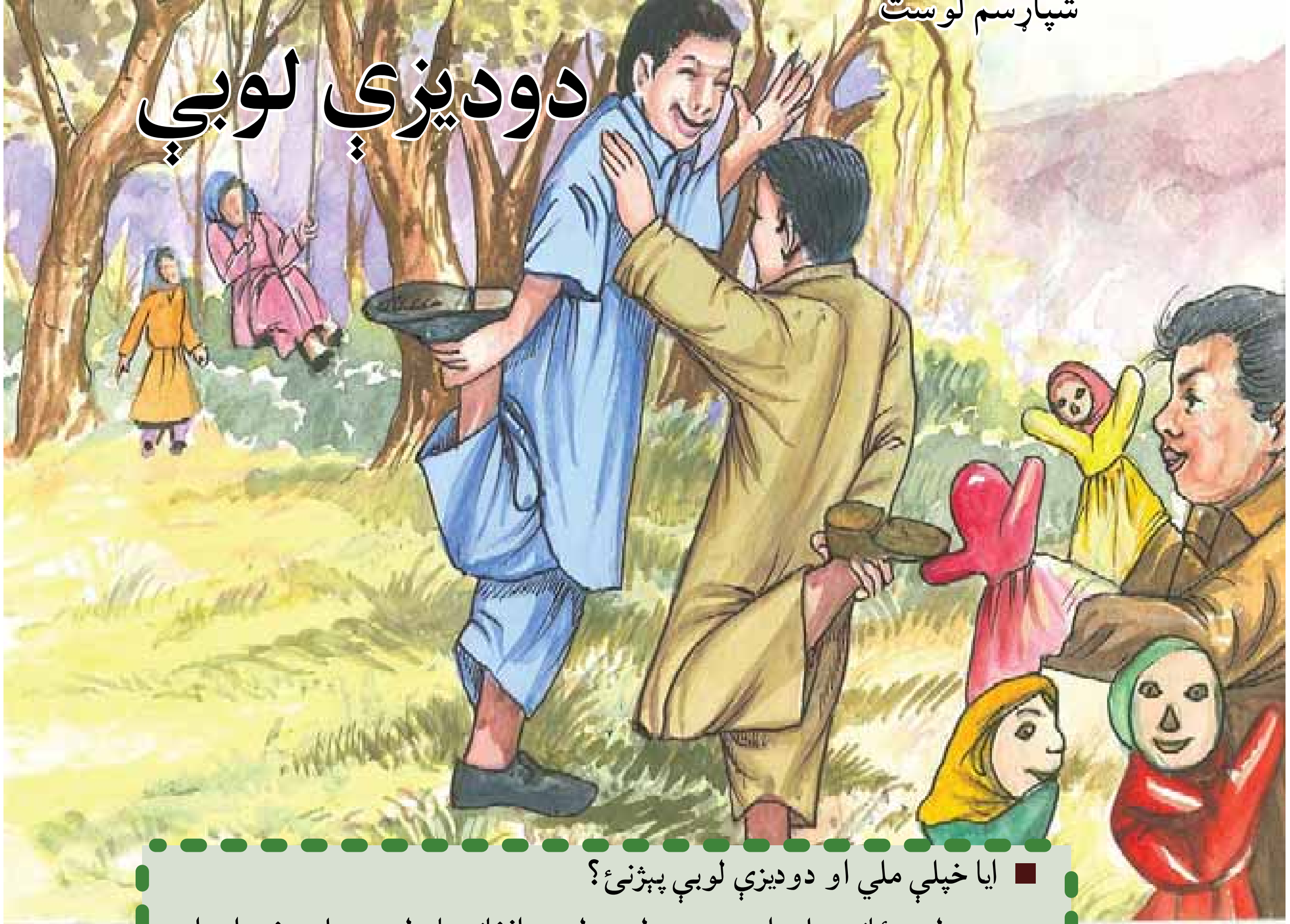
زده کوونکي دې په خپله خوښه د پورته شعر درې، درې بیته په روانه ژبه په نثر واړوي او سبا دې یې د نورو ترمخه په ټولګي کې و وایي.





شپاړسم لوست

دوديزې لوبې



■ ايا خپلې ملي او دوديزې لوبې پېژنئ؟

هر ولس ځانته ملي او دوديزې لوبې لري. افغانستان له دې پلوه خورا بډای دی. په هېواد کې پرتې سيمې د خپل جغرافياوي اوتاريخي مخينې له مخې بېلابېلې لوبې لري. د هېواد په شمال کې وزلوبه خورا مينه وال لري، په داسې حال کې چې سانگې وهل د هېواد په سويلي ولايتونو کې خورا اوږد تاريخ لري. همداسې غېږې نيول، خوسی کول اونور بيا د هېواد په ډېرو سيمو کې ترسره کېږي. زياتره دا لوبې د ژمي په موسم کې کېږي.

■ د هېواد په دوديزو لوبو پوهېدل څه گټه لري؟

لوبې او سپورت یا بدني روزنه د یوې ټولنې د عمومي روزنې یوه برخه ده. د بدني روزنې له لارې د ټولنې د غړو روغتیایي حالت ښه کېږي او یوه روغه او سالمه ټولنه رامنځته کېږي. په سالمه ټولنه کې بدن او دماغ وده کوي. له بدني او دماغي یا فکري ودې پرته یوه ټولنه پرمختګ نه شي کولای.

بدني روزنه زموږ په هېواد کې خورا لرغونی تاریخ لري او لکه د نورو لرغونو ارزښتونو او معیارونو په څېر موږ ته راپاتې ده. په دې لوبو کې داسې لوبې هم وي چې نه یوازې د وخت د تېرولو او تفریح لپاره ورځخه کار اخیستل کېده، بلکې د جګړو پرمهال هم ډېرې ګټورې وې. دا لوبې لا تراوسه د هېواد په بېلا بېلو سیمو او کلو بانډو کې دود دي. له عادي ورځو پرته د اخترونو او د نوي کال په رادبره کېدو زیاتره دا لوبې په ډېرې مینې او لېوالتیا ترسره کېږي. پر دې برسېره زموږ په هېواد کې داسې لوبې شته چې د ماشومانو له خوا سرته رسیږي، لکه پټ پټانی، مشوانۍ یا خطکان، غوز لوبه او داسې نورې سیمه یېزې او کلیوالي لوبې.

د لویانو په لوبو کې د اس ځغلول، تېره اچول، خوسی، سانګې وهل، وزلوبه او نور شامل دي.

د اس ځغلول

د اس ځغلول زموږ په هېواد کې لرغونی تاریخ لري. دا لوبه له میلاد دمخه زموږ د هېواد په ډېرو سیمو کې دود وه. زرګونه کلونه وړاندې د لویو قبیلو مشرانو د اسونو ګلې لرلې. په تېرو وختونو کې د اس سپرلی او له اس څخه ګټه اخیستل په پوځي تشکیلاتو کې هم یو مهم ځای درلود. دا کار په بلخ، کندوز، تخار او جوزجان کې اوس هم دود دی او ډېره ګټه ترې اخیستل کیږي.

تېره اچول

دا لوبه په ټول افغانستان، په تېره بیا په ختیځو ولایتونو کې ډېره دود ده. په دې لوبه

کې هغه ځوانان ډېره برخه اخلي، چې عمر يې د ۱۵ او ۳۵ کلونو ترمنځ وي. ددې لوبې د لوبغاړو شمېره دوه تنه يا له دو و څخه زياته وي او زياتره د پسرلي په موسم کې تر سره کيږي. په دې لوبه کې يوه داسې تيږه ټاکل کيږي چې وزن يې د هغوی د عمر په تناسب وي. بيا يو ارت ميدان ټاکي او په ټاکلي ځای کې يوه کرښه کاږي چې له هغې څخه مخکې ولاړ نه شي. له هغې وروسته د تيږې په اچولو پيل کوي. دا کار په نوبت تر سره کيږي او هر هغه څوک چې تر نورو يې تيږه وړاندې اچولې وي، د لوبې ګټونکی اعلانيږي.

خوسی

خوسی يوه په زړه پورې لرغونې لوبه ده. دا لوبه د پښتنو په سيمو، په ځانګړې توګه په ختيځو ولايتونو کې ډېره دود ده. دا لوبه د مازيګر پر مهال او زياتره د پسرلي په وخت کې ترسره کيږي. د لوبې د ترسره کولو لپاره يو لوی او ارت ميدان ټاکل کيږي. لوبه د دو و ځلور کسيزو يا پنځه کسيزو ډلو له خوا پرمخ وړل کيږي. د لوبو له ډلې څخه يو، يو تن د لوبې د مير يا مشر په توګه ټاکل کيږي. د ميدان په يوې څنډې کې پنځوس متره وړاندې يو ځای د پتخې يا (پتې) په نوم ټاکي. لوبه داسې تر سره کيږي چې دواړه ډلې يو له بل څخه جلا يو د بل مخامخ ودريږي. يو، يو تن غښتلی هلك د پتخې په ځای کې ولاړ وي. د دواړو ډلو غړي خپلې ښي پښې شاته کاتوي او په کيڼ لاس يې ګوتې ټينګې نيسي. د لومړۍ ډلې غړي هڅه کوي ځانونه پتخې ته ورسوي، خو د مقابلې ډلې لوبغاړي يې مخه نيسي. لوبه تر هغې پورې روانه وي چې يا ټول غړي وسوځي او يا ځانونه پتخې ته ورورسوي.

سانګې وهل يا د نېزې وهل

د هېواد له لرغونو لوبو څخه يوه هم د سانګې وهل دي. د سانګې له وهلو څخه اريايانو د جنګي الې په توګه کار اخيست. د نېزې کښتنۍ برخه د اوسپنې په تېره سر

پوښل شوې وي. دا لوبه د تکړه او غښتلو ځوانانو له خوا په غښتلو او چابکو اسونو تر سره کیږي. ددې لوبې لپاره لوی میدان ټاکل کیږي. وروسته په دې میدان کې د یو، یو متر په واټن درې ځایه د ۳۵ سانتي مترو په اوږدوالي لرګین موږي په ځمکه کې ټك وهل کیږي. وروسته تقریبا د دوو سوو مترو په لیرې والي یو ځوان د اس په سپرلۍ ډېر چابك د موږو په لور راځغلي. کله چې موږو ته نژدې کیږي، خپل ځان د اس پرشا یوې خوا ته کږوي او نیزه په ښې لاس د موږي په لور برابروي، تر هغې چې موږی د نېزې په واسطه له ځمکې څخه راوباسي. په دې وخت کې دوه تنه ډولچیان ډولونه وهي. کله چې اس د موږي په لور ځغلي د ډولونو غږ د هرې شېبې په تېرېدو تیزیږي. کله چې موږی د نیزې په څوکه پورته شي د ډولونو شور او زوږ لا پسې مست اوزیات شي. که موږی خطا شي د ډولونو غږ کرار او په عادي توګه وهل کیږي. په دې توګه د لوبې ګټونکی او بایلونکی اعلانیږي.

دا لوبه په غزني او کتواز کې ډېر دود ده او زیاتره د جشنونو، ودونو او میلو پر مهال ترسره کېږي. دغه راز دا لوبه په مزارشریف او هزاره جاتو کې ډېر مینه وال لري او کله ناکله دا لوبې جوړوي.

وزلوبه

وزلوبه د افغانستان یوه ډېره لرغونې لوبه ده. ډېر خلك یې مینه وال دي. ددې لوبې تاریخ د مقدوني سکندر د یرغلونو په تاریخ پورې تړي. داسې هم ویل کیږي چې اریایي پهلوانانو به د دښمن پر لښکر باندې یرغلونه کول او د هغوی له عسکري ځایونو څخه به یې ژوندي، ژوندي خلك له ځان سره په اسونو وړل چې بیا وروسته یې د یوې لوبې بڼه غوره کړه. دا لوبه د هېواد په شمالي برخو کې رامنځته شوې، له دې امله د بلخ، سمنګانو، جوزجان، بدخشان، تخار، کندوز، بغلان، فاریاب او پروان په ولایتونو کې ډېره دود ده.

ددې لوبې لوبغاړي ته (چاپ انداز) یا (پهلوان) وایي. لوبه په یو حلال شوي خوسي ترسره کیږي. د خوسي خېټه تر حلالولو وروسته پاکوي او د ۲۴ ساعتونو لپاره په اوبو کې اچول کیږي چې پوستکی یې ټینګ او ښه کلك شي. د خوسي وزن د ۳۰_۴۵ کیلوګرامو په اندازه وي.

د وزلوبې لپاره د نورو لوبو په څېر یو ارت میدان ټاکل کیږي. په هغې کې د جګولو دایره، د حلال دایره او بیرغ په څرګند ځای کې په نښه کیږي. لوبغاړي په دوو ډلو یا ټیمونو لوبه کوي. خوسی د جګولو په دایره کې اچول کیږي او بیا ټول چاپ اندازان ترې راتاویږي. هر یو هڅه کوي، چې خوسی له ځمکې راجګ او د میدان په بلې برخې کې یې د بیرغ ترڅنګ د حلال په دایره کې واچوي. له بیرغ څخه د خوسي راتاوول یوه نومره لري او د حلال په دایره کې یې اچول دوې نومرې لري.

دا لوبه کله کله د دوو او کله د زیاتو ډلو له خوا تر سره کیږي. که د دوو ډلو ترمنځ وشي، نو د لوبغاړو شمېره لس، لس تنه وي، خو د زیاتو ډلو د ګډون پر مهال د هرې ډلې د لوبغاړو شمېر پنځه، پنځه تنه وي. دا لوبه ډېره ستونزمنه او د ټپي کېدا او ان کله ناکله د مرګ خطر ورسره ملګری وي.

د متن لنډیز:

زموږ هېواد تاریخي دودیزې لوبې لري. هره یوه یې ځانته خپل ارزښت لري. دا لوبې په بېلا بېلو سیمو او بېلابېلو موسمونو کې ترسره کیږي. وزلوبه، ښانګې وهل، تیږه اچول، خوسی او نورې په زړه پورې لوبې دي. په دودیزو لوبو کې زیاتې ګټې پرتې دي. د بدني روزنې له لارې بدن پیاوړی کیږي، ښه اخلاق په انسان کې وده کوي، انسان د ټولنې ارزښتمن غړی کیږي. همدارنګه په ملي کچه د ملي وحدت، ورورګلوۍ او یو والي د ودې او پراختیا لپاره خورا ارزښت لري.



فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې پر پنځوډلو ووېشل شي:

- لومړۍ ډله دې د اس ځغلولو،
- دویمه ډله دې د تیرېږ اچولو،
- درېمه ډله دې د خوسي،
- څلورمه ډله دې د ځانګي وهلو، او
- پنځمه ډله دې د وزلوبې په اړه خپل معلومات د ټولګي په وړاندې ووايي.

۲ـ زده کوونکي دې د لاندې پوښتنو ځوابونه ووايي:

- بدني روزنه د نیکو اخلاقو په پراخولو کې څه ګټه لري؟ بيان يې کړئ.
- د بدني روزنې ټولنيزې ګټې کومې دي؟
- بدني روزنه زموږ روغتيا ته څه ګټه لري؟

۳ـ زده کوونکي دې په متن کې خاص نومونه، عام نومونه، مفرد او جمع نومونه په ګوته او په بېلو بېلو ليکو کې دې يې وليکي.



کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په کور کې له خپل پلار، تره یا بل خپلوان څخه پوښتنه وکړي چې د هغوی د ځوانۍ په وخت کې کومې کومې لوبې په کوم کوم موسم کې دېرې دود وې. زده کوونکي دې پخپلو کتابچو کې د دغو لوبو په اړه له هغوی څخه معلومات وليکي او سبا ته دې په ټولګي کې پرې خبرې وکړي.



هانس کرستین اندرسن
Hans Christian Anderson



- له ملي او نړیوالو ادبي ځېرو څخه د چا نومونه اخیستلی شئ؟

د ملي او ولسي ادبي ځېرو په څنګ کې د نړیوالو ادبي ځېرو او د هغوی د ژوند لیك او ادبي اثارو پېژندنه زیات ارزښت لري. زده کوونکي د هغوی له ژوند لیك څخه اغېزمن کیږي او همدارنګه یې له ادبي اثارو څخه خوند اخلي او په ځان کې د استعداد او پیاوړتیا فکراو سوچ ورسره پیدا کیږي چې که وکړای شي، یوه ورځ هغوی هم دغه کچې ته ورسېدای شي. موږ دلته په دې لړۍ کې د هانس کرستین اندرسن لنډ پېژندلیك او دکیسو یوه بېلګه راوړې ده. اندرسن کوچنیانو ته دکیسو په لیکلو کې خورا مشهوره نړیواله ادبي ځېره ده.

- ایا د اندرسن نوم مو اورېدلی دی؟
- ولې موږ د نړیوالو ادبي ځیرو ژوند لیک لولو ؟

هانس کرستین اندرسن (۱۸۰۵ – ۱۸۷۵ م.) ډنمارکي شاعر او کیسه لیکونکی و. پلار یې موچي و. هانس د ځوانی عمر په بېوزلی کې تېر او یو متفکر او حساس ځوان ترې جوړ شو. په ۱۴ کلنی کې یې پلار مړ شو او مور یې بل مېړه وکړ. نوموړي له ستونزمن ژوند سره سره یوه غندونکې منظومه قطعه ولیکله. دې کار هغه ته زیات بریالیتوب وربه برخه کړ. اندرسن ډېر داستانونه او کیسې ولیکلې چې زیاتره یې کوچنیانو ته لیکل شوي دي. اندرسن نه یوازې د ډنمارك له نومیالیو لیکوالو څخه ګڼل کېږي، بلکې د نړۍ له سترو لیکوالانو څخه هم شمېرل کېږي.

دلته د هانس کرستین اندرسن د ((شهزادګۍ او نخود)) او ((بلبل او سور ګل)) دکیسو دوه پښتو ژباړې راوړو.

شهزادګۍ او نخود

په پخوا زمانو کې یو شهزاده و. شهزاده غوښتل په یوې ښې او بډایې کورنۍ کې واده وکړي. ددې کار لپاره یې ډېرو لرو اونږدې سیمو ته سفرونه وکړل.

شهزاده په خپلو سفرونو کې له بېلا بېلو کورنیو سره ولیدل، خو د هغوی په کورنیو کې یې د ځان وړ او مناسبه نجلۍ ونه موندله. په پای کې یې د واده فکر له سر څخه وایسته او خپل هېواد ته راستون شو.

په یوې توپاني شپې کې چې برېښنا تېول هسك روښانولو او ډېر سخت باران ورېده، د شهزاده د پلار (پاچا) د مانۍ د دروازې ټکول تر غوږه شول. پاچا وارخطا شو اوله ځایه جګ شو. خپل خدمتګار ته یې وویل چې لاړ شي او د مانۍ دروازه پرانیزي او وګوري چې په دې شپه کې څوك دروازه ټکوي؟ کله چې خدمتګار دروازه پرانیستله، ویې لیدل چې یوه نجلۍ باران لمده کړې او له سر او مخ څخه یې اوبه روانې دي. نجلۍ راننوته. هغه دومره لمده شوې وه چې په هرځای کې به درېده، هغه ځای به لمدېده.

ملکې ترې وپوښتل: ((ته څوك يې؟))

نجلۍ ځواب ورکړ: ((ستاسو دګاونډې هېواد د حاکم لور.))

ملکې او پادشاه يوبل ته وکتل. ملکې په ورو وويل: ((زه هغه نن شپه ازمايم او معلوموم يې چې هغه رښتيا وايي او رښتيا هم شهزادګۍ ده او که نه؟))

وروسته نو پرته له دې چې چاته ووايي، خپلې کوټې ته لاړه. خپله بستره يې لرې کړه او يو نخود يې په بستره کې کېښود. بيا يې د بڼکو يو توشك په هغې هوار کړ. خپلو خدمتګارانو ته يې وويل هغه نجلۍ دې کوټې ته راولي او ورته دې ووايي چې په دې بسترې کې ويده شي.

سهار د وخته چې شهزادګۍ له خوبه را پاڅېده، نو ملکې ترې وپوښتل: ((ايا بيګا دې سم خوب وکړ؟))

نجلۍ په ځواب کې وويل: ((نه، بېګاه هيڅ خوب رانغی. ځای مې ښه نه و. ډېره خرابه شپه مې تېره کړه.))

پادشاه اوملکه د نجلۍ له ځواب څخه ډېر خوشحاله شول. هغوی پوه شول، دا هغه نجلۍ ده چې هغوی ورپسې ګرځي. ځکه يوه حساسه او ځيرکه نجلۍ کولای شي تر توشك لاندې يو نخود وپېژني.

پادشاه او ملکې خپل زوی خبر کړ چې يوه مناسبه نجلۍ يې ورته موندلې ده. هغه په خپلو پښو دې ماڼۍ ته راغلې ده. له هغې وروسته شهزاده له هغې نجلۍ سره واده وکړ. هغه نخود يې په مناسب ځای کې د يو يادګار په توګه کېښود او کله به يې چې هغې ته کتل، هغه باراني شپه به يې يادېدله.

بلبل او سور ګل

په ټولو ختيځو اشعارو کې د بلبل او د ګل د مينې خبرې کيږي، ځکه چې د شپې په توره تياره کې سندر بول بلبل د خپل خوشبويه ګل لپاره سندرې وايي.

ما (ازمير) ته په ځېرمه پرتو لوړو سيمو کې، چې ښاروان پکې خپل اوښان مخکې کړي وو، يو سور ګل وليد. وحشي کوترې د اسمانڅکو ونو په څانګو او ښاخونو کې لاندې باندې الوتلې او بڼکې يې د سپينو زرو په څېر ځلېدې. کله به چې پرې د لمر وړانګې لګېدې نو د مرغلرو په څېر به برېښېدې.

د سور ګل د بوټي په منځ کې يو ګل و، چې تر نورو ګلانو ډېر ښکلی و. يو بلبل د هغې تر څنګ ناست و او خپل خوږ او درد يې ورته غږولو. خو سور ګل چوپ و. ان يو څاڅکی شبنم يې د خواخوږۍ د اوښکو په توګه له پاڼو څخه نه څڅېده. ګل د يوې تيږې په سينې پرېوتی و. سور ګل و ويل: ((هومر، د نړۍ تر ټولو ښه شاعر دلته ويده دی. زه خپل عطر ترې ځاروم او که توپان پاڼې پاڼې کړم، د هغه پرمخ يې شيندم. د نړۍ ستر سندربول دلته خاورې شوی او ما له دې خاورې څخه سر راپورته کړی دی. زه دهغه د قبر يو سور ګل يم. داسې مغرور او ښکلی ګل چې تا بېوزلي بلبل ته نه غوړېږم.)) بلبل غمګين شو اودومره سندرې يې و ويلې چې په ځمکې ولوېد او مړ شو.

يو سوداګر له اوښانو سره هلته ورسېد. د سوداګر کوچنی زوی مړ مرغه وموند او د ستر شاعر د مړي ترڅنګ يې ښخ کړ. باد سور ګل وښوراوه. شپه راغله. سور ګل خپلې پاڼې له ځانه راتاوې کړې چې تود شي. يوه ډله بهرنيان هلته راغلل. د هغوی په ډله کې د شمال يو شاعر و. هغه ګل وشکولو او د خپل کتاب په پاڼو کې يې کېښود او د نړۍ بلې

برخې، یعنې خپل هېواد ته یې یوړ. سور گل له غم او کړاو څخه مړاوی شو او د کتاب د پاڼو په منځ کې ویده شو. کله چې هغه شاعر خپل هېواد ته ورسېد، کتاب یې پرانیست او ویې ویل: ((دا گل مې د یو ستر شاعر له قبر څخه شکولی دی.))

سور گل دا ټوله کیسه په خوب کې لیدلې وه. کله چې له خوب څخه پاڅېد، د یخ باد د لگېدو له امله یې یخني وشوه او له پاڼو څخه یې یو څاڅکی شبنم د شاعر په قبر ولوېد. کله چې لمر سهار خپل سر ځمکې ته راهسك کړ، سور گل له پخوا څخه ډېر ښکلی برېښېده. توده ورځ وه او گل په خپل تود هېواد، اسیا کې و. د پښو غږونه واورېدل شول. څو تنه بهرنیان هغې خوا ته راروان وو. د هغوی په منځ کې د شمالي سیمې یو شاعر و. هغه گل وشکولو، مچې یې کړ او خپل هېواد ته یې یوړ.

گل لکه مومیایي بدن د شاعر په کتاب کې پروت و. هر کله چې به شاعر خپل کتاب پرانیسته، ویل به یې: ((د سترشاعر د قبر گل))، بس هغسې چې یې په خوب کې لیدلی و.

د متن لنډیز:

هانس کرستین اندرسن په یوې بېوزلې کورنۍ کې زېږېدلی دی. پلار یې موچي و. د کوچنیوالي او ځوانۍ عمر یې په ډېره تنگسه کې تېر کړی دی. نوموړی د خورا تېز فکر خاوند و. له ستونزو سره سره یې خپله هیله له لاسه ور نه کړه. د غندلو یوه منظومه یې ولیکله. دې منظومې د هغه بخت راویښ کړ او له دې لارې د خلکو په خولو کې ولوېد. اندرسن ډېرې کیسې او داستانونه ولیکل چې زیاتره برخه یې کوچنیانو ته لیکل شوې ده. اندرسن نه یوازې په ډنمارك کې چې د هغه اصلي ټاټوبی دی، مشهور دی، بلکې په نړۍ کې له سترو لیکوالو څخه گڼل کېږي.



فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې لاندې پوښتنو ته ځوابونه ووايي:

- ایا تاسو تر دې دمخه د اندرسن کومه کیسه لوستې؟ که هو نو نوم يې واخلئ.
- د اندرسن د ماشومتوب او ځوانۍ عمر څنګه تېر شوی دی؟
- ایا د ژوند له تېرو ستونزو اوتنګسو سره سره يې خپله هیله له لاسه ورکړې وه؟
- ایا د اندرسن د ((شهزادګۍ اونخود)) کیسې درته خوند درکړ؟

۲- زده کوونکي دې په پورته لوست کې خاص نومونه په یو لست اوعام نومونه په بل لست کې ولیکي او یوله بل سره دې مقابله کړي.



کورنۍ دنده

زده کوونکي دې هڅه وکړي، د خپلې تجربې له مخې او یا هم د مور او پلار په مرسته یوه کیسه ولیکي او په بله ورځ دې په ټولګي کې د نورو ترمخه ولولي.

یوازې هیله شرط نه دی، د هغې د لاسته راوړنې لپاره هڅه اوهاند هم شرط دی.

هانس کرستین اندرسن



اتلسم لوست

د مطالعې ارزښت



■ تاسو له مطالعې خوند اخلئ؟

په تېرو لوستونو کې مو د زده کړې په اړه یو څه ولوستل. دلته د مطالعې په اړه غږېږو. مطالعه لوستلو ته وايي. کېدای شي دا لوست د یو کتاب، یوې ورځپاڼې یا یوې مجلې متن وي، یوه کیسه وي یا بل کوم یو روزنیز مطلب. مطالعه نور ډولونه هم لري. لیدل او مشاهده کول هم د مطالعې برخه ده. انسان لکه څنګه چې د خپل بدن د ودې لپاره خوړو او ورزش ته اړتیا لري، همداسې د فکر او ذهن د ودې لپاره مطالعې ته اړتیا لري. دا مطالعه یوازې د ښوونځي او درسي کتابونو له لارې لاس ته نه راځي، بلکې انسان باید د ذهن د لا ودې لپاره په موضوع پورې اړوند نور کتابونه او لیکنې هم ولولي.

■ د مطالعې له لارې څه شی ترلاسه کولای شو ؟

■ مطالعه زموږ د ژوند لپاره څه ارزښت لري؟

مطالعه یوازې په کتاب پورې محدوده نه ده. دکتابونو او لیکل شو و متنونو د لوستلو تر څنګ د خپل چاپېریال او په هغې کې د پرتو شیانو په هکله سوچ کول هم د مطالعې یوه برخه ده. د بېلګې په توګه، غرونه، سیندونه، سمندرونه، ځنګلونه، طبیعي منظرې، لمر، سپوږمۍ او ستوري او داسې نور شیان زموږ شاوخوا ته پراته دي. په دې هکله سوچ کول چې دا ټول د انسان د ګټې او خدایي نظام د ټینګښت په موخه رامنځته شوي او هر یو زموږ په ژوند مستقیمې او یا غیر مستقیمې اغېزې لري. که په دوی کې یو یا ټول نه وای، څه به پېښ شوي وای او زموږ پر ژوند به یې څه ډول اغېزه کړې وای.

مطالعه یو مهارت او وړتیا ده او د مینې له لارې په انسانانو کې پیدا کېږي. د نړۍ ټولو پوهانو او لیکوالو، نوښتګرانو (مخترعین) اونورو د خپلې ژورې مطالعې له لارې ناپېژندل شوې او تر ځمکې لاندې پټې خزانې او سرچینې د بشر د خدمت لپاره چمتو کړې دي.

په ورځپاڼو، مجلو او نورو مهالنیو خپرونو کې ګډون او د هغو لوستل سړی په هېواد کې دننه او له هېواده بهر له ورځنیو پېښو څخه خبروي. د ناولونو، کیسو او داستانونو لوستل د انسان فکري ځواك غښتلی کوي. د دیني او مذهبي کتابونو لوستل او مطالعه سړی له دیني موضوعاتو سره اشنا کوي. د رادیو او تلویزیون د روزنیزو او علمي خپرونو اورېدل او لیدل سړی په فکري لحاظ بډایوي. د تفریحي فلمونو ننداره د سړي دماغ پیاوړی کوي او ستړیا یې له منځه وړي.

د مطالعې د هر اړخېزو ګټو په پام کې نیولو سره باید موږ خپل وخت وزګار تېر نه کړو. تل مو کتاب په لاس کې وي. هرځای چې وي، ددې وخت لرو چې کتاب ولولو، د خپل شاوخوا په هکله فکر وکړو او د هر څېز په باره کې له ځان څخه پوښتنې وکړو. وخت لکه سره زر دی اوهیڅوك سره زر وړیا له لاسه نه ورکوي. مطالعه ټاکلی ځای او وخت نه لري. په هر وخت او هرځای کې کولی شو، یو څه شی ولولو. که سرویس ته

سترګې په لار واوسو، که په موټر کې واوسو، که په کور کې واوسو یا بل هر ځای، د مطالعې لپاره وخت او فرصت لرو، باید له لاسه یې ورنه کړو. یوازې هغه مهال چې له انسان سره پاتې کېږي، هغه د مطالعې مهال دی او بس.

مطالعه او لوست هم د ژوند د مهمو موضوعګانو په څېر ټینګ هوډ او عزم ته اړتیا لري. د دې کار لپاره باید خپل کارونه ښه پلان کړو او مطالعې ته زیات وخت ورکړو. دا یو حقیقت دی، موږ هغه کارونه ښه سرته رسولای شو چې مینه ورسره ولرو.

په لوست او مطالعې کې باید خپل حواس په کار واچوو. په تېره بیا غوږ او سترګې د موضوعګانو په درک کې ځانګړی ارزښت لري. د اورېدو له لارې کولای شو د لوست مفهوم پیدا کړو. ښه به دا وي چې د فورمولونو او لغاتو د یادولو پر ځای د هغوی شکل او بڼې حافظې ته وسپارو او محتوا یې په یاد کړو.

د متن لنډیز:

مطالعه د انسان ذهن پیاوړی کوي. هغسې چې ورزش بدن پیاوړی کوي، هغه شان مطالعه د انسان ذهن او فکر پیاوړی کوي. هرکتاب، مجله یا د لوستلو بل کوم څیز چې په هرځای او هر وخت کې په لاس راغلل، باید ویې لولو. وایي، هر کتاب په یو وار لوستلو ارزي. د ژوند ټولې علمي اړتیاوې په درسي کتابونو کې نشته. دا کتابونه تاسو ته د زده کړې لارې چارې درښیي او همدغه لارې دي چې تاسې پرې خپله پوهه له نورو کتابونو څخه تر لاسه کوئ. باید تل مطالعه وکړو او یوه شېبه هم بېکاره تېره نه کړو. درسي کتابونه لکه د څراغ په څېر دي او موږ ته نور ګټور کتابونه ښیي.



فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې د لاندې پوښتنو تشریحي ځوابونه ووايي:

- ایا د مطالعې لپاره ټاکلی وخت او ځای شته؟ بیان یې کړئ
- ایا له مطالعې پرته انسان خپله پوهه پراخولی شي؟ څنګه؟ بیان یې کړئ.

۲ـ د لاندې جملو خالي ځایونه په مناسبو کلمو پر پنسل ډک کړئ:

- مطالعه یو مهارت او .... ده.
- .... د انسان فکر او ذهن پیاوړی کړي.
- هر کتاب یو وار په .... ارزي.

۳ـ پنځه تنه زده کوونکي دې د مطالعې په اړه دوې، دوې دقیقې خبرې وکړي او نور زده کوونکي دې ترینه د موضوع په اړه پوښتنې وکړي.



کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په خپل کورکې د مطالعې لپاره د کور د غړو په مرسته یو کتاب یا مجله یا کومه ورځپاڼه وټاکي او په بله ورځ دې نورو زده کوونکو ته د هغه د مطالعې دګټو په اړه خبرې وکړي.





نولسم لوست

د یووالي ګټه



■ تاسې د یووالي په خوند پوهیږئ؟

د یووالي او اتفاق په اړه مو په تېرو ټولګیو کې یادونه کړې ده. دلته په لنډ ډول یوه کیسه چې پکې په عملي ډول د یووالي خوند نغښتی دی، لولو. یووالی له کورنۍ نه نیولې تر یو هېواده ډېر ضروري دی. څنګه چې یوه وړه کورنۍ د بې اتفاقۍ له کبله خرابېږي همدارنګه یو هېواد هم د خپلو وګړو له بې اتفاقۍ څخه ډېر زیان مومي.

■ تاسو د یووالي د ارزښت په اړه څه معلومات لرئ؟

■ د یووالي ګټه څه ده؟

وايي، يوه ورځ د کوترو يو سېل راغی او په يوې کروندې کې کښېناستې. هلته د غنمو دانې پرتې وې. يوې کوترې ولېدلې، ورو الوته، دانو ته کښېناسته او په ټولولو يې پيل وکړ. نورې کوترې هم ورپسې ورغلې او په دانو ټولولو لګيا شوې. کله چې په دانو مړې شوې، د الوتلو تکل يې وکړ. څو کوترې په دام کې نښتې وې، وانه الوتلای شوې. هرې يوې شتنکې وهلې چې ځان خلاص کړي، خو څه يې لاس ته رانغلل.

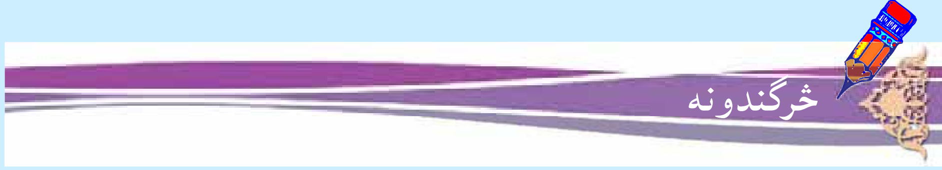
په دوی کې يوه هوښياره کوتره وه، ويې ويل: ((هغه وخت چې موږ دا خوندورې دانې لېدلې وې، بايد فکر مو کړی وای چې دا دانې چا او د څه لپاره اچولې دي. که مو فکر کړی وای په دې کړاو به اخته شوي نه وو. اوس هم بايد يو فکر وکړو، کېدای شي ځانونه خلاص کړو. لږه دمه وکړئ، کله چې ما وويل نو ټولې په يو دم له ځايه پورته شئ.))

ښکاري چې لږ څه وړاندې ناست و، ويې ليدل چې کوترې په دام کې نښتې دي، ورمنډه يې کړه. په دې وخت کې هغې هوښيارې کوترې د پورته کېدو امر وکړ. ټولې يو دم له ځمکې پورته شوې. دام يې له ځان سره په هوا کړ او لاړې.

ښکاري چې دا حال وليد د کوترو په لور يې ورمنډه کړه. لږه شېبه وروسته يې کوترې له سترګو پنا شوې. د ښکاري تمه پرې شوه او سترې ستومانه راستون شو.

د متن لنډيز:

کوترې وږې وې. د دانو خوړلو لپاره په يوې کروندې کې کښېناستې. په دانو خوړلو يې پيل وکړ. خبرې نه وې چې ښکاري ورته دام ايښی و. دانې يې ټولې کړې، مړې شوې، غوښتل يې چې والوزي. يو څو کوترې والوتې، خو نورې په دام کې نښتې وې. په پاتې شوو کوترو کې يوه هوښياره کوتره وه. يوه لاره يې وسنجوله. ټولو ورسره ومنله. په يو غږ والوتې. دام يې له ځان سره په هوا او ځانونه يې د ښکاري له منګولو څخه وژغورل. دا د يووالي او اتفاق برکت و.



سپل: د مرغیو، کوترو یا نورو الوتونکو لویې ډلې ته سېل وایي چې په هوا کې له یو ځای څخه بل ځای ته ځي.

شتنکې: د لاس او پښو وهلو حالت ته شتنکې ویل کیږي.



۱ـ زده کوونکي دې لاندې پوښتنو ته ځوابونه ووایي:

- کوترې ولې کروندې ته راکښته شوې؟
- هلته یې ایښودل شوی دام ولې نه و لیدلی؟
- له دانو خوړلو وروسته یې څه وکړل؟
- ستاسو په اند له اسارت څخه د یو راوتلي ازاد ولس د بري راز په څه شي کې نغښتی دی؟
- څنګه کولای شو یو موټی او پرمختللی هېواد ولرو؟

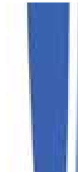
۲ـ د لاندې هرې پوښتنې لپاره درې، درې ځوابونه درکړل شوي. تاسو یې تر ټولو سم ځواب په نښه کړئ:

- کوترې چېرته کښېناستې؟

الف: په باغ کې

ب: د ونو په ځنګل کې

ج: په کروندې کې

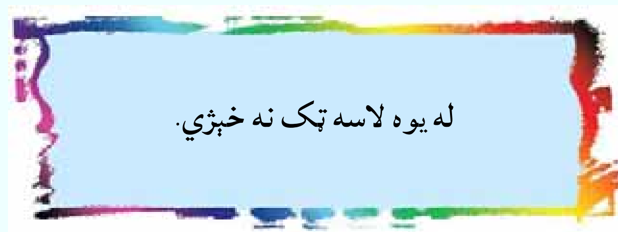


- کوترې ولې وانه الوتلې؟
  الف: ټولې ترلې وې.
  ب : په دام کې نښتې وې.
  ج : ښکاري نیولې وې.
- کوترې د څه شي په برکت د ښکاري له لاسه ووتې؟
  الف: د ډېر مرښت په برکت
  ب : د الوتلو په برکت
  ج : د یووالي او اتفاق په برکت

۳ــ د زده کوونکو یوه ډله دې په پورته متن کې عام نومونه پیدا او ودې لیکي. بله ډله دې په پورته متن کې د (ی) ډولونه په ګوته کړي. دواړه ډلې دې له ټولو زده کوونکو سره په خپلو لاس ته راوړنو خبرې وکړي.



زده کوونکي دې په خپل کلي، کور او ښار کې د اتفاق او یووالي کومه کیسه سبا ته په ټولګي کې واوروي. ښه به وي که په دې اړه په خپل کور کې له مور او پلار او خپلوانو څخه پوښتنې وکړي.





د سبو ګټې: ورځنۍ اړتیا





- تاسو کوم ډول سابه زیات خورئ؟

سابه د انسان د بدن د پیاوړتیا لپاره ډېر ارزښت لري. په سبو کې داسې ویټامینونه او معدني مالګې شته چې په نورو خوړو او ان په میوو کې نشته. ددې لپاره چې بدن مو له هر راز موادو څخه برخمن شي، باید په خپلو ورځنیو خوړو کې هرومرو سابه ولرو. هغه کورنۍ چې له سبو څخه ډېره ګټه اخلي، د هغو کورنیو په پرتله د ښې روغتیا خاوندې وي چې له سبو څخه هغومره ګټه نه اخلي.

- تاسو د سبو ګټې پېژنئ؟
- له سبو خوړلو پرته د انسان بدن په بشپړ ډول وده کولای شي؟

انسانان، څاروي، الوتونکي او په پای کې ټول ژوندي موجودات د خپل پایښت او ودې لپاره اوبو او خوړو ته اړتیا لري. څاروي او الوتونکي هغه شی خوري چې ویې مومي. انسانان بیا هغه شیان خوري چې د بدن د ودې او سلامتیا لپاره یې ګټور وي.

د انسان بدن د وینې، هډوکو، غړو، غوښې، پوستکي او نورو د ودې او لویېدو لپاره ځانګړو موادو او خوړو ته اړ دی. د بېلګې په توګه پروتین، کاربوهایدریت، شحم، منرالونه، ویټامینونه او نور هر یو په خپل وار د انسان د بدن په ودې، غبنتلتوب، ذهني پراختیا، د هډوکو په جوړښت او نورو کې ستره برخه لري. دا مواد ټول د خوړو په یو جزء کې نشته. باید د هغوی د ترلاسه کولو لپاره بېلا بېل خواړه وخوړل شي. د بېلګې په توګه پروتین په غوښه، شېدو اوهګیو او غلو دانو، لکه لوبیا او نورو کې شته. په خوړو کې د کاربوهایدریت شتون د بدن د تودوخې او ځواك د راپیدا کېدو لامل کیږي. ټول خواړه بدن ته طاقت ورکوي، خو د ځینو شیانوخوړل د بدن طاقت ډېر زیاتوي.

کاربوهایدریت لوړه ډېر ژر پای ته رسوي. کاربوهایدریت په جوارو، وریجو، دال، کچالو، چوغندرو، ګنیو، کېلو، منو اونورو کې په زیاته اندازه پیداکیږي. هغه خواړه چې کلسیم لري، د هډوکو په جوړولو کې مرسته کوي. دې ډول توکو ته معدني توکي وایي. همدا راز ویټامینونه د بدن د غړو په ودې او د بدن د عمومي موازنې په ساتلو کې زیات ارزښت لري. ویټامینونه په مېوو او سبو کې پیدا کېږي.

سابه زیاتره داسې توکي لري چې د بدن د ودې او پراختیا لپاره تر ټولو نورو خوړو ګټور او بډای دي. د بېلګې په توګه په سبو کې ډېر معدني مواد شته. همدا راز هغه مواد چې په ټېپرو، کاهو، کدو او ګازرو کې شته، د خوړو په نورو توکو کې نه موندل کیږي. له دې امله هر راز خواړه باید هرومرو په خپل وخت او موسم کې وخوړل شي.

که پام موکړی وي، د کلو او بانډو اوسیدونکي تر ښاري اوسیدونکو زیات روغمن او په پرتلیز ډول د اوږده عمر خاوندان وي. ددې لامل دا دی چې هغوی زیاتره سابه خوري.

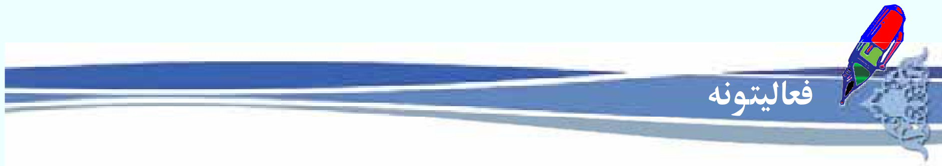
ځینې سابه اومه خوړل کیږي، خو ځینې نور یې بیا پخولو ته اړتیا لري. د سبو اوبه باید د پخولو پر مهال تویې نه شي، ځکه کېدای شي ټول ګټور توکي یې له منځه لاړ شي.

خام سابه باید تر خوړلو د مخه ښه پاك شي، د پتاسو په محلول کې پرېمنځل شي او یا لږ تر لږه د لس، پنځلسو دقیقو لپاره په مالګینو پاکو اوبو کې واچول شي. ګندنه، دنیا، پیاز او نور چې خام خوړل کیږي، باید هیڅکله ناپاکه ونه خوړل شي. د امکان تر حده پورې باید پر دسترخوان د نورو خوړو ترڅنګ د سبو یو ډول موجود وي چې په نورو خوړو کې له شتو توکو سره یوځای د بدن د اړتیا وړ توکي پوره کړي.

ځینې سابه د خپل ارزښت له مخې په خپل موسم کې وچیږي او بیا په هغه موسم کې خوړل کیږي چې نه پیداکیږي. په دې سبو کې شوتل، شپیشته، بینډۍ، د بادرنګو پوستکي، پیاز او رومي بانجان (باټینګر) راځي.

د متن لنډیز:

په سبوکې ډېرې ګټې پرتې دي. سابه بېلابېل ډولونه لري. د معدني موادو له مخې سابه تر نورو خوړو ډېر بډای وي. په هر موسم کې بېلا بېل سابه پیداکیږي. له دې امله هر راز خواړه باید هرومرو په خپل وخت او موسم کې وخوړل شي. همدا راز هغه مواد چې په ټېپرو، کاهو، کدو او ګازرو کې شته، د خوړو په نورو توکو کې نه موندل کیږي. هغه سابه چې پخیږي، باید د پخولو پر مهال یې اوبه تویې نه شي. همدا راز هغه سابه باید ښه پرېمینځل شي چې خام خوړل کیږي . په خپلو ورځنیو خوړو کې باید د شونتیا تر کچې پورې هرو مرو سابه ورګډ کړو.



فعالیتونه

۱ــ زده کوونکي دې د لاندې پوښتنوځواب ووایي:

- موږ ولې سابه خورو ؟

- د سبو نه خوراك د څه شي لامل كيږي؟
- هغه سابه چې خام خوړل كيږي، ولې ډېرو پرېمنځلو ته اړتيا لري؟

۲ـ زده كوونكي دې ځواب ووايي:

- دا سمه ده چې وو ايو، دا سابه مې خوښيږي او هغه نه؟
- كه يو څوك په يو موسم كې د هغه موسم سابه ونه خوري، څه تاوان به يې كړی وي؟
- د سبو څو ډولونه پېژنئ؟

۳ـ زده كوونكي دې په درېو ډلو ووېشل شي:

- لومړی ډله دې په پورته لوست كې خاص نومونه پيدا او ودې ليكي.
- دويمه ډله دې په پورته لوست كې كارول شوي عام نومونه پيدا او هغه دې وليكي.
- درېمه ډله دې په كلمو كې بېلا بېلې (ی گانې) پيدا او د هرې ډلې كلمې دې په ترتيب سره بېلې بېلې وليكي.

۴ـ زده كوونكي دې د لاندې جملو خالي ځايونه په مناسبو كلمو پر پنسل ډك كړي:

- د .... اوبه بايد د پخولو پر مهال تويې نه شي.
- خام سابه بايد لږ تر لږه د شلو دقيقو لپاره په .... پاكو اوبو كې واچول شي.
- په سبو كې ډېر .... مواد شته.

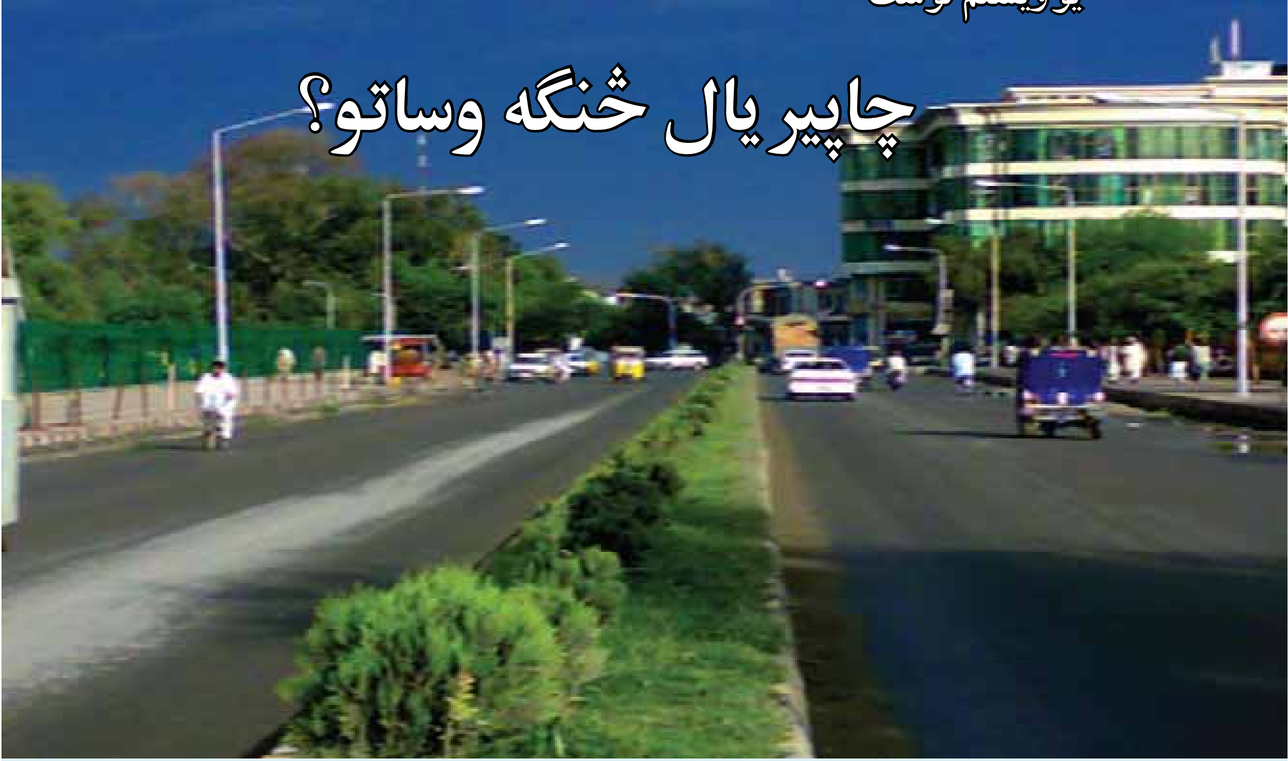


زده كوونكي دې د خپلو ميندو په مرسته د سبو د گټو په اړه معلومات راټول او په يو څو كرښو كې دې وليكي. همدا شان پام دې وكړي چې هغوی زياتره كوم سابه پخوي. خپل معلومات دې سبا ته په ټولگي كې ولولي.



يو ويشتم لوست

چاپیریال څنګه وساتو؟



- تاسو چاپېريال پېژنئ؟

زده کوونکي بايد خپل چاپېريال د خپل تاتوبي په توګه وپېژني. د رغنده او سمبال ژوند لپاره دي هغه ته پوره پام وکړي. خپله روغتيا، بدني وده او ښکلا دي په هغه کې وګوري. د هغه په ساتنه کې دي له زړه نه هڅه وکړي. هرڅوك بايد د چاپېريال په پاك ساتنه کې خپله ونډه سرته ورسوي. دا ونه وايي چې په ما يې څه. دا په ما پورې اړه نه لري.

- که چاپېريال پاك ونه ساتل شي، څه به پېښ شي؟
- د چاپېريال د پاك ساتلو دنده د چا پر غاړه ده؟
- چاپېريال څنګه ښکلی کېږي؟

ټول هغه شیان چې زموږ شاوخوا ته پراته دي او یا یې زموږ شاوخوا نیولې ده، چاپېریال بلل کیږي. په ځانګړې معنا چاپېریال د انسان د استوګنې وړ توکي، شیان او شاوخوا ځمکه او په هغې کې پراته ټول شیان دي. په عمومي معنا، چاپېریال ټوله هغه سیمه ده چې انسانان پکې اوسیږي. په دې توګه غرونه، سیندونه، ځنګلونه، کرنیزې ځمکې، دښتې د طبیعت او د بشر په لاس راغلي بدلونونه په چاپیریال کې راځي.

په دې ډول یو ته د ژوند یا استوګنې چاپېریال او بل ته عمومي چاپېریال ویل کیږي.

د استوګنې په چاپېریال کې بیا یوه کورنۍ، د هغې ګاونډ او په هغې پورې اړوند شیان شامل دي. موږ په چاپېریال کې ژوند کوو، سا پکې اخلو، د ژوند اړتیاوې ترې برابروو او د هغه پاکي او ناپاکي مو پر روغتیا باندې نېغ په نېغه اغېزه لري. له دې امله زموږ د ټولو دنده او ټینګ مسؤولیت دی چې خپل چاپېریال ښکلی کړو، پاك یې وساتو او د یوه ښه او خوار‌ه ژوند لپاره یې چمتو کړو. که د کورونو تر څنګ مو د اوبو ویالې بهیږي، باید له اوبو څخه یې د څښلو او کارولو لپاره سمه ګټه واخلو. خځلې او ناپاکي پکې ونه غورځوو که مېوه لرونکې یا سیوري لرونکې ونې مو شاوخوا ولاړې وي، باید پالنه یې وکړو او ښاخونه یې پرې نه کړو. د کور خځلې او د خوړو پاتې شونې هرځای ونه غورځوو او په یوه سم ځای کې یې ځای پر ځای او یا یې تر خاورو لاندې کړو. د خپلو کورونو د تشېو مخې بندې کړو او پرې نه ږدو چې انساني فضله مواد کوڅو او لارو ته راووځي. د کورونو تر څنګ داسې شیان ونه سوځوو چې هوا یې خرابه شي. د ولاړو اوبو ډنډونه له منځه یوسو، چې د ډول ډول ناروغیو، په تېره د ملاریا او کالداني د ماشو د راپیداکېدو او ډېروالي لامل کیږي. په همدې توګه د سیمې د سمسورتیا لپاره د نیالګیو په کرلو او د باغونو، تفریح ځایونو او چمنونو په جوړولو، خپله سیمه لا ښایسته او ښکلې کړو.

ځنګلونه، څرځایونه، کرنیزې ځمکې او سیندونه زموږ د ژوند د پایښت لپاره ډېر ارزښت لري. باید په ساتنه او څارنه کې یې هر راز هلې ځلې وکړو. د ځمکې د ښویېدو د مخنیوي او وربښت لپاره ځنګلونه ډېر ارزښت لري. د بادونو د مخنیوي او له یوه ځایه

بل ځای ته د شګو د لیږدونې د مخنیوي لپاره د ونو او ځنګلونو جوړول ډېر اړین دي.

د متن لنډیز:

زموږ د استوګنې شاوخوا ته چاپېریال وایي. کور، کوڅه، سړک، باغ، ویالې، ونې، ځنګلونه او داسې ډېر نور د چاپېریال برخې دي. په چاپېریال کې موجود شیان د یو نسل مال نه دی، بلکې له هغو څخه باید راتلونکي نسلونه هم ګټه واخلي. له دې امله باید دچاپېریال په ساتلو کې ډېرې هلې ځلې وکړو. د سیمې د سمسورتیا لپاره د نیالګیو په کرلو او د باغونو، تفریح ځایونو او چمنونو په جوړولو خپله سیمه لا ښایسته او ښکلې کړو.



۱ـ زده کوونکي دې لاندې جملې سمې کړي:
- د چاپېریال استوګنې زموږ شاوخوا ته وایي.
- ښکلې لا ښایسته خپله او سیمه کړو.
- ښکلی څنګه چاپېریال کېږي؟

۲ـ زده کوونکي دې لاندې پوښتنو ته ځواب ووایي:
- چاپېریال څه شي ته وایي؟
- په چاپېریال کې کوم شیان راځي؟
- چاپېریال د یو نسل مال دی، که د ډېرو؟ څرګنده یې کړئ.

۳ـ زده کوونکي دې یو په یو په متن کې راغلي نوي لغتونه د کتاب د پای له پانو څخه معنا او په جملو کې دې یې وکاروي.

۴_ د لاندې عبارتونو په مرسته نوې جملې جوړې کړئ.

دکلو او باندو طبيعت

پاکې او رڼې اوبه

شنې او سمسورې ونې

۵_ دوه شعرونه يا داسې ښکلې ادبي جملې وليکئ چې په يو کې د لمر او په بل کې يې د اوبو په هکله خبرې شوې وي.



زده کوونکي دې د خپل استوګنې د چاپېريال د ښکلا او ښايست لپاره د خپلې خوښې يوه طرحه جوړه او په بله ورځ دې پرې د نورو زده کوونکو په وړاندې خبرې وکړي.

زده کوونکي دې لاندې جدول په کتابچه کې وليکي، د چاپېريال کلمه پيدا او په خپله خوښه دې رنګه کړي.

ا	ج	k	k	د	ر
چ	ب	k	k	و	ل
ا	پ	ی	ر	ي	ا
ط	ع	ب	ل	ن	ط
خ	ا	س	م	و	ع



ژبه اوگرامر



■ ژبه څه شی ده؟

انسانان د ژوند له هماغه لومړي پیل څخه د یو بل د پوهولو راپوهولو لپاره ژبې ته اړ وو. هغوی اړ وو چې خپل فکریو بل ته انتقال کړي او د بل په فکر باندې ځانونه وپوهوي. ځکه یوازې د لاس او سر په اشارو د انسان فکر په بشپړ ډول بل چاته نه رسیږي. له دې امله ژبه د خپل ارزښت له مخې د انسان په ژوند کې خورا مهم رول لري. ژبه ده چې انسان پرې خپل فکر او نظر بیانوي. خپل مطلب اوغوښتنې یو بل ته وایي او همدا شان د نورو په غوښتنو پوهیږي. ژبه انسانان له ځارویو څخه بېلوي.

■ که ژبه نه وای څه به پېښ شوي وای؟

■ له ژبې پرته انسان اوسني پرمختګ ته رسېدای شو؟

د هغو کلمو او خبرو ټولګې ته ژبه ویل کیږي چې یو څوك یې بل چا ته د خپل فکر د بیان لپاره کاروي. په دې کې ټولې نښې او اشارې هم راځي چې د یو مطلب د افادې لپاره کارول کیږي.

ژبپوهان ژبه د خبرو او اشارو داسې یوه لړۍ بولي چې د یوې ټولنې وګړي یې یو له بله د پوهولو او راپوهولو لپاره کاروي او یو بل ته یې اوروي. په دې توګه ژبه د انسانانو ترمنځ د پوهولو راپوهولو یوه اله او وسیله ګرځي. وینا او خبرې کول د افکارو د څرګندولو ډېره ښه وسیله ده او له دې امله انسانان پر نورو حیواناتو امتیاز لري.

ټولې قاعدې او قوانین چې د یوې ژبې د سم ویلو او سم لیکلو په اړه خبرې کوي، د ژبې ګرامر ورته ویل کیږي.

ګرامر د یوې ژبې جوړښت د ژبې د خپلو ځانګړنو په رڼا کې څېړي. هره ژبه ځانته ګرامري قوانین او لارې چارې لري، نو ځکه د ژبې دګرامرپه لیکنه کې خپله د هماغه ژبې قواعد او اساسات غوره ګڼل کېږي.

معرفة الافغاني یو درسي ګرامر دی. پیرمحمد کاکړ دغه ګرامر په احمد شاهي دور کې لیکلی دی. پیر محمد کاکړ د پښتنو له لومړنیو لیکوالانو څخه دی چې د پښتو ژبې د لغاتو او کلمو د ټولولو فکر یې وکړ او د ژبې ابتدایي ګرامري بنې یې سره راغونډې کړې او د یوې کوچنۍ رسالې په ډول یې ولیکلې چې د ((معرفة الافغاني)) په نامه یادیږي.

پیر محمد کاکړ د احمد شاه بابا د زوی شهزاده سلېمان او دکورنۍ د نورو غړو استاد و. د معرفة الافغاني په نامه د پښتو ژبې دغه لومړنی ګرامر یې د هغه لپاره ولیکه.

پیر محمد کاکړ د خپل وخت لوی عالم او د پښتو ژبې مشهور شاعر و چې د پښتو اشعارو دیوان یې چاپ شوی دی.

د متن لنډيز

ژبه د انسانانو ترمنځ د پوهولو راپوهولو وسيله ده. انسانان خپل فکر د ژبې په واسطه بيانوي. ژبه چې د انسان فکر بيانوي، له يو لړ غږونو، نښو او اشارو څخه جوړه شوې. د بېلګې په توګه د مېز نوم دراواخلئ. کله چې د مېز کلمه واورېدل شي، سمدستي ستاسو ذهن ته د ميز انځور ودربږي. د مېز کلمه د مېز له جوړېدو دمخه نه وه، بلکې کله چې مېز جوړ شو، خلکو ورته د مېز نوم ورکړ او ټولو ومانه.



۱ـ زده کوونکي دې ځوابونه ووايي:

- ستاسو په اند ژبه د انسانانو تر منځ په پوهولو راپوهولو کې څومره ارزښت لري؟

- که ژبه نه وای انسانان به له کومو ستونزو سره مخامخ وو؟

۲ـ د لاندې جملو په خالي ځايونو کې اړوندې کلمې پر پنسل وليکئ:

- هره .... ځانته ګرامري قوانين او لارې چارې لري.
- .... يو درسي ګرامر دی.
- وينا او خبرې کول د .... د څرګندولو ډېره ښه وسيله ده.

۳ـ لاندې هرې پوښتنې ته درې ځوابونه ورکړل شوي، تاسو ترټولو سم ځواب په نښه کړئ:

انسانان له هماغه لومړي پيل څخه څه شي ته اړ وو؟

- له ختو جوړو شوو کورونو ته؟

- لاس ګاډو او ځارویو ته؟
- پوهولو راپوهولو ته؟

ګرامر د یوې ژبې څه شی ترکتنې لاندې نیسي؟

- د یوې ژبې د جوړښت سیستم،
- د یوې ژبې د ویلو او اورولو څرنګوالی،
- د یوې ژبې د نو و کلمو شمېره.

انسان خپل ذهني انځور په څه شي بیانوي؟

- د ګوتو په اشارو،
- په ژبې او بیان،
- په سمو اورېدلو.

۴ـ زده کوونکي دې په درېو ډلو وویشل شي:

- لومړۍ ډله دې په پورته لوست کې خاص نومونه پیدا او ودې یې لیکي.
- دویمه ډله دې په پورته لوست کې کارول شوي عام نومونه پیدا او ودې یې لیکي.
- درېمه ډله دې په کلمو کې بېلا بېلې (ی ګانې) پیدا او د هرې ډلې کلمې دې په ترتیب سره بېلې بېلې ولیکي.



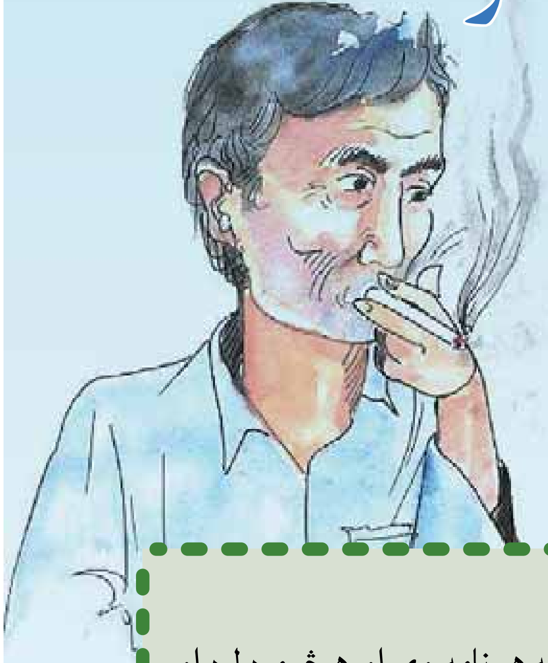
کورنۍ دنده

که د چا یوه ژبه زده او د چا له یوې ژبې څخه ډېرې زده وي، د دوی ترمنځ توپیر څه دی. زده کوونکي دې په خپلو کتابچو کې په دې اړه څو کرښې په کور کې ولیکي.



دروېشتم لوست

د نشې زيانونه



- نشه پر ژوند څه اغېز کوي؟

نشه يو تباه کوونکی عمل دی. نشه چې په هر نامه وي او هرڅومره لږه او ساده وي، خو پای يې خورا ناوړه دی. که يو ځلې څوک په نشه اخته شو، بيا نو په ډېر کړاو ترې سړی خلاصېدای شي. زياتره ځوانان په بېلابېلو پلمو په نشې روږدي کېږي. کله ورته په پيل کې نشه يو عادي او د لوبو کار بريښي. کله د ميندو او پلرونو ترمنځ چال چلن سم نه وي او په دې توګه يو ځوان نشې ته مخه کوي. کله هم د يوې کورنۍ اقتصادي کچه کمزورې وي. داسې ډېر نور لاملونه شته چې په نشې باندې د روږدي کېدو سبب کېږي.

- ستاسو په اند به د يو نشه يي ځوان ژوند څنګه وي؟
- څنګه کولای شئ په خپل چم اوګاونډ کې په نشې باندې د ځوانانو د اخته کېدو مخه ونيسئ؟

نشه يي توکي هغه دي چې کارونه يې د مرکزي اعصابو د نظام دګډوډۍ او د روږديوالي، لتي او ګنګستيا لامل کېږي.

نشه يي توکي هم په طبيعي او هم په مصنوعي توګه پيدا کېږي، لکه اپين چې د کوکنارو له بوټي څخه لاس ته راځي او هم په مصنوعي او کيمياوي توګه په لابراتوارونو کې جوړېږي، لکه هيرويين، مورفين، کوکايين، کودين او داسې نور. په نشه يي توکو کې ځينې يې طبي ارزښت لري او د ځينو درملو په جوړونه کې په لږه کچه ترې کار اخيستل کېږي. هغه درمل چې په جوړښت کې يې نشه يي توکي کارول کېږي. که په لوړه کچه استعمال شي او يا د ډاکتر له اجازې پرته ترې ګټه واخيستل شي خورا زيات زيانونه را منځ ته کوي.

د نشه يي توکو استعمال او کارول خصوصاً د پېچکارۍ له لارې د انسان روغتيا ته ډېر زيانمن او خطرناك دي. پر ځينو روغتيايي زيانونو سربېره په بېلا بېلو سرطانونو، زېړي او ځېنو نورو ناروغيو انسان اخته کوي. د يو شمېر اقتصادي او ټولنيزو ستونزو لکه قتل، غلا، بيوزلي، ناوړه اخلاقو او د بشري پانګو د تباهۍ لامل هم ګرځي.

د اسلام پاك دين نشه يي توکي ناروا ګڼي ځکه چې د انسان روغتيا ته خورا زيات زيانونه لري او انساني ټولنه له تباهۍ سره مخامخ کوي. هغه کسان چې د دغو توکو په قاچاق لاس پورې کوي د انسانيت دښمنان بلل کېږي.

هغه کسان چې نشه يي توکي کاروي او ددغو توکو استعمال يې ورځنۍ عادت ګرځېدلی دی، د معتاد په نامه يادېږي. زموږ په ګران هيواد افغانستان کې هم له بده مرغه د ۱۸ _ ۳۰ کلونو ترمنځ يو شمېر ډېر روږدي ځوانان شته، چې عام وګړي يې د پوډري (هيروييني) په نامه يادوي.

روږدي کسان په کورنۍ او ټولنه کې هيڅ قدر او ارزښت نه لري او له ټولنې څخه جلا شوي وي. خلك ورته د يو مجرم په سترګه ګوري. ځکه دوی هغه کسان دي

چې د خپل ځان دښمنان او د ټولنې د اوږو بار دي. که چیرې ښه ځیر شو، نو جوته به شي، روږدي کسان هغه ناروغان دي چې له روږدیوالي څخه وړاندې په یو ډول رواني ناروغۍ اخته وو او یا د ژوندانه په اوږدو کې له کورنیو، ټولنیزو یا اقتصادي ستونزو سره لاس و ګریوان وو. دغه ستونزې ددې لامل ګرځیدلي، چې دغه کسان د روږدیوالي په لومو کې را ښکیل شي. دا د ټولنې د وګړو، دولتي او نا دولتي موسساتو دنده ده چې ددغو ستونزو په هکله فکر او عملي ګامونه اوچت کړي. له معتادانو سره هغه مرستې تر سره کړي چې د یو معتاد په درملنه کې اغېزمنې وي. د یو معتاد په درملنه کې مهم او غوره ټکي دادي چې نوموړي ته د یو ناروغ شخص په سترګه وکتل شي، نه د یو مجرم او ګناهګارسړي په سترګه. که چیرې معتاد سړی ونه هڅول شي او ښه سلوك ورسره و نه شي، بې له شکه به هیڅکله هم خپل دغه ناوړه عمل پرې نږدي.

د نشه يي توکو زيانونه:

د نشه يي توکو استعمال خورا زيات ځاني، روحي، ټولنيز، اقتصادي او اخروي زيانونه لري چې موږ يې ځينو زيانونو ته په لاندې ډول ګوته نيسو:

۱) د بدن دفاعي سيستم کمزوری کوي.
۲)د مرکزي اعصابو د سيستم فعاليتونه کمزوري کوي.
۳) د زړه ټکان زياتوي.
۴) د ستوني او سږو سرطان پيدا کوي.
۵) د باصرې، شامې او ذايقې حسونه کمزوري کوي.
۶) د وينې فشار زياتوي.
۷) د وينې کلسترول زياتوي.
۸) د زړه د ناڅاپي دريدلو (سکتې) لامل کيږي.
۹) په معتاد سړي کې لټي او کمزورتيا را منځته کوي.
۱۰) په تنفسي سيستم کې ګډوډي رامنځته کوي.

۱۱) روحي ګډوډي، (ستړيا، پريشاني، ګوښه توب، په ځان باندې نه اعتماد، نهيلي...) راولي.

د متن لنډيز:
نشه يي توکي هغه خطرناک توکي دي چې د ځاني ناروغيو لکه: سرطان، نري رنځ، د زړه دربدل، زيړی او د اقتصادي او ټولنيزو ستونزو، لکه غلا، وژنې، بېوزلی او د بيکاری لامل کيږي. په هغې باندې اموخته کېدل ډېر اسانه دي، خو بيا ترې ځان خلاصول ډېر ستونزمن کار دی. ځوانان او تنکي ځوانان د توکو او ساعت تېری په بهانه په نشه يي توکو باندې پيل کوي، خو کله چې د هغې په لومه کې ونښلي بيا نو پښېماني هيڅ ګټه نه لري. موږ بايد خپل روغ، سالم او خوښ ژوند په نشو تباه نه کړو.



څرګندونه

باصره: د ليدلو حس
شامه: د بويولو حس
ذايقه: د څکلو (خوند حس)
کلسترول: په وينه کې د غوړو شتون



فعاليتونه

۱ـ زده کوونکي دې د لاندې پوښتنو ځوابونه ووايي:
- د نشه يي توکو کارونه څه ډول زيانونه منځته راوړي؟

- د نشه يي توکو روحي او ځاني زيانونه کوم دي؟
- په نشه روږدو کسانو ته په ټولنه کې په کومه سترګه کتل کېږي؟
- قاچاق وړونکي چا ته ويل کېږي؟

۲ـ زده کوونکي دې:

- متن په پټه ولولي.
- متن ټوټې ټوټې په لوړ غږ ولولي.
- د لوست مفهوم په ساده ژبه ووايي.

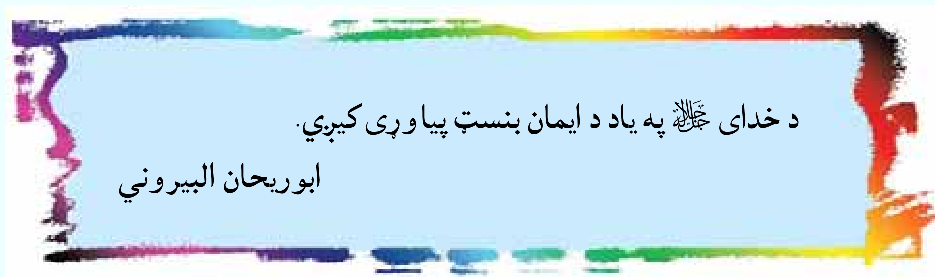
۳ـ زده کوونکي دې لاندې لغتونه معنا او په جملو کې وکاروي:

لامل، توکي، له بده مرغه، لومې، دنده، سربېره

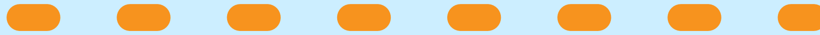
۴ـ ستاسو په اند په نشه يي توکو بانډې د روږدي کېدو لاملونه څه شی دي؟

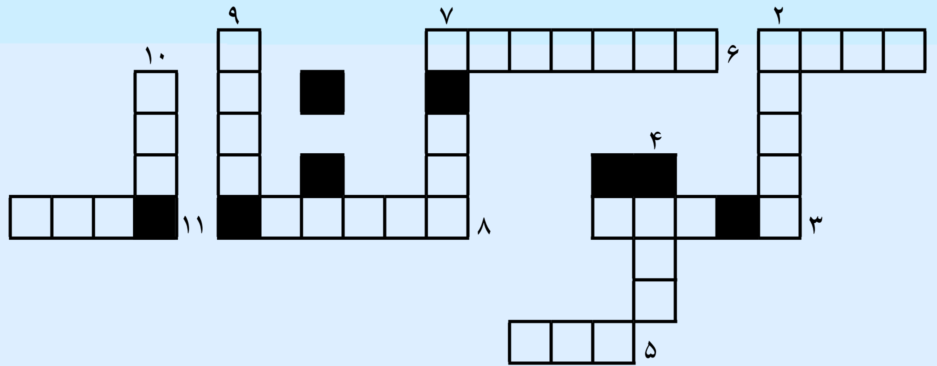


زده کوونکي دې د (نسوارو او چلم په ګډون) د بېلا بېلو نشه يي توکو نومونه او د هغوی زيانونه وليکي او سبا ته دې په ټولګي کې ووايي.



لطفاً لاندې جدول په کتابچې کې رسم او د اړوندو ګڼو په کلمو يې ډک کړئ.





١ـ د جرم سرته رسوونکی.

٢ـ هغه څوك چې په نشې روږدی شوی وي.

٣ـ نشه کوونکي ته کارول کيږي.

۴ـ د بدن يو غړی چې د نشه يي توکو په ډېرې کارونې له کاره لويږي.

۵ـ د نشه يي توکو په کارونې يې ژوند دې کچې ته رسيږي.

۶ـ هغه ناروغي چې د نشه يي توکو د کارونې له امله په انسان کې رامنځته کيږي.

٧ـ د نشه يي توکو د ډېرې کارونې له امله رامنځته کيږي.

٨ـ د نشه يي توکو د ډېرې کارونې له امله سړی داسې کيږي.

٩ـ د نشه يي توکو د کارونې له امله سړی دې کار ته لاس اچوي.

١٠ـ د نشه يي توکو د کارونې موخه ده.

١١ـ کله چې په نشې روږدی سړی پيسې ونه لري، دې کار ته لاس اچوي.



د ماين خطرونه

د جګړې بدغوني پاتې شونې



■ تاسو ماينونه پېژنئ؟

د افغانستان د دېرش کلنې جګړې په اوږدو کې ببلا بېلې پوځي وسلې کارول شوي، هوايي بمباری شوي، راکټونه ويشتل شوي، ماينونه ايښودل شوي او د دښمن د کمزورۍ کولو او ماتولو لپاره له هر راز وسيلو څخه کار اخيستل شوی دی. د ۱۳۵۷ کال له پيل څخه تر اوسه پورې د ځمکنيو ماينونو بېلابېل ډولونه کرل شوي او په افغاني خاوره کې ازمايل شوي دي. سره له دې چې يو زيات شمېر يې پاك شوي، خو لا ډېر نور يې پاتې دي. که چيرته خلک پام ونه کړي، نو د معيوبيت او مرګ ژوبلې لامل کېږي.

■ ستاسو په سيمې کې ماينونه شته؟

■ د ماينونو له خطر څخه څنګه ځانونه ژغورلای شئ؟

افغانستان هغه هېواد دی چې زیات شمېر ماینونه او ناچاودې توکي پکې موجود دي. د اوږدو جګړو په بهیر کې د ماینونو پریمانه کارونه د افغانستان د جګړو یوه ډېره ناوړه بېلګه ده. نن (۱۳۸۷ ل) د ماینونو او ناچاودو توکو له کبله هره میاشت د قربانیانو شمېره تر پنځوسو زیاته وي.

ماینونه په عمومي توګه دوه ډوله دي:

ــ پرسونل ضد ماینونه

ــ د وسایطو ضد ماینونه

ماینونه هغه ځانګړي چاودېدونکي توکي دي چې له لرګیو، اوسپنې او پلاستیک څخه جوړ او دننه یې چاودېدونکي توکي اېښودل شوي دي. دا وسله د پښې یا د لاس په فشار چوي چې د انسان د ژوبلېدو او یا مرګ سبب کېږي. ماینونه بېلا بېلې بڼې او اندازې لري، د بېلګې په توګه د لوبو د شیانو په بڼه، د کوچنیو رادیوګانو، د قلم، ساعت او نورو شیانو په بڼه جوړ شوي دي.

زیاتره ماینونه د انسان د ټپي کولو او شل شوټولو په موخه جوړ شوي دي. دا یوه معموله پوځي وسله ده چې په پراخه کچه له لومړۍ نړیوالې جګړې راهیسې د ټولې نړۍ په ټولو جګړو کې کارول شوې ده.

ماینونه دکابل ښار په شاوخوا، ولایتي ښارونو او د هېواد په کلیوالو سیمو او کروندو، څړځایونو، غرونو، غونډیو او پوځي چونیو ته څېرمه ځایونو کې ښخ شوي دي.

ناچاودي توکي

هغه مهمات چې د جګړې پر مهال چاودلي نه دي، د ناچاودو توکو په نامه یادېږي. په ناچاودو توکو کې راکټونه، هوایي بمونه، لاسي بمونه، د ټانک او بېلا بېلو ټوپکو ګولۍ او نور ناچاودي شیان راځي. د ناچاودو توکو مخنیوی اسان دی، ځکه هغه زیاتره د ځمکې پر سر پراته وي، خو د ماینونو مخنیوی ډېر سخت دی، ځکه سړی نه پوهېږي چې ماین چېرته پټ دی. ماینونه د جګړې له پای ته رسېدو وروسته تر ډېرې مودې پورې پاتې کېږي. داسې هم کېدای شي چې دا ماینونه د هغه چا اولادونه، لمسیان او کړوسیان ووژني، چې ښخ کړي یې وي.

د هغې ورځې په هیله چې په ګران هېواد افغانستان کې هیڅ ماین او ناچاودي توکي

پاتې نه شي او خلک په خوندي او ډاډمن زړه خپل کار ته دوام ورکړي.

دمتن لنډیز:

په افغانستان کې د اوږدې جګړې له امله ځمکني ماینونه اوناچاودي توکي په پرېمانه توګه پراته دي. غرونه، دښتې، کروندې، څرځایونه، د استوګنې ځایونه، پوځي قشلو ته څېرمه ځایونه او داسې نور له ماینونو او ناچاودو توکو ډک دي. ماینونه او ناچاودي توکي ډېر خطرناک وژونکي او ټپي کوونکي شیان دي. هغوی ته لاس مه وروړئ. موږ باید نورو ته لارښوونه وکړو چې هغوی هم ناپېژندل شوو شیانو ته لاس ورنه وړي.



۱ـ زده کوونکي دې لاندې پوښتنو ته ځواب ووایي:

- ماینونه څه ډول شیان دي؟
- ماینونه او ناچاودي توکي چېرته ابښودل شوي دي؟
- ناچاودي توکي کومو شیانو ته ویل کېږي؟
- ماینونه څو ډوله دي؟ د هر یونوم واخلئ او د کاروني موخه یې بیان کړئ.

۲ـ زده کوونکي دې لاندې پوښتنوته تشریحي ځوابونه ووایي:

- د ماینونو له خطر څخه څنګه ځان ژغورلای شو؟
- که په یو ځای کې موکوم ماین، ناچاودي توکي یا یونااشنا شی ولید، باید څه وکړئ؟
- که چېرته د ماین سیمې ته ورننوتئ، څنګه بېرته راستنیږئ؟
- ایا کله مو هم د ماین له خطرونو څخه د خبرتیا په غونډه کې برخه اخیستې ده؟

که هو، نو څه مو زده کړي دي؟

۳_ زده کوونکي دې په بېلا بېلو جملو کې د ماین، ځمکني ماین، د وسایطو ضد ماین، بم، راکټ، سرګلوله، ګولۍ او نوروغندنه وکړي.

۴_ د جګړې زیانونه او د سولې ګټې ولیکئ.

۵_ د لاندې کلمو ضد ولیکئ:

سوکالي، سوله، خوښي، روغتیا، بندي

۶_ له لاندې درېو درکړ شویو ځوابونو څخه سم ځواب په نښه کړئ:

- ماینونه کله کارول کېږي؟

الف: د سولې پر مهال

ب: د تبلیغاتو پر مهال

ج: د جګړې پر مهال

- که ماین یا یو نااشنا شی مو ولید، څه کوئ؟

الف: له ځمکې یې پورته کوئ

ب: په لغته یې وهئ

ج: ګوتې نه وروړئ

- که د ماین سیمې ته ورننوتئ څنګه بېرته راګرځئ؟

الف: د خپلو پښو په پلونو پل ږدو او راستنېږو

ب: بېرته را منډه کوو

ج: هملته پاتې کېږو



زده کوونکي دې د کور د غړو په مرسته د ماینونو او ناچاودو توکو په اړه نور معلومات هم ترلاسه کړي. د هغوی د زیانونو په اړه دې پنځه کرښې ولیکي او سهار ته دې په ټولګي کې د نورو ترمخه ووايي.



پنځه ویشتم لوست

شاعر او سپوږمۍ



عبدالرؤف بېنوا د افغانستان له نومیالیو لیکوالو او شاعرانو څخه دی. په ۱۲۹۲ هـ . ش. کال په کندهار کې زېږېدلی دی او په ۱۳۶۳ هـ . ش. کال کې یې په پردېسۍ کې له نړۍ سترګې پټې کړې دي.

بېنوا په ۱۳۱۸هـ . ش . کال کې د پښتو ټولنې د علمي غړي په توګه په کار پیل او بیا یې تر مرینې پورې د مدیر، رئیس، د ولسي جرګې د غړي، وزیر او سفیر دندې تر سره کړې دي. زیات شمېر منظوم او منثور او څېړنیز اثار یې لیکلي دي.

د پښتو په معاصر شعر کې د استاد بېنوا نوم د پوره ځلا وړ دی. دلته یې د شاعر او سپوږمۍ په نوم یو شعر راوړو:

سپوږمۍ

د آسمان لویه دنیا کې
ته سپوږمۍ ښکلې زیبا یې
رنګ الوتې ګونه زرده
ته ویشتلې په زړه چاپې
جوړه ماغوندې غمجنه
څوک دې نشته یک تنها یې
خپل ښایست در پورې اور شو
که له یاره بېنوا یې
راتهووایه له مینې
څه در شوي نازنینې؟
لا لټانده سره ښورې
په شپه هر ځای کې ولاړه
محبت یو په زړه سوي
راشه کښېنو سره دواړه
زه به تاته زړګی تش کړم
ته و ماته لاس تر غاړه
غم د مینې به نیمی کړو
په یوازې سر مه ژاړه
ښایسته یې ګلالۍ یې
د آسمان پیغله نجلۍ یې
لکه اوس چې یې پخواهم
د مینو هر ځای مله وې

خوار مجنون که پر سارا و
ته هم سمه ورسره وې
د شیرینې حال دې ولید
د فرهاد په غم کې ته وې
چې به راز د مینې خپور و
د هغه مجلس ډیوه وې
مقتولان د عشق لیدل تا
په ورو ورو به پرې ژړل تا
په اوبو کې سره رېږدي
ښایسته دي په تا غرونه
ستا رڼا ته هوسېږي
د رېدي ښکلي ګلونه
د زلمو زړه ته ورتېره
خوښ په تا د نجونو زړونه
ستا په ښو شغلو کې غواړي
مینان خپل امیدونه
وفاداره معشوقه یې
د عاشق د زړه ټوټه یې
د مجروح مین زړګی یې
سپوږمۍ ښکارې وجهان ته
د همزولو له ټولیه
بینوا تللې آسمان ته
چې الفت دې پکې نه لید
شوې په قهر و انسان ته

یو مخلص دې بیا ونه موند
چې هر څو دې کش کړه ځان ته
ټول بې درده، دردمن نشته
ټول بې واکه، واکمن نشته
***

سپوږمۍ په پښتو شاعرۍ کې ځانګړی ځای لري. په ټولو لرغونو او معاصرو اشعارو په تېره بیا په ولسي ادبیاتو کې، له غزل څخه نیولې بیا تر لنډۍ پورې سپوږمۍ د یوې سمبولیکې وسیلې په توګه خپل خاص ځای او مقام ساتلی دی. شاعر له سپوږمۍ سره خپل غم شریک کړی، د زړه خواله یې ورسره کړې ده، له خپل یوازیوالي یې ورته ګیلې او شکایتونه کړي، خپل زړه یې ورته تش کړی او هغه یې د خپل راز ملګرې ګڼلې ده. یو شمېر شاعرانو سپوږمۍ له خپل یار او معشوقې سره د دیدن او حال شریکولو وسیله ګرځولې ده. په بل ځای کې سپوږمۍ د هجران او بېلتون د شپو ورځو یار او ملګرې شوې او شاعر له هغې سره بنډار کړی دی.

په یو شمېر شعرونو کې سپوږمۍ د تاریخ زړه بلل شوی او خطاب یې ورته کړی، چې تا د دور او زمان هر څه په خپلو سترګو لیدلي او هر څه ستا په لمن کې پراته دي، وګورئ، ارواښاد ګل پاچا الفت څه ښه وايي:

ارمانونه، افسوسونه، حسرتونه
د مینــو، د غمجنــو د خوارانــو
غفلتونــه، لغزشــونه، مکیزونه
د مشــرانو، د مستانو، د خوبانو
چپاوونه، یرغلونه، شورشــونه
د چنګېز، د ســکندر، د پرنګیانو
دې هېواد کې تا لیدلي دغه واړه
ته د هر چا په سر باندې یې ولاړه

بل ځای وايي:

ستا رڼا کې پيدا کيږي نور فکرونه
شاعران اخلي له تا ځنې الهام
په کتو کې درته وايي پټ رازونه
يا اشنا ته ليږي ستا په لاس سلام
تا سره وينمه بل راز تاثيرونه
ته په هره شپه راوړې نوى پيغام
په تا باندې د اشنا مينه ماتيږي
د دردمنو تسلي دربانـدې کيږي

سپوږمۍ د پښتو په ولسي ادبياتو کې ډېر پراخ ځای لري. بې شمېره لنډۍ موجودې دي چې د سپوږمۍ نوم پکې راغلی دی. مينانو او عاشقانو خپل د زړه راز ورته ويلی او له هغې سره يې خبرې کړې دي. لاندې څو لنډۍ د بېلګې په توګه وګورئ چې د سپوږمۍ په اړه ويلې شوې دي:

سپوږمۍ په ما دې څه احسان دی
زما اشنا د ديواله سيوري ته ځينه
***
سپينې سپوږمۍ حال راته وايه
زما اشنا مجلس له چا سره کوينه
***
که دې زما ديدن ياديږي
سپوږمۍ ته ګوره زه په بام ولاړه يمه
***
سپوږمۍ په منځ د اسمان راغله
بې ياره خوب نشته که ماته نه راځينه

د متن لنډيز:

شاعر په خپل خيال کې له سپوږمۍ سره د زړه خواله کوي. د سپوږمۍ يو ازېتوب له خپل ځان سره پرتله کوي. بلنه ورکوي چې راځه کينو او زړونه يو بل ته تش کړو. بيا د سپوږمۍ هغه ځانګړنه څرګندوي چې تا ډېر څه ليدلي او د هر چا له رازونو خبره يې. په پايله کې وايي چې ستا زړه له دنيا تنګ شو ځکه اسمان ته لاړې. په دنيا کې دې مينه او الفت نه ليده او په انسانانو کې دې اخلاص نه ليده، ځکه خپه شوې او اسمان ته لاړې.



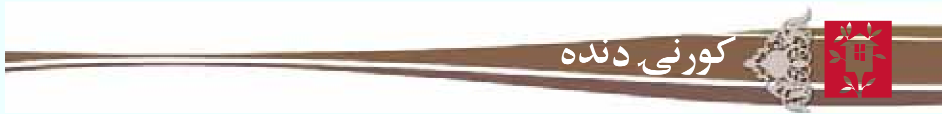
۱ـ زده کوونکي دې په وار د شعرونو برخه په لوړ اواز ولولي او هره برخه دې معنا کړي.

۲ـ زده کوونکي دې شعر يو ځل په چوپه خوله ولولي او بيا دې لنډ مفهوم وليکي او پخپلو خبرو کې دې ووايي.

۳ـ زده کوونکي دې لاندې لغتونه معنا او په جملو کې وکاروي.

۱ـ ګوته ۲ـ لالهاند ۳ـ غړی ۴ـ خلا ۵ـ سپوږمۍ ۶ـ مل

۴ـ زده کوونکي دې وګوري چې په شعر کې کومو کيسو ته اشاره شوې وي، نو د کيسې په اړه دې خبرې وکړي.



زده کوونکي دې د سپوږمۍ په اړه يو شعر وليکي او يا دې د سپوږمۍ په اړه پنځه لنډۍ وليکي او بله ورځ دې په ټولګي کې واوروي.



د مشرانو حقونه



- ستاسو مشران څوك دي؟

هره ټولنه ځانته ارزښتونه لري. افغاني ټولنه په دې اړه خورا بډایه ده. کشر او مشر، ځوان او سپین ږیری، ښځه او نارینه ټول په خپلو منځونو کې د راشه درشې او چال چلن لارې او اصول لري. کشران د مشرانو درناوی کوي. په وړاندې یې بې ادبه خبره نه کوي. خبرې او لارښوونې یې مني. مشران هم په خپل وار په کشرانو مینه کوي. خواته یې رانژدې کوي او لورینه پرې کوي. ښځې په ټولو ټولنو، په تېره بیا په افغاني ټولنې کې د زیات درناوي وړ دي. ان په جنګ جګړو کې هغوی د درناوي وړ ګڼل کیږي او څوك کار پرې نه لري.

- د مشرانو په وړاندې تاسې څرنګه چلن کوئ؟
- د مشرانو چلن ستاسو په وړاندې څنګه دی؟

پر مور، پلار، ورونو، ترونو، ماماګانو سربېره د نورو مشرانو درناوی او عزت هم پر موږ لازم دی. مشران دوه ډوله دي: یو هغه چې په عمر کې له یو چا څخه زیات وي. بل هغه خلك دي، چې د زیاتې پوهې او علم خاوندان وي. (لویوالی په عقل دی نه په کال - شتمني په زړه ده نه په مال) ددې دواړو ډلو احترام او درناوی پر کشرانو باندې لازم دی.

د یوې خوشحاله کورنۍ بنسټ یو بل ته پر درناوي او په خپلمنځي پوهاوي ایښی وي. لویان پر کشرانو مینه او شفقت کوي او کشران د لویانو او مشرانو درناوی کوي. خبرو ته یې غوږ نیسي او که کومه ښه لارښوونه ورته وکړي، هغه مني.

زموږ کشران باید د خپلې ټولنې له دود دستور او فرهنګ سره سم د مشرانو درناوی وکړي، په وړاندې یې په بې ادبۍ او لوړغږ خبرې ونه کړي. په سپکه سترګه ورته ونه ګوري. که سرویس یا بل داسې ځای وي چې یو مشر یا سپین ږیري ته پکې د ناستې ځای نه وي او کشران ناست وي، باید کشران خپل ځای په ډېر ادب مشرانو ته پرېږدي. کله چې په مخه ورشي، باید سلام ورکړي او عزت یې وکړي. هغسې چلن ورسره ونه کړی چې د مشرانو له شان او حیثیت سره سمون ونه لري.

مشران د ژوند ډېرې تجربې لري او هغه د چا خبره تر کشرانو یې ډېر کمیسونه زاړه کړي او د ژوند ترخې خوږې یې څکلې دي، له دې امله یې باید خبرې او لارښوونې په ډېره مینه واورېدل شي او عمل پرې وشي.

هغه خلك چې تر تاسې کشران وي، خو د پوهې او علم له مخې پر تاسې زیات وي، نو لازمه ده، چې د پوهې او علم له مخې یې درناوی وکړئ. کولای شئ، په ډېر ادب ورڅخه د هغو مسایلو پوښتنه وکړئ، چې پرې نه پوهېږئ.

له بلې خوا پر کشرانو باندې لورینه اومهرباني د لویانو دنده ده. مشران باید پر کشرانو لاس تېر کړي، پیرزوینه پرې وکړي، وېې نازوي او که چېرې کومه تېروتنه او غلطي

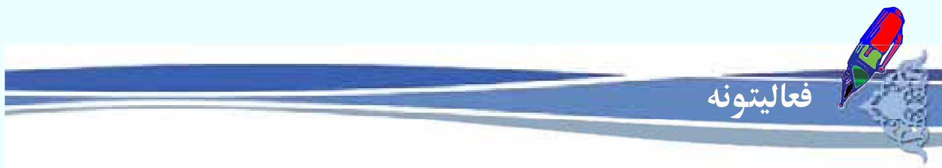
تري وشي، بايد ويې ښيي او سمه لارښوونه ورته وکړي. د همځولو او نورو ملګرو تر مخه يې سپك نه کړي. تل يې وهڅوي او شخصيت ته يې وده ورکړي.

د مشرانو درناوی او په کشرانو مهرباني او شفقت زموږ اسلامي دنده هم ده. د ټولنې د ښې ودې، پراختيا او د چارو د ښه سمون لپاره پر دې کار زيات ټينګار شوی دی.

که موږ وغواړو چې په سپين ږيرتوب کې مو درناوی وشي، بايد له اوسه د لويانو درناوی وکړو. بې ادبه انسان د وچې ونې په څېر دی. وچه ونه، نه سيوری لري او نه مېوه کوي، يوازې د وهلو او سيځلو کار ترې اخيستل کيږي.

د متن لنډيز:

ټولنه له افرادو څخه جوړه شوې ده. دا افراد پر يو بل حقونه لري. مشر په کشر، کشر په مشر، ځوان په زوړ او زوړ په ځوان. همدا رنګه ښځې په نارينه وو زيات حقونه لري. کشران بايد تل د مشرانو عزت اودرناوی وکړي. مشران بايد پر کشرانو باندې پيرزوينه او مهرباني وکړي. ويې روزي، ويې پالي او ذهني اوبدني ودې ته يې پاملرنه وکړي. دا د ټولنې نظام دی. نظام په همدغو ستنو ولاړ دی. بايد ټينګ يې وساتو.



فعاليتونه

١ زده کوونکي دې لاندې پوښتنو ته ځواب ووايي:

- کشران پر مشرانو څه حقونه لري؟
- ولې بايد پر کشرانو مينه او شفقت ولرو؟
- داسمه ده چې وايي: ((درناوی بايد له کور څخه پيل، په ښوونځي کې تمرين او

په ټولنې کې عملي شي)) ویې څېړئ.

- ستاسو په اند د یوې ښې او خوشحاله کورنۍ ځانګړتیاوې کومې دي؟

۲ـ د لاندې جملو خالي ځایونه په مناسبو کلمو ډک کړئ:

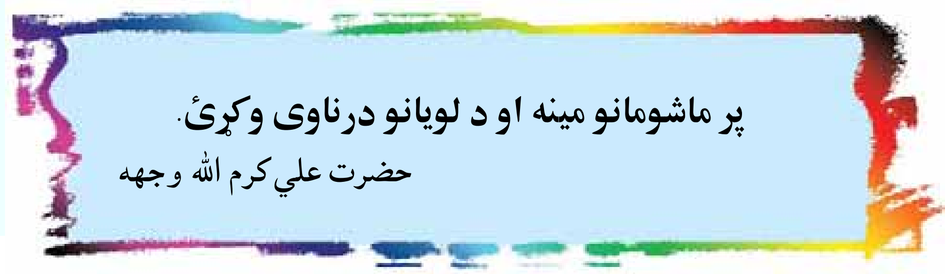
- هره ټولنه ځانته ....لري.
- مشران باید .... خواته نژدې او لوربنه پرې وکړي.
- د .... احترام او درناوی پر کشرانو باندې لازم دی.

۳ـ زده کوونکي دې په څلورو ډلو و وېشل شي:

- لومړۍ ډله دې په پورته لوست کې خاص نومونه پیدا او ودې لیکي.
- دویمه ډله دې په پورته لوست کې کارول شوي عام نومونه پیدا او ودې لیکي.
- درېمه ډله دې په کلمو کې بېلا بېلې (ی ګانې) پیدا او د هرې ډلې کلمې دې په ترتیب سره بېلې بېلې و لیکي.
- څلورمه ډله دې په متن کې متضادې کلمې ولټوي او ودې لیکي.



- زده کوونکي دې په خپلو کورونوکې د مشرانو د حقونو په هکله له خپلو میندو اوپلرونو سره خبرې وکړي. د هغوی نظریات دې ولیکي او سبا ته دې په ټولګي کې و وایي.
- زده کوونکي دې مور، پلار یا بل کوم مشر ته لیک ولیکي.



پر ماشومانو مینه او د لویانو درناوی وکړئ.

حضرت علي کرم الله وجهه



او ویشتم لوست

ستاینوم (صفت) او ډولونه یې



- ستاسو په اند ښه هلك او سره مڼه څرنګه عبارتونه دي؟

په تېرو لوستونو کې مو د (ی) بېلابېلې بڼې او د کلمو ډولونه ولوستل. دلته د صفت او د هغه د ځانګړتیاوو په اړه خبرې کوو.

- ایا پخوا مو د صفت په اړه څه اورېدلي دي؟
- ستاسو په اند صفت څه معنا لري؟

لاندې جملې ولولئ او هغو کلمو ته پام وکړئ چې کرښه ورلاندې ایستل شوې ده:

- زه روغ رمټ یم.
- زمونږ ملي پوځ خورا غښتلی دی.
- زه خوشحال کمزوری نه یم چې به ډار کړم.
- خدایه څه شول هغه ښکلي، ښکلي خلك؟
- تور تېل په توره تیږه تول توی شول.

په پورته جملو کې روغ، غښتلی، کمزوری، ښکلي، تور او توره هغه کلمې دي چې د یو چا، یو شي او یا یو نوم څرنګوالی ښیي.

ویلی شو ستاینوم هغه کلمه ده چې په خپلواك ډول نوم نه وي، خو د یو نوم حالت، څرنګوالی، څومره والی او اندازه ښیي.



اصلي ستاینوم:

لاندې جملو ته وګورئ او هغو کلمو ته پام وکړئ چې کرښه ورلاندې ایستل شوې ده:

- ښه سړی د هرچا خوښیږي.
- توره تخته د تدریس جزء دی.
- په اوړي کې سپین کالي اغوندئ.

وګورئ، ښه، توره اوسپین کلمې چې اصلي ستاینومونه دي، د سړي، تختې او کالیو حالت څرګندوي. په دې توګه اصلي ستاینوم هغه ستاینوم ته وایي چې د یو نوم اړوند حالت څرګند کړي.

اصلي ستاينوم دوه ډوله دی. یو ته يې ساده او بل ته مرکب وايي.
ددې ډولونو بېلګې په لاندې جملو کې وګورئ:

- لوخ له اوبونه ډاريږي.
- ولس په خپله ژبه ژوندی دی.
- تيټ مې مه بوله غورځنګ راباندې مه کړه.
- اتل په ونه لنډ او په تنه پلن دی.

او

- توريالی په خپلې تورې وياړي.
- تر ناپوه دوست هوښيار دښمن ښه دی.
- پوهيالی د پوهنتون د استادانو علمي رتبه ده.

که پورته جملوته پام وکړئ، نو ځرګنده به شي چې لوخ، ژوندی، تيټ، لنډ، پلن ساده کلمې دي چې د ولس، انسان او اتل ځرنګوالی ښيي. په دې ډول ويلای شو چې ساده ستاينوم يوه کلمه وي، يعنې مفرده کلمه وي.

توريالی، ناپوه او پوهيالی مرکبې کلمې دي، يعنې توريالی له (تورې) او (يالي)، ناپوه له (نا) او (پوه) او پوهيالی له (پوه) او (يالي) څخه جوړې شوې دي. په دې ډول مرکب هغه صفت دی، چې له دوو او يا زياتو توکو څخه جوړ شوی وي.



پوښتنه

زده کوونکي دې د ساده او مرکبو صفتونو بېلګې وړاندې کړي.

پرتله ییز یا مقایسي ستاینوم:

پرتله ییز ستاینوم په دو و ډولونو تر سره کیږي.

الف: د (ډېر) په ملګرتیا، لکه:

۱ـ دا قلم ترهغه قلم ډېر ښکلی دی.

۲ـ احمد تر ما ډېر هوښیار دی.

ب: د (خورا یا لا) په ملګرتیا، لکه:

۳ـ دا قلم ترهغه خورا ښکلی دی.

۴ـ زما ورور ترما لا هوښیار دی.

د صفت او موصوف ګرداني سمون (مطابقت)

په پښتوژبه کې صفت له موصوف سره د جنس (نارینه، ښځینه)، شمېر او حالت له پلوه ګردانیږي.

صفت له موصوف سره په عمومي توګه په لاندې درېو ډلګیو وېشل کیږي:

الف: هغه صفتونه چې له خپل موصوف سره د نارینه جنس د شمېر له مخې سمون نه لري، خو د ښځینه جنس له موصوف سره پوره سمون لري، لکه په لاندې بېلګو کې:

نارینه مفرد	نارینه جمع	ښځینه مفرد	ښځینه جمع
شین ختکی	شنه ختکي	شنه هندوانه	شنې هندوانې
ښکلی کتاب	ښکلي کتابونه	ښکلې کتابچه	ښکلې کتابچې
ښه هلك	ښه هلکان	ښه نجلۍ	ښې نجونې

ب: هغه ډله ستاینومونه چې د نارینه جنس او ښځینه جنس د شمېر له مخې له خپل موصوف سره پوره سمون ښیي، لکه په لاندې بېلګو کې:

نارینه		ښځینه	
مفرد	جمع	مفرد	جمع
شین بڼ	شنه بڼونه	شنه لمنه	شنې لمنې
ترېو انار	تروه انار	خوږه مڼه	خوږې مڼې
پوخ ختکی	پاخه ختکي	اومه هندوانه	اومې هندوانې

د متن لنډیز:

په پښتو کې ستاینوم د یو نوم یا شي ځرنګوالی او څومره والی ځرګندوي. ساده ستاینوم او مرکب ستاینوم مو وپېژندل. د هغو نمونې مو په کلمو او جملو کې ولېدې. اوس له یو لړ تمرینونو څخه وروسته تاسو کولای شئ، صفت او ډولونه یې لا ښه وپېژنئ.

فعالیتونه

١ـ زده کوونکي دې په لاندې جملو کې صفتونه په ګوته کړي:

- ته اوس ښکه یې، روغ شوی یې؟
- زلمی خورا غښتلی ځوان دی.
- ته لا څومره کمزوری یې!
- دا ښکه ښایسته او ښکلی ځای دی!
- تور توتان له تا قربان.

۲_ زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي.

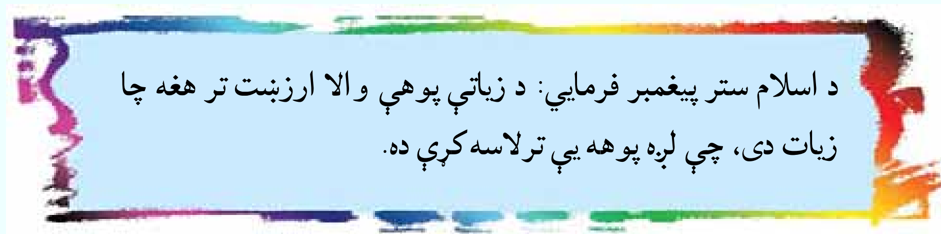
- لومړۍ ډله دې داسې کلمې ووايي چې ساده ستاينومونه پکې راغلي وي.
- دويمه ډله دې د مرکب ستاينومونو بېلګې راوړي.

۳_ زده کوونکي دې په لاندې متن کې په خپل وار د صفتونو بېلا بېلې بېلګې وليکي:

((ګلالۍ له کورنۍ سره ګلباغ ته تللې وه. د پسرلي موسم و. ډېره نرمه او ښکلې هوا چلېده. ګلالۍ خپل ورور ننګيالي ته وويل، خومره توتان چې خوړې شې، خوره يې. خو ګوره چې ناروغه نه شې. پلار يې ګلالۍ ته وويل: زه تلونکی يم، هغه زما توره کورتۍ راوړه. ګلالۍ ورته وويل، پلاره، هغه خيرنه ده. هغه بله کريمي کورتۍ مې دې راوړې ده. پلار يې په غوسه ورته وويل، ګلالۍ دا دې څويم ځل دی، چې خبرې ته ښه غوږ نه نيسې. ګلالۍ له پلار څخه بښنه وغوښته.))



زده کوونکي دې په لوست کې د کارول شوو صفتونو د ټولو ډولونو بېلګې بېلې، بېلې وليکي او ټولګي ته دې راوړي.

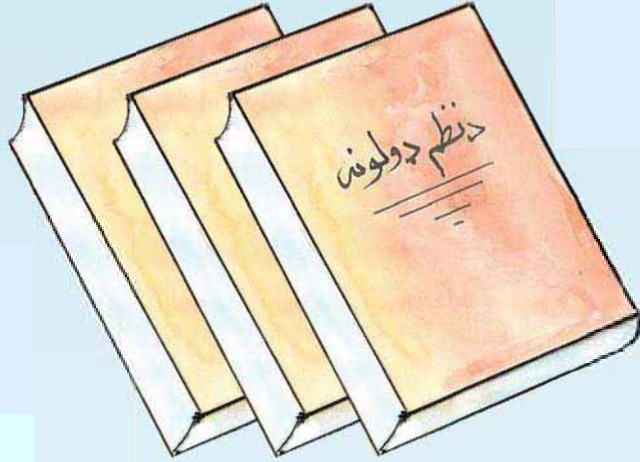


د اسلام ستر پيغمبر فرمايي: د ژباتې پوهې والا ارزښت تر هغه چا زيات دی، چې لږه پوهه يې ترلاسه کړې ده.



اته ویشتم لوست

نظم او ډولونه يې



■ تاسو تراوسه نظم لوستی دی؟

موږ هره ورځ په کور کې خبرې کوو، په ښوونځي کې خبرې کوو، لوست لولو، له چانه پوښتنه کوو، د چا پوښتنې ته ځواب وايو. دې عادي خبرو ته نثر وايي، خو که داسې يوه ليکنه ولولو چې وزن ولري او يا له موسيقۍ سره وويل شي، نو دا ډول وينا له خبرو سره توپير لري. دې ډول وينا ته نظم وايي. تر اوسه مو په درسي کتابونو کې نثر هم لوستی او د ژبو په کتابونو کې مو نظم هم. دلته ستاسو د زياتو معلوماتو لپاره په نظم خبرې کوو.

■ ستاسو په اند نظم څه شي ته وايي؟

لیکنې دوه ډوله دي. یو ته نثر وايي او بل ته نظم. نثر به په راتلونکو ټولګیوکې په مفصل ډول ولوستلی شئ. دلته په نظم باندې ځغلنده نظر اچوو.

وايي، شعریا نظم هغه وینا ده چې وزن او قافیه ولري. د نظم معنا عموما د شعرمترادفه ده او له هغې سره په یوه معنا کارول کیږي. خو د شعر او نظم ترمنځ توپیر شته. شعر موزونه او تخیل لرونکې وینا ده او نظم موزوني قافیه لرونکې وینا ته وايي.

نظم د بڼې له مخې دا ډولونه لري:

۱ _ مثنوي: هغه نظم دی چې د هربیت دواړه مسرۍ یې یو ډول قافیه ولري. اوږده، اوږده مطالب، تاریخي، رزمي، اخلاقي، عرفاني او داسې نور موضوعات پکې ډېر ښه بیانېدای شي. بېلګه یې په لاندې ډول ده:

ای د پـــاک وطـــن فـــرزنـده ای د قـــام خـــوږه دلـبـنـده
ای د نـــوي ژونـــد پیغامه ای ارزو د وطـــن قـامـه
د افـــغـــان د بـــاغ سنبله د پـښـتـــون د بـــڼ بلبله
سبـا تـه مـسـؤول د کـــار یې کـه تـه مـور او کـه تـه پـلار یې
ښـه اخـلاق او علم زده کړه هـلـه هـلـه تـلـوسـه کـړه
عـلـم هـرڅـا لـه پـه کـار دی نـه چـې تـش د نـرو کـار دی
ښځه نـر دواړه مـسـؤول دي خو په ښه عمل مقبول دي ...

۲ _ بولله (**قصیده**): هغه نظم ته وايي چې تر یوې مطلع لاندې ویل کیږي. اوږده او ډول ډول مضامین پکې راوړل کېږي. د بیتونو شمېر یې له شپاړسو څخه نیولې بیا تر دوو سوو پورې رسیږي. یوه بېلګه یې لاندې وګورئ:

شګفته په باغ و راغ شول د بهار ګل
هم په باغ هم په کوڅه هم په دېوار ګل
نه يوازې ګل د ګلو بوټو ونيو
بادام ګل، شفتالو ګل، ونيو انار ګل
کانې، بوټي، خار و خس په ګلو پټ شول
د همه وارو عيبونو شو ستار ګل
چې د سترګو نظر لګي واړه ګل دی
وړاندې ګل د وروسته ګل يمين يسار ګل....

۳_ غزل: هغه ډول نظم دی چې د لومړي بيت دواړه مسرې يې سره هم قافيه وي. د بيتونو شمېر يې تر ۱۶ او کله ناکله تر ۲۰ پورې رسيږي. ټولې دويمې مسرې يې د لومړي بيت قافيه تعقيبوي. جوړښت يې د قصيدې په څېر دی. له يوې مطلع نه پيروي کوي او وروستي بيت ته يې مقطع وايي. په مقطع کې معمولاً د شاعر نوم يا تخلص راځي. دا هم دغزل يوه بېلګه:

چې دې وګوري و مخ ته وطن پرېږدي
وطن څه دی چې روح والوزي تن پرېږدي
بلبلان که دې له حسنه خبردار شي
ستا د مخ په ننداره به چمن پرېږدي
څه خومخ و بتخانې وته جارباسه
چې د بتو پرستش برهمن پرېږدي
بنه چې زړه مې مسافر شو ستا په لوري
عقيق لا شي قيمتي چې يمن پرېږدي
د جفا د مرو ژوند څه دی حسينه
که د جور خوی زما ګلبدن پرېږدي

۴_ رباعي: هغه نظم دی چې څلور مسرۍ لري. لومړۍ، دویمه او څلورمه مسره یې سره هم قافیه او دریمه یې اختیاري وي. بېلګه یې لاندې وګورئ:

خزان چې راشي وطن تالا کړي
د بڼ بلبلې په واویلا کړي
نن که وصال دی سبا هجران دی
نیازمند به واړه ځله جلا کړي

۵_ قطعه: هغه نظم دی، چې مطلع او مقطع نه لري. شمېر یې له دوو بیتونو څخه نیولې تر زیاتو بیتونو پورې وي. لاندې یوه بېلګه یې وګورئ:

اندېښنه که په غره کښېښودې
غر به هم لکه وېښته کا
خوار سړی ملامت نه دی
که په غم کې ځان اوبه کا

د متن لنډیز:

پښتو ادبیات خورا بډایه لمن لري. رنګارنګ بېلګې لري. ولسي ادبیات یې خپل ښکلې رنګونه لري او لیکلي ادبیات یې خپل. لیکلي ادبیات یې ډېرې زیاتې بڼې لري،. موږ ترې دلته د بېلګې په توګه د مثنوي، قصېدې، غزل، رباعي او قطعې نومونه واخیستل. داسې نور ډېر ډولونه شته چې د عربي عروضو په پیروۍ ویل شوي دي، کېدای شي په راوروسته ټولګیو کې ولوستل شي.



۱_ زده کوونکي دې په درېو ډلو وویشل شي:

- لومړۍ ډله دې نثر راوپېژني او بېلګې دې ووايي.
- دوېمه ډله دې د نظم معناځرګنده کړي.
- درېمه ډله دې د نظم ډولونه بيان کړي.

۲_ زده کوونکي دې په پورته متن کې د (ی) ډولونه په نښه او اړونده کلمې دې په خپل خپل کتابچو کې يو تر بل لاندې وليکي او نورو زده کوونکو ته دې بيان کړي.

۳_ زده کوونکي دې وګوري چې په پورته متن کې کوم صفتونه پيدا کولی شي. هغه دې په ګوته کړي او ودې ليکي.

۴_لاندې متن ولولئ. د نومونو ډولونه، بېلابېلې (ی)ګانې او صفتونه پکې په ګوته کړئ. هر يو يې بېلابېل وليکئ او د زده کوونکو په وړاندې يې ولولئ:

احمد ناروغ و. ښوونځي ته لاړ. هلته يې ناروغي زياته شوه. د ښوونځي مدير هغه روغتون ته واستاوه. په روغتون کې يو ډاکټر له احمد څخه پوښتنه وکړه: ((احمده، په کوم ښوونځي کې يې؟)) احمد ځواب ورکړ: ((د سيد جمال الدين افغان په منځني ښوونځي کې.)) بيا يې ترې وپوښتل: ((پرون دې څه کار کړی و؟)) احمد ځواب ورکړ: ((پرون د جمعې ورځ وه. ډوډۍ مې وخوړه او د لمبا لپاره يو ډنډ ته لاړم، هلته نور هلکان هم وو. اوبه خړې وې. له لمبا وروسته لمر ته څملاستم. کله چې کور ته لاړم ټوله شپه مې ځان خوږېده.)) ډاکټر ورته وويل: ((ته هوښيار هلک يې. په ولاړو او ناپاکو اوبو کې لمبل زيان لري. له لمبا څخه وروسته تود لمر ته څملاستل ښه نه دي. په مړه ګېډه لمبا ښه نه ده. لږ ترلږه د ډوډۍ او لمبا تر منځ بايد يو نيم، دوه ساعته وخت وي. بايد خپلې روغتيا ته پام وکړې. هرشی بايد ونه خورې. خواړه دې هرو مرو بايد پاک وي.

ځان دې هم باید پاك وي... اوس ځه، درمل مې درکړل، په خپل وخت يې وخوره، ډېر ژر به ښه شې. پام کوه، چې د مېوې خوراك دې هېر نه شي.))

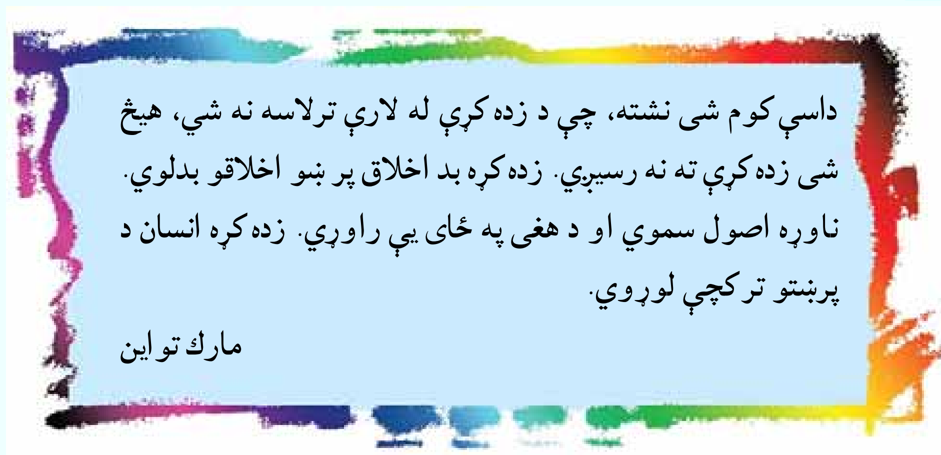
احمد له ډاکټر څخه مننه وکړه او د هغه لارښوونې يې په غوږ کې ونيولې. کور ته د تگ پر مهال يې په بازار کې سرې، سرې منې وليدې. ډېرې يې خوښې شوې. منې يې واخيستې او کور ته لاړ.



کورنۍ دنده

زده کوونکي دې هڅه وکړي چې د خپلو کورنيو د غړو په مرسته له پورته نظمونو څخه د يو نظم نمونه پيدا کړي، ويې ليکي او سبا ته يې د نورو ټولگيوالو په مخکې ولولي.

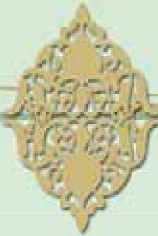
همدا شان زده کوونکي دې هڅه وکړي د پورته نظمونو په پيروۍ له ځانه کوم نظم جوړ کړي او د زده کوونکو په وړاندې دې ولولي.



داسې کوم شی نشته، چې د زده کړې له لارې ترلاسه نه شي، هيڅ شی زده کړې ته نه رسيږي. زده کړه بد اخلاق پر ښو اخلاقو بدلوي. ناوړه اصول سموي او د هغی په ځای يې راوړي. زده کړه انسان د پرښتو ترکچې لوړوي.

مارك تواين

ویپانگه



((**الف**))

ابده: لرغونی، تاریخي اثر، ودانی، ځلې

اتفاق: یو والی، اتحاد

اثار: نښې، لیکنې، تألیفات

اخروي: د هغې نړۍ، د اخرت

اراده: د انسان داخلي او ذهني ځواك چې یو کار ته انسان هڅوي، په عواطفو لاسبری

ارزښت: اهمیت، مهموالی، ارزش

ازمایل: ازمېښت، امتحان، د یو شي یا یو کارمعلومول

استوا: د ځمکې ملاوستنی، د استوا کرښه (هغه فرضي کرښه چې له دوو قطبونو څخه په مساوي اندازه له ځمکې څخه راچاپېره شوې او ځمکه یې په دوو برخو وېشلې ده. یوې ته یې شمالي او بلې ته یې جنوبي نیمه کره وایي.)

استوګنځی: د اوسېدو ځای، کور، تاتوبی

افاده: ښودل، ویل، څرګندول

افاقي: د یو شي په باره کې اضافي معلومات

ام البلاد: د ښارونو مور

امتیاز: د نورو په پرتله غوره والی

انتباه: ویښتیا، له غفلت نه راوتل، خبرېدل

انتقال: لېږدول

اندېښنه: تشویش

اند: فکر

اوربښت: د باران، ږلۍ یا واورې اورېدل

اټکل: تخمین، قیاس

اړخ: خوا، لوری

اړین: ضروري

اله: یو شی، یوه وسیله

((**ب**))

باصره: د لېدلو حس، سترګې

باڼېده: کلی، ځوکورونه چې یو ځای پراته وي

بخت: طالع، هغه شی چې له پېشبینی پرته د انسان په ژوندکې رامنځته کېږي

برکت: پرېماني، نېکمرغي، مبارك

برهمن: د برهمايي (بودايي) د ين لارښود

بريا: کاميابي، لاسته راوړنه

برياوې: د بريا جمع حالت

بنداړ: د همزولو انديوالانو مجلس

بېلګه: مثال، نمونه

بېوزلی: غريب، له مال او شتو بې برخې

((پ))

پاتې شونی: باسي، کوم شی چې پاتې شي، باسي خواړه

پالل: روزل، عبادت کول

پايښت: پايېدونکی، بقا

پاخون: قيام، د يوعمل پر وړاندې درېدل

پرتله: مقايسه، يو شی له بل شي سره پرتله کول

پرتلېز: مقايسوي

پرځې: لوېدل، سقوط کول، له منځه تلل

پرې: قطع، غوڅ شوی

پرېشاني: خپګان، اندېښنه

پنځ: طبيعت

پنډ: بار

په ځان اعتماد: په ځان باور او ويسا

پولې: سرحدونه

پوهاند: د پوهنتون د استادۍ تر ټولو لوړه او وروستۍ علمي رتبه

پوهندوی: د پوهنتون د استادۍ د پيل څلورمه علمي رتبه، خپلواك استاد

پوهنمل: د پوهنتون د استادۍ د پيل درېيمه علمي رتبه، اسيستانت

پوهنوال: د پوهنتون د استادۍ د پيل پنځمه علمي رتبه، خپلواك استاد

پوهنيار: د پوهنتون د استادۍ د پيل دويمه علمي رتبه،اسيستانت

پوهيالی: د پوهنتون د استادۍ لومړۍ علمي رتبه، اسيستانت

پياوړتيا: قوت، ځواك

پيرزوينه: لورېنه، پيرزو کول

پيروي: متابعت، د چا په لاره تلل

پېر: پړاو

پېښ: واقع

((ت))

تاړاك: چور وچپاول

تدبير: دکارونو یا ستونزو د سم سر ته رسولو لپاره د حل په لارې فکر کول

ترجيح: په یو شي باندې د بل شي غوره ګڼل

ترې: له هغه (هغې) څخه

تس ونس: بيخي له منځه ورل، پوپنا

تصوف: په مسلمانانو کې د معرفت، خدای پېژندلو او روزنې لاره چې زیاتره په کې له نړۍ سره اړیکې شلیږي

تعليق: ځنډول، د سرته رسونې د وخت له ټاکلو پرته د یو کار ځنډول

تلوسه: ژر ژر، هیله، ارزو

تنفسي سيستم: د هغه غړو مجموعه چې د ساکښلو (تنفس) سیستم جوړوي.

تنګسه: د ژوند د مالي شونتیاو و نه لرل، سختي

توپاني: له باد او باران ډکه هوا

توحيد: د خدای ﷻ یو ګڼل، د خدای ﷻ په یو والي خوله خوځول (اقرار)

تور: تور رنګ، تهمت (تور پورې کول)

توکی: ماده، شی

تړاو: اړیکې (تړښت)

تېز: چابك، بيړه، چټک

((ټ))

ټټی: کناراب، د مدفوع ځای

((ج))

جمال: ښایست، ښکلا

جوت: ځرګند، ښکاره

جور: ظلم، زیاتی

((ځ))

ځانګړتیا: یو شی چې له بل شي څخه بېلوي

ځلانده: روښان

((چ))

چپاو: یرغل، حمله

چم: شاوخوا کلي، ګاونډ

چوغندر: لبلبو (د ملې او ګازرې په څېر په ځمکې کې کرل کیږي او لوبیږي او د بورې د جوړولو لپاره ترې ګټه اخلي.)

چونی: پوځي ځای (د عسکرو د اوسېدو ځای)

((ځ))

ځارنه: تر سترګو لاندې ساتل (مراقبت)

ځاروي: څلوربولي، حيوانات

ځرځای: د ځارويو د پوولو شين او له وښو ډك ځای، وښيانه

((ح))

حساس: ژر پوهېدونکی، هغه خوك چې د چا له معمولي خبرو يا چلن خفه خپه کيږي، ارزښت لرونکی، د پام وړ، د چټکو او ډېر ژر مونډلو ځواك

حيثيت: تولنيز ارزښت او اعتبار چې د يو چا د سرلوړی او نيکنامی لامل کيږي.

((خ))

خار و خس: **خاورې، خځلې،** هغه شی چې د يو کار د سرته رسولو مخه نيسي، اغزی، مزاحم

خبريال: د خبرونو ټولوونکی او ليکونکی

ختن: په چين کې يوه سيمه ده

خلقت: زوکړه

خځلې: ناپاکي، دکور پاتې شوني، جارو شوي

شيان

خړوب: موړ، سېراب،

((د))

د وينې فشار: هغه فشار چې زړه ته د ورتلونکو رګونو پر دېوالونو واردېږي.

د وينې کلسترول: هغه غوړه ماده چې په عصبي جوړښت کې موجوده ده او په وينه کې يې ډېروالی د شريانونو د تنګېدو او قلبي ناراحتی لامل کيږي. په وينه کې د غوړو زياتوالی.

دام: د الوتونکو د نيولو وسيله، چل، فريب

دبدبه: لويوالی، عظمت

دردمن: زړه سواند، دردېدونکی

دستور: لارښوونه، دود

دلبند: په زړه پورې

دولتي مؤسسې: وزارتخانې او رياستونه، په يوه دولت پورې اړوندې ادارې

دنيبا: شين بوټی دی، خام خوړل کيږي(ګشنيز)

((ذ))

ذايقه: خوند

((ر))

راغ: د غرو لمنې

راغبرګېدنه: بېرته راتګ

رب: د ټولو ژوندیو موجوداتو پالونکی

رزمي: جنګي، پوځي

رسنۍ: مطبوعات (ورځپاڼه، اخبار، راډیو، تلویزیون، اطلاعات)

رغنده: سم، جوړ

روان، رواني: په هوښ، حافظې او عاطفې پورې د اړوندې قوې مجموعه چې د یو چا د استعداد او د چال چلن څرنګوالی ټاکي.

روحاني: په روح پورې اړوند، مذهبي شخصیت، دیني پوه

روغمن: روغ، جوړ

روږدی: اموخته

رڼې (سترګې): برګې، په قهر

رڼه: پاك او شفاف

((ز))

زرده: ژېړه (ښه)

زلال: صاف او شفاف، رڼې او خوږې (اوبه)

زوکړه: پیدایښت، زېږېدنه

زوږ: شور، غالمغال

زېړی: یو ډول ناروغي ده، چې د ځیګر د نیمګړتیا له امله په وینه کې د (بیلي روبین) په نوم ماده زیاتیږي او د انسان د څېرې او د سترګو د سپین د زېږېدو لامل کیږي.

زېرمه: سپما، پاسره، ساتل شوی

((ژ))

ژوبل: ټپي، زخمي

((س))

ساتنه: حفاظت

سارا: دښته

ستار: پوښوونکی، دګناه پوښوونکی

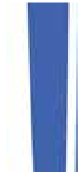
ستایل: ستاینه کول

ستاینوم: صفت

ستون: راګرځېدلی

ستونزې: مشکلات

سرطان: د جنیتیکي مادې له امله د بدن د سلولونو له واکه د وتلې ودې له امله پېښه شوې ناروغي چې د بدن د سلولونو طبیعي غذا او



اکسیجن خوري او د تومور په نوم یوه غده رامنځته کوي. د لمریزکال د څلورمې میاشتې نوم دی.

سربښندنه: له سره تېرېدل، فداکاري

سفیر: په بهرني هېوادکې د یو هېواد رسمي استازی

سلامتیا: روغوالی

سلوك: چال چلن، روش

سمبال: په هر شي پوره

سمسور: اباد، ودان، خړوبه، ښېرازه

سمون: مطابقت

سورو ـ سواره (د سور مغیره حالت):

سویل: جنوب

سویلي: جنوبي

سیال: سارې، ورته سړی، رقیب، مانند

((ش))

شامه: د بویولو حس، پوزه

شبنم: پرخه، هغه اوبه چې د شپې له خوا په بوټو او ګلانو باندې اوري

شتنکې: لاس او پښې وهل

شخصیت: د نسبتا مداومو او ثابتو ځانګړیتاوو یوه واحده او منسجمه ټولګه چې یو شخص له بل څخه بېلوي، د یو شخص غوره صفتونه چې د نورو په وړاندې د یو چا د اعتبار او درناوی لامل کېږي.

شغلې: رڼا، د لمر وړانګې، د اور لمبې

شفقت: مهرباني، زړه سوی

شل وشوټ: بې لاس او بې پښو

شوکت: دبدبه

شونتیا: امکان

شګفته: غوړېدلی

((ښ))

ښاد: خوښ، خوشحال

ښېراز: سمسور

((ص))

صدقه: خیرات

((ط))

طرز: ډول

((ظ))

ظرافت: نازکي، د یو شي او یا یو چا په سلوك،



غړو او یا څېرې کې ښکلا او تناسب

((ع))

عاطفه: زړه سوی، مهرباني

عرفان: پوهه، پېژندنه

عظمت: لويي، دبدبه

عقيق: يو قيمتي غمی دی. رنګ يې سور وزمه او ځيګري وي او په ګاڼو کې ترې کته اخلي. ببرنګه ډول يې ډېر قيمتي دی.

((غ))

غندنه: د يو شي بد ويل

غندونکی: بد ويونکی

غورځنګ: حرکت

غبنتلتوب: پياوړتيا، قوت

((ف))

فيوضات: برکتونه

((ق))

قاچاق: د يو شي ناقانونه وړل راوړل

قدر: برخ ليک، تقدير، سرنوشت، قضا: د خلقت او پيداکېدو لپاره د خدای ﷻ لومړنی اراده او قدر (د ق او دال په زور): د خدای ﷻ د لومړنی ارادې له مخې خلقت ته قدر وايي.

قشله: پوځي چونی

قيل وقال: خبرې اترې

((ک))

کاربوهايدريت: د بورې، نشايستې، سلولوز او داسې نورو ترکيبونو ډله ده. له کاربن، اکسيجن څخه جوړه شوې او د ژوو مهمه غذايي سرچينه ده.

کالدانه: يو ډول دانه ده چې د ماشې د چېچلو له امله د انسان پر مخ يا ځان راخيژي

کاينات: لمر، سپوږمی، ځمکه، اسمان، ...

کتنې: په يو شي څه ويل يا زباتول

کروړ: سخت

کمال: د يو شي وروستی حد، په ښو صفتونو کې ترټولو مخکيوالی، بې عيبه، بشپړ، پوهه

کنډو اله: ويجاړ شوی، خراب شوی

کودبين: له اپينو څخه تر لاسه شوې سپينه يا بې رنګه کيمياوي ماده چې د خوږ (درد)، نشې يا تږوخې لپاره کاريږي.

کوکایین: د یو بوټي (کوکا) له پاڼې څخه تر لاسه شوې شفافه ماده ده چې په طب کې د بې حسۍ او نشې په توګه کارېږي.

کوه طور: د یوغره نوم دی

((ګ))

ګالل: زغمل

ګاونډ: دکوراو کلي شاوخوا

ګلبدن: ښایسته

ګنې: یو ډول بوټی دی، په تودو سیمو کې شین کیږي، اوبه یې خوږې وي او عموما دګوړې او بورې جوړولو او خوراك لپاره کارېږي.

ګنګستیا: د ماغې نارامي، د یوې لنډې مودې لپاره په څه شي نه پوهېدل

ګونه: څېره، بڼه

ګوښه توب: یوازېوالی

ګوګل: سینه

ګټور: ارزښتمن، مفید

ګړدود: لهجه

((ل))

لابراتوار: (ازمېښتون) چېرته چې د انسان یا حیوان طبي معاینات کیږي.

لالهانده: سرګردان

لامل: علت

لرغونی: پخوانی

لوستی: چا چې زده کړه کړې وي

لړ: جریان، سلسله

لېوالتیا: علاقه مندي

((م))

مادي: له مادې څخه جوړ شوی، په پیسو او شتمنۍ پورې اړوند

ماین: یوه چاودېدونکي اله، چې په جګړې کې د دښمن د ماتولو لپاره پر ځمکې ایښودل کیږي یا په ځمکې کې ښخیږي.

مترادفه: یو شان، هم معنا

متفکر: فکر کوونکی

مجاهد: جهاد کوونکی

مجروح: ټپي

محسوس: حس کېدونکی

محفوظ: ساتلی، خوندي

مخینه: سابقه

مرګ ژوبله: د سر او مال زیان

مشال: ډېوه

مصور: تصویر لرونکی

مطلع: د شعر یا غزل لومړی بیت مصرع، د یو شعر دوه مسرې

معتاد: روږدی

معنوي: پټ، تر پردې لاندې

معیاري: په اندازه، ستندرد

مقبول: منلی، قبول شوی

ملاریا: یو ډول ناروغي ده، چې د ملاریا د ماشې د چیچلو له لارې رامنځته کیږي. ډېره سخته تبه او د ځان خوږ ورسره ملگری وي.

منرال: معدني توکي، په اوبو او د خوړو په ځینو منابعو کې پیدا کیږي.

منلی: قبول، بښایسته

منگول: پنجه

مهالنی: په وخت پورې مربوط، موقوته(خپرونه)

مهتمم: یو شي ته سر او سامان ورکوونکی، غمخور

مورفین: له اپینو څخه د نشې ډېر مهم لاس ته راغلی توکی چې په طبابت کې له هغې څخه د خوب راوستلو لپاره د یو مسکن په توگه کار اخیستل کیږي.

مورگې: غاړې، څنډې

میراث: پاتمرې، پاتې شوې شته

میلاد: زېږېدل، د حضرت عیسی (ع) د زېږېدو

ورځ

مربت: په یو شي مړېدل

مېشت: استوگن

((ن))

ناچاودي: ناچاودلې

نادولتي موسسې NGOs: هغه موسسې چې په دولت پورې اړه ونه لري.

نازول: ناز ورکول، لاس راکښل

ناوړه: خراب، نامناسب

ناڅاپي: نابېره

نتلو – نتلی: خوار، ځپلی

نری رنځ: یو ډول ناروغي ده، چې له میکروب څخه پیدا کیږي او په سږي حمله کوي، سیل

نسخ: په اسلامي هېوادونو کې د لیک یو مشهور ډول چې زیاتره د قرانکریم په لیکلو کې ترې گټه اخیستل کیږي. د پښتو لیکلو لپاره هم دا لیک کارول کیږي

نظام: د قوانینو، قاعدو، دودونو یا نورو مجموعه چې د یو شي ټینگښت او انتظام پرې ایښی وي. لکه د طبیعت نظام

نغښتی: تاو راتاو، پېچلې

ننداره: سیل، تماشه

ننگ: غیرت، پت، عزت

نهيلي: نا اميدي

نوښتګر: مبتکر، د لومړي ځل لپاره د يو شي يا يوې مفکورې رامنځته کوونکی

((هـ))

هرومرو: حتما، خامخا

هسك: پورته، اسمان

هلې ځلې: کوښښ، زيار

هم مثل: ورته، غوندې، په شان

هوسا: ارام، کرار، سوکاله

هوسېدل: د يو شي هوس کول، تياك

هوډ: پرېکړه، تصميم، اراده

هيرويين: سپين رنګه، بې بويه، ترخه او ډېره زهري او روږدي کېدونکې ماده چې له مورفينو څخه لاس ته راځي.

((و))

وتلی: نوميالی، مشهور

وسايط: واسطې، د يو کار د سرته رسولو لپاره پکاريږي. زياترو موټرو ته نقليه وسايط وايي.

((ي))

يسار: چپ لوری

يمين: ښی لوری

اخځليکونه

۱_ ادبپوهنه، سيد محی الدين هاشمي
۲_ اوسني ليکوال (لومړی ټوك) عبدالرؤف بېنوا
۳_ برگزيده سخنان بزرگان، مرضيه يعقوبي
۴_ پټه خزانه، محمد هوتك
۵_ پښتو پښويه، پوهاند دوکتور مجاور احمد زيار
۶_ پښتو گرامر، پوهاند صديق الله رښتين
۷_ خواږه نعتونه، مولانا عباس قادريه
۸_ د افغانستان تاريخي ودانۍ، نانسي دوپرې
۹_ د افغانستان د ولايتونو جغرافيه، پوهاند غلام جيلاني عارض
۱۰_ د افغانستان مشاهير، سيد محی الدين هاشمي
۱۱_ د الفت مرغلرې، (شعري کليات) د شهرت ننگيال په زيار
۱۲_ د بېنوا شعري کليات
۱۳_ د پښتو ژبې لنډ گرامر، سيد محی الدين هاشمي
۱۴_ د شمس الدين کاکړ دېوان
۱۵_ د عبدالقادر خان خټك گلدسته، درېم چاپ، د سيد محی الدين هاشمي په زيار
۱۶_ فرهنگ ادبيات جهان، زهرای خانلري
۱۷_ فرهنگ فشرده سخن، دوکتور حسن انوري (دوه ټوکه)